

Fra ildsjel til institusjon

- En studie av Fairtrades framvekst i Norge

Masteroppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap

Eirik Asker Pettersen

Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2010

Forord

Nå som det endelig kan settes punktum, avsluttes en svært utfordrende og lang periode, og jeg kan med hånden på hjertet si at det skal bli en fornøyelse å endelig levere oppgaven. Det har vært interessant å følge utviklingen av et fenomen som vekket min interesse for flere år siden. Selv om arbeidet med oppgaven har tatt uforholdsmessig lang tid, har det underveis gitt meg stor innsikt både i de teoretiske bidragene og det empiriske materialet, og samtidig på mange måter beriket min forståelse av samfunnet jeg lever i. Det settes nå altså også punktum for en prosess som har vært med på å øke min selvinnikt.

Mange personer har fulgt meg på veien frem mot denne innleveringen, og jeg skylder dem alle en stor takk. Jeg må rette en spesielt stor takk til min hovedveileder, Thor Øyvind Jensen, som har kommet med mange inspirerende innspill, konstruktiv kritikk og som har hjulpet meg å strukturere tankene mine når skrivesperren har vært som verst, og progresjonen har vært vanskelig. Vi har hatt mange gode samtaler og diskusjoner som har vært med på å forme denne oppgaven. Biveileder Jan Froestad og de andre deltakerne i PGI seminaret skal også ha en stor takk for sine konstruktive kommentarer underveis i arbeidet. Min kjære samboer og min familie fortjener også en stor takk for innspillene, nysgjerrigheten og den støtten de har vist meg underveis.

Videre ønsker jeg å takke informantene, da denne oppgaven ikke hadde vært mulig uten deres erfaringer, innsikt, velvillighet og engasjement. Sist men ikke minst vil jeg takke de som har hjulpet meg korrekturlesning av oppgaven, og gjengen på "lille PC-sal" som har stått for et hyggelig, sosialt og konstruktiv innslag i en ellers ganske isolert prosess.

Sammendrag

Denne oppgaven er en studie av Fairtrade-fenomenets framvekst i Norge. Fairtrade er et omfattende fenomen som inkluderer et nettverk av aktører som forsøker å sette problematikken på agendaen til både myndigheter og næringsliv, og en sertifiseringsordning som forsøker å bemyndige produsenter i fattige deler av verden gjennom fordelsaktige handelsmekanismer. Gjennom intervjuer av sentrale aktører i nettverket og dokumenter vil oppgaven, ved hjelp av nodal governance-teori og institusjonell teori, belyse hvordan Fairtrade har blitt etablert i Norge, hva som kjennetegner nettverket bak Fairtrade, og hvordan forskjellige aspekter knyttet til Fairtrade-problematikken institusjonaliseres i deler av norsk kultur.

Oppgaven illustrer med Fairtrades framvekst hvordan nodal nettverksorganisering kan påvirke til samfunnsendring. Ved å utnytte de kapasitetene som nettverket har hatt tilgjengelig, har aktørene klart å mobilisere fram problematikken som et verdigrunnlag i norsk politisk- og økonomisk kultur. Videre illustrer oppgaven at når nettverket klarer å mobilisere nok aktører til og ta til seg problematikken skjer det en institusjonalisering av verdiene, og at problematikken da etter hvert blir en institusjonell kraft i seg selv. Oppgavens teoretiske utgangspunkt er altså å bruke Fairtrade-nettverket som case for å illustrere at nettverk kan evne innovasjoner som fører til endring i samfunn, og at institusjonalisering av innovasjonen kan føre til dannelsen av nye institusjoner.

INNHold:

Forord	2
Sammendrag.....	3
KAPITTEL 1.....	6
1.1 Introduksjon til studien.....	6
1.2 Aktualisering	7
1.3 Formålet med studien.....	8
1.4 Problemstilling og begrunnelse.....	10
1.5 Avgrensninger	11
1.6 Hvorfor Fairtrade?	12
1.7 Oppgavens struktur	12
KAPITTEL 2.....	14
BAKGRUNNSKAPITTEL	14
2.0 Innledning.....	14
2.1 Rettferdig handel	14
2.2 Fairtrade	16
2.3 Fra veldedig handel til Fairtrade.....	19
2.4 Et nettverk av aktører	23
2.5 Fairtrade i Norge.....	25
2.6 Fairtrade – en del av en større bevegelse.....	27
2.7 Mekanismer for Fairtrade	28
2.7.1 Politisk forbruk.....	28
2.7.2 Corporate Social Responsibility	29
2.8 Hvorfor vokser Fairtrade?.....	30
2.9 Oppsummering.....	31
KAPITTEL 3.....	32
TEORI.....	32
3.1 Governance.....	32
3.2 Nettverk	36
3.3 Nodal Governance.....	39
3.4 Institusjonelt perspektiv.....	44
3.5 Forholdet mellom perspektivene & teoriens forhold til empirien.....	46
KAPITTEL 4.....	48
METODE.....	48
4.1 Valg av forskningsmetode	48
4.2 Kvalitativ Metode.....	49
4.3 Case	50
4.4 Intervju	51
4.5 Dokumenter	54
4.6 Analyse.....	56
4.7 Erfaringer & kritikk av det metodiske arbeidet.....	57
4.8 Etske vurderinger	58
4.9 Bekreftbarhet, troverdighet og overførbarhet.....	59
4.10 Oppsummering.....	59

Analyse av Fairtrades framvekst i Norge	60
KAPITTEL 5 – ANALYSE DEL 1	61
5.0 Nettverkets utgangspunkt	61
5.1 Fairtrade Norge – Oppstart og Stiftelse	62
5.2 Det utvidede nettverket	65
5.2.2 Initiativ for Etisk Handel – Oppstart og Stiftelse	65
5.3 Fairtrade og Initiativ for etisk handel – forskjeller og likheter	67
5.4 Nodene igangsettes	70
5.5 Oppsummering av nettverksutgangspunktet	72
KAPITTEL 6 – ANALYSE DEL 2	73
Nettverksanalyse av framveksten til initiativene	73
6.0 Innledning	73
6.1 Aktørene i nettverket	73
6.2 Innrulling	74
6.3 Ressurser	75
6.3.1 Nettverksressurser	75
6.3.2 Verdiane	79
6.3.3 Oppsummerende kommentarer til ressursene	81
6.4 Teknologier	81
6.4.1 Nettverksnytting	81
6.4.2 Informere, engasjere og begeistre	84
6.4.3 Lobbyvirksomhet	87
6.4.4 Konkluderende kommentarer for teknologiene	88
6.5 Nettverkets totale kapasiteter	88
6.6 Mentaliteter	89
6.6.1 Rettferdig handel	89
6.7 Avsluttende kommentarer til nettverksanalysen	92
KAPITTEL 7 - ANALYSE DEL 3	94
Institusjonaliseres Fairtrade, etisk- og rettferdig handel?	94
7.0 Innledning	94
7.1 ”På tross av institusjonene”	95
7.2 Indikasjoner i retning av en institusjonalisering	98
7.2.1 Institusjonalisering på statlig nivå	99
7.2.2 Institusjonalisering på lokalt nivå	101
7.2.3 De politiske partiene og Fairtrade, etisk- og rettferdig handel ..	102
7.2.4 Institusjonalisering i næringslivet	104
7.3 Institusjonalisering – Regulativ, Normativ eller Kulturelt kognitiv? ..	106
7.3.1 Verdiane og prinsippene institusjonaliseres	108
7.3.2 Institusjonaliseres aktørene?	111
7.4 Konkluderende kommentarer	113
KAPITTEL 8	114
Konklusjoner og avslutning	114
Kilder	118

KAPITTEL 1

”FRA ILDSJEL TIL INSTITUSJON - EN ANALYSE AV FAIRTRADES FRAMVEKST I NORGE.”

1.1 Introduksjon til studien

Denne oppgaven skal handle om Fairtrades framvekst i Norge, og om hvordan etisk- og rettferdig handel institusjonaliseres inn i norsk politisk- og økonomisk kultur. Fairtrade er et eksempel på en suksessfull ny form for politikk og markedsdeltakelse, og kjernen i en ordning som uttrykker solidaritet med fattige produsenter i utviklingsland. Fairtrade-systemet innebærer at disse skal motta en rettferdig og anstendig betaling for sine produkter, samt en rekke garantier for arbeidsforhold, demokrati og langsiktighet i avtaler mellom produsentene og importørene. Fairtrade representerer også en ny, spennende form for politisk bevegelse som arbeider med å sette problematikken på agendaen til et mangfold av forskjellige aktører. Vi har i løpet av de siste årene vært vitne til en formidabel oppmerksomhet omkring Fairtrade, rettferdig- og etisk handel. Fra å være et obskurt nisjefenomen har rettferdig handel nå blitt et globalt anerkjent fenomen (Reynolds, Murray & Wilkinson 2007: 5; Ljunggren 2004: 55). Det blir stadig vanskeligere for både private og offentlige aktører å velge og stå utenfor, og norske myndigheter uttrykker på flere måter sin støtte til Fairtrade og beslektede fenomener. Regjeringen sier blant annet i statsbudsjettet for 2008 at de vil arbeide for å gjøre Fairtrade og andre merkeordninger mer kjent i offentligheten (Det Kongelige Norske Finansdepartement 2007: 224). Stortinget og alle departementene har også gått inn for å kun servere Fairtrade-sertifisert kaffe og te i sine kantiner og drikkeautomater, og stadig flere kommuner erklærer seg som såkalte Fairtrade-kommuner. Med Fairtrade er vi i dag vitne til framveksten av et interessant fenomen som går på tvers av, strider imot, blander sammen og blir en del av klassiske, etablerte institusjoner i samfunnet. Et fenomen som får betydelig gehør, og ser ut til å institusjonaliseres inn- og bli en del av deler av den norske kulturen. Bevegelsen blander sammen politikk og markedslogikk for å oppnå en mer rettferdig verdenshandel.

1.2 Aktualisering

”På 70-tallet sto dyrebeskyttelsen i fokus. På 80-tallet kom alle miljømerkene. 90-tallet er tiåret der mennesker settes i høysetet. Fair trade merkeordning – kommer snart til Norge.” (Fair trade merkeordning 1996)

Vi har i løpet av de siste årene vært vitne til et stadig økende fokus på saker som på en eller annen måte kan knyttes til begrepet ”bærekraft”. Denne økende interessen kan knyttes til flere faktorer. Debatten om bærekraft peker blant annet på betydningen av forbruk og forbruksmønster som truer vår planet. Vestens forbruk kan sies å være på bekostning av de sosiale og miljømessige forholdene knyttet til produksjon og transport av forbruksvarer. Forbruket bidrar til utarming og forurensing av kloden, og økonomisk og sosial utnyttning av produsenter i sør (Terragini, Jacobsen, Roos, Vittersø & Torjusen 2006: 14). Problematikken har kommet på dagsorden hos myndigheter, næringsliv, frivillige organisasjoner og vanlige forbrukere i store deler av den vestlige verden (Terragini, Jacobsen, Roos, Vittersø & Torjusen 2006: 13). Bærekraftighet og sosialt ansvar er konsepter som spiller en stadig viktigere rolle for styresmakter, bedrifter og forbrukere i det 21. århundre (Munkelien, Goyer & Fraczak 2005:183). Vi ser at media stadig oftere retter fokus mot disse sakene, både med en kritisk og en opplysende agenda. De siste årene har fokuset på menneskeskapt klimaendring vært et spesielt hett tema, og i 2007 fikk Al Gore, USAs tidligere visepresident, og FNs klimapanel Nobels fredspris for sitt arbeid for miljøet.¹ Det økte fokuset på klima, miljø og økologi har også ført til økt oppmerksomhet om Fairtrade, rettferdig- og etisk handel.

Det kan påstås at den vestlige verden de siste årene har utviklet seg til en mer differensiert sfære. Det tradisjonelle synet på at man skal holde økonomi og politikk adskilt, som stammer fra Adam Smith’s ”The wealth of nations”, har blitt satt på prøve (Sørensen 2004: 71). Vi er i dag vitne til et skifte i fokus fra en stadig søken etter lavere produksjonskostnader til at verdier som sosial kapital og ansvarlig image og identitet blir valuta for vestlige bedriftsaktører. Med utviklingen av Fairtrade, rettferdig- og etisk handel ser vi en endring av markedets funksjon og betydning. Fra å være en arena for nyttemaksimering av individuelle behov, mot utviklingen av en

¹ Nobelpeaceprize.org

arena der man kan uttrykke altruistiske verdier (Korthals 2001, Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 13). Det hevdes videre at vi de siste årene har sett en utvikling fra fokus på det nære til å rette seg mot det som er langt unna (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 37), og at deltakelse gjennom politisk forbruk og liknende former blir stadig mer vanlig.

1.3 Formålet med studien

I denne oppgaven skal jeg se nærmere på Fairtrade, rettferdig- og etisk handel i Norge. Fairtrade er en av hovedaktørene i arbeidet med å fremme rettferdighet i handelskanalene, der det overordnede mål er å bidra til bedre arbeids- og leveforhold i utviklingsland. Fairtrade-organisasjonen kjennetegnes ved utgangspunkt i nettverksorganisering, og kan sies å være en ”organisasjon av organisasjoner”, der selve organisasjonen kan behandles som en superstrukturell node i et mangfoldig nettverk av andre noder og engasjerte aktører. Dette er begreper jeg kommer tilbake til i kapittel 3. Det vil bli fokusert på hvordan Fairtrade-organisasjonen har oppstått, dynamikken i nettverket, og hvordan nettverket påvirker norsk politisk- og økonomisk kultur. Organiseringen av Fairtrade representerer ikke nødvendigvis et unikt case, men med oppgavens teoretiske utgangspunkt, en spennende eksemplifisering på hvordan nettverk og løse koblinger kan være med på å mobilisere endringer i etablerte institusjoner. Nettverket kan være vanskelig å plassere innenfor de tradisjonelle rammene for en organisasjon, men Casey påpeker at det *postmoderne paradigme* kan gi rom for kreative forhold som kan oppmuntre til nytenkning om hva en organisasjon er under postindustrielle forhold (Casey 2002:12).

Formålet med denne oppgaven er å se om, og i så fall hvordan, et nytt fenomen får innpass i deler av norsk kultur. Gjennom å se nærmere på framveksten av nettverket involvert i Fairtrade-problematikken, vil jeg forsøke å si noe om mobiliseringen av aktører i slike nettverk, hvilke ressurser og teknologier som tas i bruk, og videre hvilken rolle både nettverket, og de verdiene det forvalter spiller i Norge. Altså, i hvilken grad vi er vitne til en institusjonalisering av de verdier, praksiser og aktører som er tilknyttet Fairtrade.

Jeg har derfor valgt et teoretisk rammeverk som tar utgangspunkt i nettopp nettverk og koblinger, normer og konvensjoner. Da mer spesifikt governance-teori og

institusjonell teori. Dette er gjort fordi jeg vil påstå at det er et interessant, og relevant utgangspunkt for å redegjøre for framveksten av bevegelsen i Norge. Governance-teori er spesielt egnet til å se nærmere på organisasjoner og styringssystemer som baserer seg på nettverk, og Fairtrade organiseres gjennom et komplekst nettverk av et mangfold av differensierte aktører (Reynolds 2007: 229). Teorien tar for seg nettverkens ressurser, teknologier, mentaliteter og institusjoner (Burris, Drahos & Shearing 2005: 33), og gjør det i så måte mulig å se hvordan nettverket vokser fram, hvordan aktørene forholder seg til andre aktører og hvordan det får en plass i de norske politiske system.

Institusjonalisering handler om de prosesser der handlinger gjentas og tilordnes ensartet mening av en selv og omgivelsene (Hatch 2001:102). I følge Scott er institusjoner sosialt konstruerte normer og regler som spesifiserer passende og legitime måter å etterstrebe ønskede mål (Scott 2001: 55). Fairtrade og de verdiane bevegelsen forvalter kan sammenlignes med det Røvik kaller institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter. Jeg skal undersøke om de normer, verdier og ideer nettverket representerer, har blitt *"en legitimert oppskrift på hvordan man bør utforme utsnitt eller elementer av en organisasjon."* (Røvik 1998: 13) Studien vil også redegjøre for hvorvidt vi også kan se en institusjonalisering av Fairtrade som aktør i norsk kultur. Altså hvilke rolle aktørene i nettverket får i relevante politiske spørsmål. Disse teoretiske perspektivene vil bli nøye utdypet i kapittel 3.

Med unntak av Åmots studie (Åmot 2008) av lokale initiativ for rettferdig handel i norske kommuner i form av Fairtrade-kommuner, har jeg ikke klart å finne studier som tar for seg framveksten av Fairtrade i Norge, og anser derfor min studie som et interessant tilskudd til samfunnsvitenskapen. Studien vil i tillegg til relevant litteratur om Fairtrade, etisk- og rettferdig handel (Nicholls & Opal 2005; Reynolds, Murray & Wilkinson 2007), basere seg på aktuelle studier i norsk og internasjonal kontekst (Ljunggren 2004; Hutchens 2007). I tillegg til Åmots nevnte studie (Åmot 2008) er det utført et par masteroppgaver med forskjellige tilnærminger til Fairtrade, etisk- og rettferdig handel i Norge (Bergem 2008; Rygh 2007; Røynstad 2007; Osmundsvåg 2006; Madland 2002). To av oppgavene er utført av studenter tilhørende institutt for Administrasjon og Organisasjonsvitenskap (Åmot 2008; Madland 2002).

Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO) har på oppdrag av Barne- og Likestillingsdepartementet i 2006 gjennomført studien *Etisk-politisk forbruk: omfang og perspektiver*, som har blitt brukt i utformingen av oppgaven, og som data (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006; Terragini, Jacobsen, Roos, Vittersø & Torjusen 2006; Berg & Terragini 2006). Oppgavens datagrunnlag består i hovedsak av relevante oppgaver, offentlige dokumenter, partiprogrammer og publikasjoner fra organisasjonene tilknyttet nettverket, samt transkriberte intervjuer av sentrale aktører i nettverket.

1.4 Problemstilling og begrunnelse

Problemstillingen representerer avstanden mellom det jeg som forsker vet, og hva jeg ønsker å få vite (Grønmo 2004: 63). Ved å behandle Fairtrade som et statsvitenskapelig case, skal jeg skal i denne oppgaven forsøke å redegjøre for hvordan Fairtrade-fenomenet har blitt etablert og fått innpass i det norske politiske og økonomiske system. Jeg tar utgangspunkt i at Fairtrade i dag er inne i en institusjonaliseringsprosess, og til en viss grad har blitt institusjonalisert inn i disse delene av norsk kultur. SIFO påpeker at man trenger å vite mer om hvordan synergien mellom forskjellige aktører settes i gang. *”For slike prosesser er samspillet mellom offentlige myndigheter, næringslivsaktører og NGOer av avgjørende betydning. Vi trenger en grundigere forståelse av disse rollene, hvordan de virker inn på og begrenser hverandre, hvordan de innvirker på næringslivet og på ulike myndigheters dagsorden og virkemiddelbruk.”* (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 39)

Med dette utgangspunktet har jeg valgt følgende problemstilling:

Jeg vil, med Fairtrades utvikling i Norge som statsvitenskapelig case, forklare hvordan governance-nettverk vokser fram og institusjonaliseres i den større politiske kultur i Norge.

For å spisse problemstillingen til denne oppgaven vil jeg spesifikt se nærmere på:

1. Hvordan vokser Fairtrade-nettverket fram i det norske politiske- og økonomiske system?

Her er det interessant å se nærmere på hvem de sentrale aktørene i nettverket bak Fairtrade er. Hva kjennetegner disse aktørene? Hvilke grep har blitt benyttet i arbeidet med å engasjere og innrulle nye aktører til nettverket, og hvem er disse? Og

hvordan har nettverket arbeidet med å fremme Fairtrade, rettferdig- og etisk handel i norsk kultur?

2. Hvordan institusjonaliseres Fairtrade i Norge?

Her vil det være interessant å se nærmere på hvilken rolle Fairtrade spiller i det norske politiske system. Hvordan nevnes Fairtrade, rettferdig- og etisk handel i Stortingets formelle uttalelser og publikasjoner? Hvordan forholder Stortinget seg til Fairtrade? Hvilken rolle har Fairtrade i forhold til de politiske partiene? Blir representanter fra Fairtrade-bevegelsen i Norge spurt- og tatt inn som konsulenter i saker angående rettferdig- og etisk handel? Og er statlige aktører direkte involvert i Fairtrade-organisasjonen og promotering av disse verdiene? Mer spesifikt referer institusjonalisering her til de prosesser som fører til at Fairtrade gradvis framstår som et normativt og regellignende faktum for mange i den norske kulturen, som en nødvendig ”oppskrift” på god organisering (Røvik 1998: 36).

Problemstillingen kan faglig begrunnes både ut fra studiens teoretiske perspektiver og empiriske fokus, i tråd med Thagaards beskrivelse av hvordan en problemstilling bør utformes (Thagaard 2002: 51). Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap tilhører den statsvitenskapelige og den organisasjonsteoretiske fagtradisjonen, og de teoretiske perspektivene kan knyttes til disse fagtradisjonene. Governance-teori, som et nyere forklaringsbidrag til nettverksdynamikk og policy-prosesser, og institusjonell teori som et mer etablert bidrag til forklaring av regel, konvensjon og normdannelse. Studiens dagsaktuelle case er interessant å studere fra den statsvitenskapelige- og organisasjonsteoretiske tradisjonen, som en eksemplifisering på hvordan nettverksdynamikk både kan påvirke- og endre offentlig policy- og institusjoner.

1.5 Avgrensninger

Oppgaven har ikke ambisjoner om si noe om samfunnet generelt, men vil forsøke å redegjøre for framveksten av et avgrenset fenomen der det kanskje kan trekkes paralleller til liknende samfunnsmessige fenomener. Det kan derfor argumenteres for at oppgaven belyser enkelte aktuelle tendenser i forhold til politikk og samfunn. Til tross for at Fairtrade er et debattert tema, og det hersker tvil om hvorvidt systemet fungerer, vil oppgaven ikke forsøke å si noe om Fairtrade fra en normativ synsvinkel. Jeg vil kun forsøke å redegjøre for nettverket i Norge, og de aktørene som er involvert

i det. Nord / sør-problematikken, eller den konkrete effekten av Fairtrade vil altså ikke bli gått nærmere inn på. Fokuset ligger altså i å redegjøre for hvordan man har klart å mobilisere prosjektet og problematikken i norsk politisk- og økonomisk kultur, og hvordan dette i så måte fører til endringer.

1.6 Hvorfor Fairtrade?

Naomi Kleins No Logo (Klein 2000) gjorde meg i tenårene interessert i globaliserings spørsmål, og fikk meg videre til å følge med på dagsaktuelle saker om problematikken i media. Etter å ha blitt presentert for tanker om politisk forbruk, identitet, symboler og institusjoner gjennom diverse fag ved institutt for Administrasjon og Organisasjonsvitenskap, ønsket jeg også å vinkle min masteroppgave i retning av disse begreper. Etter hvert som jeg ble mer bevisst Fairtrade-fenomenet, slo det meg som et spennende alternativ til mer tradisjonell bistand, samt et interessant alternativ til å forsøke og bøte på konsekvensene av globaliseringen. Der den mer tradisjonelle bistanden kan sies å være kortsiktig økonomisk eller alternativ støtte, sørger Fairtrade for langvarige handelsforhold mellom forhandlere i nord og produsenter i sør (Nicholls & Opal 2005: 30). Derfor bestemte jeg meg allerede tidlig i mitt masterstudie for å fokusere på Fairtrade som case for min masteroppgave. Jeg ville forsøke å koble Fairtrade til teorier som muliggjorde en problemstilling for masteroppgave.

Fairtrade-fenomenet og organisasjonen virket for meg interessant på flere måter, og dette gjorde at jeg hadde litt problemer med å finne en angrepsvinkel til problemstillingen. Arbeidet har vært en dynamisk prosess, der sentrale spørsmål ut i fra min problemstilling har blitt stadig mer avgrenset, og fokuset stadig mer spesifisert. Ettersom jeg fikk grundigere kjennskap til organisasjonen ble organiseringen noe jeg syntes virket spesielt spennende. Jeg ble stadig overrasket av hvordan man arbeidet, og hvor tilsynelatende viktig nettverk var i forhold til resultater. I løpet av mitt arbeid med oppgaven har Fairtrade fortsatt å vokse jevnt i Norge, og man ser fortsatt ikke tegn til stagnering.

1.7 Oppgavens struktur

I kapittel 1 har jeg skissert rammene for studien, med fokus på oppgavens case, problemstilling, begrunnelse og teoretiske utgangspunkt, jeg vil videre kort

oppsummere oppgavens påfølgende kapitler. I kapittel 2 vil jeg gå nærmere inn på Fairtrade som fenomen. Det vil bli foretatt en deskriptiv beskrivelse av ordningen og de mekanismene den baserer seg på, samt skissert en historikk for bevegelsen. Jeg vil her også se nærmere på organiseringen av Fairtrade-bevegelsen i sin helhet. I kapittel 3 vil jeg presentere de teoretiske perspektivene som oppgaven vil bruke til å svare på problemstillingen. Først skal vi se nærmere på governance-teori, som videre vil bli supplert med nettverksteori for å kunne forklare de politiske aspektene ved Fairtrade. Jeg vil med utgangspunkt i dette skissere opp et nodalt perspektiv for å kunne redegjøre for Fairtrades framvekst. Det vil også bli foretatt en definering av institusjonaliseringsbegrepet, slik oppgaven bruker dette. I kapittel 4 vil oppgavens metodiske utforming bli grundig gjort rede for, hvilke metodiske strategier som har blitt brukt, hvordan prosessen med innsamling og bearbeiding av oppgavens data foregikk, samt en kort presentasjon av dataene. I kapittel 5 vil vi se nærmere på Fairtrade som case. Her vil det bli foretatt en nodal kartlegging av de aktørene som står sentralt i stiftelsesprosessen, og hvordan man arbeidet for å etablere initiativer knyttet til Fairtrade-problematikken. Videre skal jeg i kapittel 6 foreta en nettverksanalyse av Fairtrades framvekst, ved å se nærmere på hvilke ressurser, teknologier og mentaliteter som har vært sentrale, og som bevegelsen har hatt til sin disposisjon for å fremme Fairtrade i Norge. I kapittel 7 skal jeg se nærmere på Fairtrades forhold til institusjonene ved oppstarten og sette dette opp mot den pågående institusjonaliseringsprosessen av Fairtrade, rettferdig- og etisk handel for å se hvorvidt vi er vitne til en institusjonalisering av Fairtrade, både med fokus på hvordan verdiene, prinsippene og aktørene tilknyttet bevegelsen institusjonaliseres. I kapittel 8 vil jeg komme med mine konklusjoner og avsluttende kommentarer.

KAPITTEL 2

BAKGRUNNSKAPITTEL

“Fair trade is a trading partnership, based on dialogue, transparency and respect, that seeks greater equity in international trade. It contributes to sustainable development by offering better trading conditions to, and securing the rights of, marginalized producers and workers - especially in the South. Fair Trade organisations (backed by consumers) are engaged actively in supporting producers, awareness raising and in campaigning for changes in the rules and practice of conventional international trade.” Fairtrade Labelling Organizations International’s definisjon av rettferdig handel, som gjengitt av Ljunggren (Ljunggren 2004: 56).

2.0 Innledning

Oppgaven tar for seg et relativt komplekst og nytt case. Jeg anser det derfor som nødvendig å ta med et bakgrunnskapittel for å gi leseren dypere innsikt i, og overblikk over fenomenet før vi går videre inn i studiens teoretiske og empiriske felt. Som vi så innledningsvis representerer Fairtrade både en sertifiseringsordning, en politisk organisasjon og bevegelse, og et interessant nettverk. Jeg vil derfor her gå deskriptivt til verks i å skissere opp bakgrunnen for Fairtrade og rettferdig handel, både med fokus på ordningens generelle innhold og historikk, samt bevegelsens struktur. Jeg skal også belyse ordningens mekanismer gjennom å se nærmere på politisk forbruk og sosialt bedriftsansvar, to mekanismer for hvordan både individer og organisasjoner kan handle rettferdig og etisk som forbrukere.

2.1 Rettferdig handel

Det kan argumenteres for at vi i dag lever i en globalisert verden. I årene etter andre verdenskrig opplevde den vestlige verden enorm velstandsvekst, og utviklingen i produksjon av forbruksvarer har i løpet av de siste 60 år gått fra stort sett selvforsynte nasjoner til kostnadseffektiv global produksjon. Som følge av hard internasjonal konkurranse og strengere regulering av miljø- og arbeidsforhold i de vestlige landene, har produksjon av varer blitt flyttet til nye deler av verden, med lavere lønninger, mindre regulering og færre restriksjoner (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 15). Dette er en dynamisk prosess, der produksjon stadig blir flyttet dit kostnadene kan holdes lavest (Klein 2000), eller et ”kappløp mot bunnen” (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 6). Den nådeløse globaliseringen har skapt en særdeles urettferdig verden, med tydelige tapere og vinnere (Nicholls & Opal 2005: 5). Globalisering av produksjon framstår som kilden til marginaliseringen av omtrent en

milliard mennesker som i dag lever under ekstrem fattigdom (Ljunggren 2004: 8). Det sosiale aspektet i den globale økonomien er derfor en stor utfordring for verdenssamfunnet (Røynstad 2007: 5). Oppfattelsen av internasjonal handel som urettferdig blir tilsynelatende adoptert av stadig flere (Milford 2004: 7). Rettferdig handel representerer her et bærekraftig, markedsbasert svar der internasjonal handel kommer til kort (Nicholls & Opal 2005: 19). Aktørene som er involvert i bevegelsen for rettferdig handel utgjør kreftene i ”den nye globaliseringen”, da disse forsøker å omstrukturere mønstrene for internasjonal handel mot et mer rettferdig mønster (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 4).

Rettferdig handel representeres av en dynamisk og innholdsrik bevegelse. Den innebærer kampanjer og forskjellige initiativer, og har i løpet av de senere tiår oppstått som en respons til de negative aspektene av globalisering (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 4). Det kan derfor vise seg vanskelig å definere rettferdig handel, da dette er en heterogen bevegelse, med flere ”stemmer” (Bergem 2008: 5; Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 52). Globalt finnes det en rekke aktører som er involvert i rettferdig handel, og felles for de alle er at de jobber mot en mer bærekraftig- og sosialt rettferdig framtid. Aktørene her prøver aktivt å endre på de mønstre som internasjonal handel har etablert i løpet av de siste tiårene (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 4). Helt siden starten har bevegelsen hatt fokus på å øke forbrukernes bevissthet om problemene som følger med internasjonal handel. Salg av rettferdige produkter har alltid kommet med informasjon om produktene, produsentene og deres vilkår (Kocken 2003: 3).

Rettferdig handel er et omfattende innholdsmessig fenomen. Som mekanisme er det en type handel i kontrast til neo-liberal nyttemaksimering, og som sådan et stadig voksende, suksessfullt alternativ (Murray, Raynolds & Taylor 2006: 179). Det representerer altså et nytt system å konduktere handel i. Ett som helhetlig tar for seg svikter i markedet som fører til urettferdigheter i det moderne handelssystemet (Nicholls & Opal 2005: 5). Ordningen er like fullt basert på et markedsøkonomisk system, og kan anses som en kreativ måte å oppnå bærekraftig utvikling, menneskerettigheter og menneskeverd (Ljunggren 2004: 12). Rettferdig handel kan heller ikke sammenlignes med tradisjonell bistand (Nicholls & Opal 2005: 5), da fokus ligger i tilrettelegging av en fungerende modell for bærekraftig utvikling,

økonomisk selvforsynhet og rettferdighet i handel, framfor økonomisk støtte til de vanskeligstilte produsentene. Bakgrunnen er ideen om ”trade instead of aid”, eller ”handel heller enn bistand” (Ljunggren 2004: 12).

2.2 Fairtrade

Fairtrade-bevegelsen representerer en av de sterkeste agentene for rettferdig handel (Åmot 2008: 19). 2007 markerte tiårsjubileum både for den internasjonale Fairtrade-organisasjonen, FLO, og norske Fairtrade Max Havelaar. Organisasjonene har opplevd stor vekst i løpet av de årene de har eksistert, både med tanke på oppmerksomhet, produktsortiment og salgstill. Utsalgsværdien av Fairtrade-merkede produkter har heller aldri vært så stor som i 2008. Økningen i estimert utsalgsverdi endte til slutt på 73,6 % i Norge, og 47 % internasjonalt. I Norge ble det i 2008 solgt Fairtrade-merkede produkter for over 250 millioner kroner, og internasjonalt ble det solgt for nesten 2.9 milliarder EURO. Vi finner i dag Fairtrade-sertifiserte produsenter i 59 land, produktene selges i 60. Ordningen hjelper flere millioner mennesker til en bedre hverdag (Fairtrade Labelling Organizations International 2009; Fairtrade Max Havelaar Norge 2009). Ved utgangen av april 2010 var det 22 Fairtrade-kommuner i Norge, og ytterligere 38 arbeider i dag med å oppnå statusen. Internasjonalt kunne vi i april 2009 telle i underkant av 800 Fairtrade-kommuner og byer fordelt på rundt 20 forskjellige land.²

Fairtrade er en internasjonal merkeordning for rettferdig handel mellom produsenter i utviklingsland og importører i nord. Framfor å demonstrere og protestere mot etablerte institusjoner og politikere, tar initiativene utgangspunkt i det etablerte handelssystemet (Milford 2004: 7). Ordningen forsøker å forsørge og myndiggjøre produsenter gjennom etablering av langsiktige avtaler mellom produsenter og importører for å få produsentene ut av fattigdom (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 15). Dette gjøres ved å tilby produsentene markedsdeltakelse basert på fordelaktige, heller enn utnyttende premisser (Nicholls & Opal 2005: 6). Fairtrade handler altså ikke om veldedighet, men representerer en redefinering av profittransaksjoner for å myndiggjøre- og tilgodekomme handelskanalenes sentrale

² <http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/>

aktører. Sånn sett tilbyr ordningen en rekke goder utilgjengelig i et klassisk handelsperspektiv (Nicholls & Opal 2005: 13).

Merkeordninger er i utgangspunktet veiledninger som gjør det lettere for forbrukere å ta bevisste valg og styre sitt forbruk i en retning de ønsker. Det er imidlertid avgjørende at merkene har et reelt og tydelig innhold og uavhengig kontroll.³ Sertifiseringssymbolet innebærer at en uavhengig tredjepart har kontrollert og godkjent at produsenten har blitt rettferdig betalt, at råvaren er produsert under gode arbeidsforhold, og at avtaler som tilrettelegger for utvikling er etablert.⁴ Fairtrade er unikt i den forstand at det ikke finnes ekvivalente systemer i andre sertifiseringsordninger (Hutchens 2007: 11). Det unike er at det er forbrukerne som betaler kontingent for sertifiseringen heller enn produsentene. Fairtrade finansieres med andre ord av forbrukernes vilje til å betale ekstra for den rettferdige sertifiserte varen (Kempa, Shearing & Burris 2005: 46). Dette innebærer forbrukere som velger ut fra andre hensikter enn nyttemaksimering. Fairtrade står i kontrast til abstraksjonen av markedet som depersonaliserte mekanismer som opererer utenfor sosiale institusjoner og kulturelle verdier. Gjennom Fairtrade blir økonomisk aktivitet omgjort til en sosial aktivitet, utført av mennesker, med sosial og kulturell mening. Fairtrade-bevegelsen er dermed med på å repersonalisere markedet ved å skape personlige bånd mellom forbrukere i nord og produsenter i sør (Taylor 2005: 138; Åmot 2008: 21).

Fairtrade har fra en pragmatisk vinkling flere sammenknyttede mål (Åmot 2008: 20). Disse er alle knyttet opp mot å forandre regler og praksiser knyttet til konvensjonell internasjonal handel. Dette innebærer å forbedre inntekt og levestandard for produsenter gjennom å forenkle markedsdeltakelse, styrke produsentenes rolle, etablere langvarige handelsavtaler basert på dialog, gjennomsiktighet og respekt, og sørge for bedre råvarebetaling (Ljunggren 2004: 57). I tillegg skal systemet sørge for en ekstra pott til sosiale tiltak for produsentene.⁵ Eksempler på goder muliggjort av Fairtrade-systemet kan være utbedring av vanntilførsel, skoler og andre større sosiale utviklingsprosjekter (Nicholls & Opal 2005: 6). Videre skal Fairtrade-systemet

³ <http://fairtrade.no/Internett/Nyheter/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1759>

⁴ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/

⁵ http://www.fairtrade.no/Internett/Sporsmal_+_svar/

promotere og bevare menneskerettigheter og utviklingsmuligheter for svakere stilte produsenter, da spesielt kvinner og urbefolkning, samt beskytte barn mot barnearbeid (Ljunggren 2004: 57). Produsentene mottar også opplæring i kvalitetskontroll og markedslogikk, slik at de, om ønskelig, også kan delta på det internasjonale råvaremarked (Hockerts 2005: 2). For å holde kostnadene nede skal det også være et minimum av ledd involvert i handelen mellom produsent og utsalgssted (Nicholls & Opal 2005: 7). Dette gjøres for å minimere utgifter, og maksimere lønningene og investeringsevnen.

Fairtrade representerer også en ny politisk bevegelse som forsøker å sette disse verdiene på agendaen til et mangfold av aktører, ved å henvende seg mot organisasjoner, myndigheter og forbrukere, med mål om å øke interessen for problematikken, og øke bevisstheten om den negative effekten globalisering har hatt for produsenter i sør. Symbolet gjør det enklere for forbrukerne å ta etiske valg i sitt daglige forbruk (Ljunggren 2004: 57). For eksempel sørger Fairtrade-kommune konseptet for at ikke bare offentlige etater forplikter seg til å promotere og prioritere rettferdige produkter, men også en viss prosentandel av lokalmiljøets bedrifter må beslutte å gå over til å til å utelukkende servere rettferdige varer, i den grad det lar seg gjennomføre.

Som vi skal se senere i kapitlet består Fairtrade av en rekke organisasjoner og aktører som er engasjert i problematikken med etikk og rettferdighet i handel. Fairtrade-systemet forsøker som sagt å oppnå mer rettferdig handel gjennom sertifisering. Det er viktig å poengtere at Fairtrade ikke selv står for kjøp eller salg av varer, men tillater importører å sette Fairtrade-symbolet på varer som er handlet i tråd med Fairtrade-standardene.⁶ Disse utgjør utgangspunktene for sertifisering, og er utarbeidet av The FLO Standards Committee. En komité satt sammen av representanter fra nasjonale Fairtrade-initiativ, produsenter, importører og eksterne eksperter.⁷ Sertifiseringen står som et løfte om at varen er produsert og handlet etter de internasjonale standardene for Fairtrade (Initiativ for etisk handel og Fairtrade Max Havelaar 2008). Fairtrade-organisasjonens uavhengighet fra selve handelskjeden er valgt for å sikre forbrukernes tillit til systemet (Nicholls & Opal 2005: 129). Unikt for Fairtrade-standardene er at

⁶ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Organisasjonen_Fairtrade/

⁷ <http://www.fairtrade.net/standards.html>

de ikke bare retter krav mot produsentene, men også mot importørene av produktene. Dette er med på å sikre at produsentene faktisk får ressurser og muligheter til å etterfølge standardene.⁸ Importørene må forplikte seg til å betale en minimumspris som skal utbetales uavhengig av om markedsprisen synker under denne. Skulle markedsprisen gå over Fairtrade-standarden gjelder markedsprisen. Men det skal også betales en premium selv om markedsprisen går høyere enn Fairtrades minimumspris. Videre har produsentene, ved behov, rett til forhåndsbetaling på inntil 60 prosent av den totale ordren for å muliggjøre innkjøp av råvarer (Nicholls & Opal 2005: 7). Produsenter må blant annet organisere seg i kooperativer som skal fremme utvikling, og alle de goder som genereres fra inntekter fra Fairtrade-systemet skal fordeles rettferdig (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 19). Kooperativene skal være demokratisk organiserte, og det er fellesskapet som skal avgjøre hvordan Fairtrade-premieren skal disponeres (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 19). I tillegg skal miljøvennlig produksjon etterstribes, da Fairtrade-symbolet også krever at det tas miljøhensyn i produksjonen (Nicholls & Opal 2005: 7). Kontroll av sertifiserte produsenter og importører administreres og inspiseres av den uavhengige FLO-CERT organisasjonen (Nicholls & Opal 2005: 130). FLO-CERT er akkreditert av den internasjonale standardorganisasjonen (ISO 65) som et uavhengig og kompetent sertifiseringsorgan (Fairtrade Max Havelaar Norge 2009). Et overordnet mål ved Fairtrade-systemet er at alle produkter skal være rettferdig handlet, og dermed gjøre ordningen overflødig.⁹

2.3 Fra veldedig handel til Fairtrade

Selv om Fairtrade, rettferdig- og etisk handel først har kommet på dagsorden i løpet av de senere år, er det på ingen måte et nytt fenomen. En historisk redegjørelse av utviklingen fra fenomenets spede fødsel, og fram til det nettverket denne oppgaven tar for seg er viktig for å forstå hvorfor Fairtrade er organisert som det er. Det finnes flere eksempler på redegjørelser for framveksten av Fairtrade og rettferdig handel. Blant andre Kocken (2003), Ljunggren (2004), Hockerts (2005), Nicholls & Opal (2005), Hutchens (2007), og Raynolds, Murray & Wilkinson (2007). Framstillingene disse presenterer av framveksten er ikke identisk. Det trekkes fram forskjellige eksempler, noe som kan forklares med at det i startfasen var flere uavhengige initiativ. Anna

⁸ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Standardene/

⁹ http://www.fairtrade.no/Internett/Sporsmal_+ svar/

Hutchens deler utviklingen inn i to tilnærminger. Den ene hadde sitt opphav i en alternativ handelsorganisasjons modell, (ATO) som søkte å bemyndige produsenter av råvarer i de fattige delene av verden. Den andre tilnærmingen har sitt fokus i et produkt- og merkevarsertifiserings system, som har som mål å institusjonalisere disse verdiene inn i verdenshandelen (Hutchens 2007: 83). Etter hvert som bevegelsen har fått fotfeste og nettverket har vokst fram, ser man at den har utviklet seg til å bli stadig mer enhetlig. Man ser også at det hele tiden har vært et stort spekter av aktører og initiativtakere involvert i framveksten. Noe som gjenspeiles i Fairtrade-nettverket i dag. Denne redegjørelsen vil, i likhet med Hockerts (2005) og Nicholls & Opal (2005), ta for seg et par milepæler i framveksten. Samtidig må det understrekes at det er tydelig at utviklingen i Fairtrade-bevegelsen, i kraft av sin nettverkskarakter, aldri har vært en rent lineær utvikling (Hutchens, 2007: 262; Åmot 2008: 22).

Rettferdig handel har oppstått fordi enkelte følte at konvensjonell handel var urettferdig og lite fordelaktig for produsenter i sør (Rygh 2007: 5). Det finnes, som sagt, mange tidlige eksempler på rettferdig handel (Kocken 2003: 1). Men de første initiativene til rettferdig handel oppsto i årene etter andre verdenskrig (Nicholls & Opal 2005: 19). Bevegelsen har sitt opphav i et mangfold av europeiske og nord amerikanske initiativ som forsøkte å hjelpe ufordelaktige grupper ved å etablere alternative handelsnettverk (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 15). De tidligste eksemplene referer hovedsaklig til vestlige veldedighetstiltak som tok initiativ til import av håndarbeidsprodukter fra øst Europa og den tredje verden. I USA tok den religiøse organisasjonen, Ten Thousand Villages, initiativ til handel med produsenter av broderi og tekstiler fra Puerto Rico (Hutchens 2007: 88-89). I Europa fikk lederen for Oxfam, Leslie Kirkley, ideen om å selge håndarbeidsprodukter gjennom Oxfams egne butikkutsalg (Hockerts 2005: 1). Det er interessant å merke seg at organisasjoner med et religiøst fundament spilte hovedrollen i oppstarten (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 52).

I løpet av syttiårene utviklet rettferdig handel seg mye. Hockerts karakteriserer denne perioden som ”oppdagelsen av produsenten.” Det forandret seg her fra å være en del av en veldedighets bevegelse, til å bli en kraft i seg selv. Produsentene ble ikke lengre ansett som mottakere av veldedige donasjoner, men som en partner i handel (Hockerts 2005: 4). Det var også her de politiske aspektene ved bevegelsen begynte å ta form.

Det ble opprettet flere ATOer dedikert utelukkende til mer rettferdighet i internasjonal handel (Kocken 2003: 2). Typisk for disse organisasjonene var at de sto ansvarlig for hele handelskjeden, fra import til distribusjon og handel (Milford 2004: 8). ATOene hadde fortsatt stort sett religiøse fundament, og arbeidet som ”sosiale entreprenører med et forretningstankemønster” i sin adressering av sosiale problemer (Nicholls & Opal 2005: 20). Fortsatt var produktene hovedsakelig tilgjengelig gjennom spesialforretninger, såkalte ”World Shops”, og postordrekataloger (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 16).

Etter flere år med jevn vekst, opplevde rettferdig handelsorganisasjonene mot overgangen til nittitallet nedgang. De involverte organisasjonene hadde til da fokusert utelukkende på produsentene og neglisjert forbrukerne (Nicholls & opal 2005: 100). Produktene var på dette tidspunktet både av dårligere kvalitet og langt høyere pris enn sine ikke-rettferdige ekvivalenter. Nedgangen førte til at de fire store alternative handelsorganisasjonene; Oxfam, Tradecraft, Equal Exchange og Twin Trading slo seg sammen med en felles målsetning om å skape et eget merke som skulle selges gjennom de store distribusjonskanalene, som matvarekjeder, catering og serveringssteder (Hockerts 2001: 13). Dette resulterte i kaffemerket *Cafédirect* og sjokolademerket *Divine* (Nicholls & Opal 2005: 20), og bidro til at rettferdige produkter igjen var noe stadig flere kjøpte. Store deler av forbrukerne var derimot fortsatt skeptiske. De stilte spørsmål ved hvorvidt produktene faktisk virkelig var rettferdige, eller bare kunne karakteriseres som ”fair trade-lite” (Hockerts 2001: 13).

Sertifiseringsordningen, slik vi kjenner den i dag, oppstod da en prest som arbeidet for den Nederlandske ATOen ”Solidaridad” fikk ideen om å starte et produktmerke for å åpne rettferdig handel til et bredere marked. Tanken var å merke produkter som ble solgt i henhold til et sett krav med et sertifiseringssymbol som visuelt ville skille produktene fra de ikke-rettferdige på supermarkedene. Systemet ville sørge for at produktene ikke trengte å selges gjennom de tradisjonelle kanalene for rettferdig handel for å kunne distingveres fra vanlige produkter (Hutchens 2007: 104). I 1988 så Fairtrade-organisasjonen dagens lys for første gang, ved Max Havelaars oppstart i Nederland (Hira & Ferrie 2006: 108). Organisasjonen var ikke selv involvert i handel, men opprettholdt et register over produsenter som oppfylte kriteriene til å være Fairtrade-leverandører. Importører og forhandlere fikk også tilgang til sertifiseringen

gjennom å handle med disse leverandørene, samt overholde de krav som Max Havelaar stilte (Hockerts 2001: 13). Kort tid etter dukket det opp lignende initiativer i Belgia, Sveits og Frankrike (Ljunggren 2004: 52). Det ble videre besluttet å kutte ut foredlingsleddet i kjeden fra produsent til forbruker. Bøndene fikk selv opplæring i produksjon av høykvalitets kaffe. Dette markerte en overgang fra ”*fair trade to direct trade*” (Hockerts 2005: 21). I reklamen for produktene ble de altruistiske aspektene tonet ned, og fokus på kvalitet ble framhevet. Beskjeden som skulle formidles var i økende grad topp kvalitet, heller enn solidaritet.

Fairtrade har hatt et sterkt fokus på kaffe helt fra starten, og dette har alltid vært den mest solgte varen. Mellom 1962 og 1989 ble kaffeprisene kontrollert av den internasjonale kaffeavtalen, som sørget for stabile priser. I 1989 ble derimot avtalen avvirket da USA valgte å trekke seg ut (Nicholls & Opal 2005: 81). Dette førte til ekstreme fall i prisene på kaffe, og slik sett til at viktigheten av et godt, rettferdig alternativ til frihandel ble stadig mer prekært. Konsekvensen av dette ble at fokuset på markedslogikk i rettferdig handel ble betydelig styrket. Aktørene innså at det var behov for et enhetlig symbol for rettferdig handel (Nicholls & Opal 2005: 127). Noe som igjen førte til at aktørene valgte å slå sammen sine aktiviteter og at de i 1997 opprettet FLO (Fairtrade Labelling Organizations International) (Nicholls & Opal 2005: 17). Dette samlet bevegelsen til et mer enhetlig nettverk med et felles knutepunkt. Den hurtige veksten Fairtrade har opplevd etter millenniumsskiftet, kan i stor grad tilskrives FLO. Som følge av systemet har en rekke nye rettferdige produkter, som for eksempel te, sukker, frukt, juice, honning, krydder, nøtter, sportsballer, vin og blomster, kommet på markedet (Hutchens 2007: 98). En rekke av de største internasjonale aktørene har valgt å sertifisere deler av sitt sortiment, blant andre internasjonale kjemper som Nestlé og Starbucks. Dette har også vært med på å øke salgsvolum, omsetning og ikke minst bevisstheten omkring Fairtrade-produkter (Hutchens 2007: 99).

Fairtrade har etter hvert utviklet seg på interessante og nyskapende måter også delvis utenfor de tradisjonelle handelskanalene. I løpet av de senere årene har også offentlige instanser kommet med som aktører i nettverket. Som nevnt innledningsvis, ser vi at offentlige instanser som Stortinget og departementene kommer med som støttespillere til Fairtrade. Vi ser også at stadig flere byer og kommuner erklærer seg som såkalte

Fairtrade-kommuner, et fenomen som oppsto i Storbritannia, men som etter hvert også har spredt seg til blant annet Norge. Konseptet vokser raskt, både internasjonalt og i Norge (Åmot 2008: 28). I følge Bruce Crowther representerer omfanget av Fairtrade-towns kampanjen i Storbritannia den største historiske bevegelsen i landets historie.¹⁰ Fairtrade-kommune er en utnevning for kommuner eller byer som jobber aktivt med å øke kjennskapen til- og forbruket av rettferdige produkter i sitt lokalmiljø. Fairtrade-kommuner må gjøre et formelt vedtak om blant annet offentlige innkjøp av Fairtrade-produkter og spredning av informasjon omkring Fairtrade (Rygh, 2007: 84; Åmot 2008: 27). Gjennom Fairtrade-kommune initiativet skal det formes en styringsgruppe som vil jobbe for å påvirke og appellere til lokalbefolkningen. I så måte blir dette en reell form for public policy i forhold til Fairtrade (Åmot 2008: 28). Fairtrade-kommune kampanjene er sånn sett viktige for den økte oppmerksomheten om Fairtrade (Nicholls & Opal 2005: 173).

2.4 Et nettverk av aktører

Nicholls og Opal argumenterer for at nettverk er viktige for å forstå Fairtrade-segmentet (Nicholls & Opal 2005: 161). Dette er også en stor del av grunnen til at det er interessant å ta organisasjonen i nærmere ettersyn. Fairtrade er et godt eksempel på en type post-moderne organisasjon i tråd med Castells nettverksperspektiv (Castells 2000). Nettverksperspektivet retter fokus på hvordan individuelle aktører med interesse for felles mål danner desentraliserte, nettverksbaserte konstellasjoner for å oppnå disse. Dette er perspektiver som jeg vil komme grundig tilbake til i del 3.2, oppgavens teoridel. Organiseringen av bevegelsen framstår for meg som spesielt spennende. Den er, som vi så i den historiske redegjørelsen, preget av løse koblinger, uformelle roller, og et bredt spekter av aktører. Til tross for den siste tidens utvikling av de mer helhetlige institusjonelle rammene for FLO og sertifisering, ser vi at bevegelsen holder fast ved en alternativ nettverkstilnærming (Murray, Raynolds & Wilkinson 2007: 20). Fairtrade-systemet har bygget et imponerende globalt nettverk som samler vestlige forbrukere med interesse i bærekraftig utvikling med nye muligheter for produsenter i sør. Stadig nye nettverk oppstår, en utvikling som med all sannsynlighet vil fortsette i mange år framover (Raynolds, Murray & Taylor 2004: 118).

¹⁰ Bruce Crowther: Påstand i innlegg på Fairtrade konferansen på Sauda. Torsdag 28.08.08

Rettferdig handel består av en rekke organisasjoner. Blant andre Fairtrade Labelling organizations International (FLO), The International Federation Of Alternative Trade (IFAT), The Network Of European World Shops (NEWS!) og The European Fair Trade Association. (EFTA). Disse utgjør til sammen nettverket FINE, som er et felles knutepunkt for alle organisasjonene som arbeider for rettferdig handel (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 4).

FLO

Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) er en paraplyorganisasjon som har ansvar for å utvikle standardene, opprettholde Fairtrade-symbolens integritet og sørge for samsvar mellom tilbud og etterspørsel. Videre har FLO ansvaret for å tilby støtte til de sertifiserte produsentene, og til å hjelpe med og forbedre deres forretningsstrategier (Nicholls & Opal 2005: 8). FLO samler de 21 nasjonale initiativene for Fairtrade som har ansvar for å administrere ordningen lokalt, og tre produsentnettverk i Asia, Afrika og Latin-Amerika (Fairtrade Max Havelaar Norge 2009).

IFAT

En annen viktig aktør er The International Fair Trade Association (IFAT), som utgjør et nettverk bestående av over 300 medlemsbedrifter og organisasjoner i 70 land som fremmer rettferdig handel. Medlemsbedriftene ivaretar de standardene som IFAT har satt for en mer rettferdig handel, deriblant tryggere arbeidsvilkår, garantert lønn, forbud mot barnearbeid og hensyn til miljøet (Bergem 2008: 12). IFAT er en medlemsorganisasjon for aktører både på og utenfor markedet. Medlemmene består både av FLO sertifiserte organisasjoner og ikke-sertifiserte. IFAT arbeider med å utvikle markedet for rettferdig handel, bygge opp tillit til systemet og fungerer som promotør for rettferdig handel (Nicholls & Opal 2005: 9).

NEWS!

Network of European World shops ble etablert i 1994, og samler europeiske world shops. Nettverket forsøker å maksimere disse butikkenes offentlige synlighet gjennom felles kampanjer for rettferdige produkter (Ljunggren 2004: 54).

EFTA

European Fair Trade Association ble etablert i 1990 med hensikt i å forenkle samarbeidet mellom de europeiske alternativ handelsorganisasjonene. EFTA har ansvar for forskning på systemene for rettferdig handel, samt å promotere rettferdig handel på policy-nivå (Ljunggren 2004: 54; Nicholls & Opal 2005: 9).

Geoff Moore argumenterer for at organisasjonene som utgjør Fairtrade-systemet kan deles inn i fire grupper; Produsentene i utviklingslandene, innkjøperne i den vestlige verden – her under kommer importører, grossister og spesialhandelen. Videre trekker han fram paraplyorganisasjonene som arbeider med Fairtrade spørsmål, her under finner vi aktørene i FINE nettverket og andre engasjerte aktører gjennom andre initiativ med overlappende agenda. Den fjerde gruppen han trekker fram er supermarkeder og dagligvarekjeder som aktivt promoterer sertifiserte varer (Moore 2004: 75-76). Dette er en interessant oppdeling, men spesielt nettverket av paraplyorganisasjoner framstår for meg som interessant. Herunder kan vi plassere organisasjonene bak de nasjonale initiativene for Fairtrade og andre rettferdig- og etisk handelsinitiativ, og som vi skal se i analysekapitlene, representerer disse en interessant og heterogen gruppe aktører fra en rekke forskjellige organisasjoner.

2.5 Fairtrade i Norge

Initiativet til en Fairtrade-ordning i Norge kom først i 1996, når en rekke aktører fra forskjellige organisasjoner ble involvert i et forprosjekt under ledelse av Forum for utvikling og miljø. Målsettingen var å opprette et eget nasjonalt initiativ for Fairtrade i Norge, slik det etter hvert begynte å bli i mange land. Erfaringene tilsier at det ikke var en enkel sak å etablere en helt ny merkeordning og få produkter inn i butikkhyllene, men etter hardt arbeid og med hjelp fra en etter hvert velvillig norsk industri, kunne det nasjonale initiativet for Fairtrade lansere kaffe som det første Fairtrade-merkede produktet i norske butikker.¹¹ Fairtrade ønsker å være et kvalitetsstempel for etablerte merkevarer i Norge, og at merket skal assosieres med sporbarhet tilbake til produksjonslandet. Slogordet Fairtrade opererer med er ”Skaper gode historier”. Dette symboliserer den positive effekten systemet har på bøndene og deres familiers liv og omgivelser i den tredje verden (Røynstad 2007: 8). Den norske

¹¹ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

Fairtrade-organisasjonen, som drives som en non-profit stiftelse, ble opprettet den 20. Juni 1997. Stiftelsen startet som et samarbeidsprosjekt mellom tolv svært ulike organisasjoner (Bergem 2008: 10). Som stifterne for ordningen i Norge står; Det Kgl. Selskap for Norges Vel, Framtiden i våre hender, Kirkens Nødhjelp, Handel og Kontor, Norges Bondelag, Redd Barna, Kirkerådet, WWF, Norsk Folkehjelp, Frikirkens Globale Informasjon, Alternativ Handel og NNN.¹² I utgangspunktet tok stiftelsen navnet Max Havelaar Norge, med tillatelse fra avdelingen i Nederland. Stiftelsen byttet i 2003, i likhet med de 21 andre nasjonale initiativene til Fairtrade, for å gjøre det enklere for forbrukerne å forholde seg til ordningen.¹³ Den norske Fairtrade Max Havelaar organisasjonen er, som alle andre nasjonale Fairtrade-initiativer, finansiert gjennom subsidier, donasjoner og lisensavgift. Fairtrade Norge finansieres av NORAD, stifterne og lisensinntekter fra lisenstakerne.¹⁴ Fairtrade Norge har i utgangspunktet to hovedoppgaver: Å ha tett kontakt med leverandører og dagligvarebransjen, og drive et aktivt informasjonsarbeid overfor norske forbrukere (Bergem 2008: 10).

Norge har ikke vært en av pionerene innen Fairtrade. I forhold til for eksempel Storbritannia, hvor Fairtrade har rukket å bli et stort og anerkjent fenomen, ligger Norge langt bak både med tanke på produkter, utsalgssteder, Fairtrade-kommuner og generell bevissthet om tema (Boström, Klintman, Micheletti & Sørensen 2004: 473). Kjærnes hevder at en av årsakene til at Fairtrade går tregere i norsk sammenheng har å gjøre med nordmenns handelsvaner. Nordmenn har en tendens til å handle alle sine dagligvarer på den lokale matbutikken, og over 90 % av disse er eid av fire store kjeder. Fram til 2004 ville en av de fire aktørene ikke engang føre Fairtrade-sertifisert kaffe (Boström, Klintman, Micheletti & Sørensen 2004: 476). En av hovedgrunnene til dette er historisk sett sterke koblinger mellom landbrukssektoren, statsforvaltningen og matvarebransjen i Norge (Boström, Klintman, Micheletti & Sørensen 2004: 476). Jeg vil komme tilbake til den norske Fairtrade-organisasjonen, slik den skal behandles spesifikt for oppgavens case i kapittel 5.

¹² http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

¹³ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Organisasjonen_Fairtrade/

¹⁴ http://www.fairtrade.no/Internett/Sporsmal_+_svar/

2.6 Fairtrade – en del av en større bevegelse

Følgene av Fairtrades vekst har også vært med på å fostre videreutvikling av bevegelsen. Vi har i løpet av de senere år vært vitne til etableringen av flere etiske handelsinitiativ (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 59). Målene for aktørene i den større bevegelsen for rettferdig- og etisk handel er å øke fokuset på bærekraftig utvikling, rettferdig- og etisk handel. Der Fairtrade-systemet forsøker å hjelpe vanskeligstilte produsenter i uland, søker disse initiativene å dekke mer helhetlig over den samme problematikken. Etisk handel fokuserer på å forbedre og sikre gode arbeids- og miljøforhold i hele verdikjeden ved produksjon av varer. For å oppnå forbedringer kontrolleres fabrikker og plantaser i verdikjeden opp mot etiske retningslinjer for innkjøp. Det fokuseres på arbeidsstandarder og miljø i produksjonen av konvensjonelle varer som selges i handelsmarkedet (Initiativ for etisk handel og Fairtrade Max Havelaar 2008). Fairtrade er en sertifiseringsordning for rettferdige varer, etiske handelsinitiativer er medlemsorganisasjoner for virksomheter som ønsker å etterstrebe rettferdighet i hele gjeskjeften. Flere av aktørene involvert i Fairtrade har vært med på å etablere disse initiativene (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 60). I Norge er Initiativ for etisk handel (IEH) det ledende tiltaket for etisk handel. Kirkens Nødhjelp står oppført som en av stifterne for begge organisasjonene, og det er et ikke ubetydelig overlapp mellom organisasjonenes lisenstakere og medlemmer.¹⁵

Med tanke på organiseringen av Fairtrade ser jeg det som hensiktsmessig å inkludere også IEH i Fairtrade-nettverket i Norge, ettersom IEH har de samme overordnede mål som Fairtrade og flere felles nettverksaktører. IEH oppsto som følge av at enkelte aktører i Fairtrade-nettverket ønsket å angripe problemstillingene fra andre vinkler enn kun sertifisering av produkter. Med tanke på organisasjonenes overlapp i målsetting, er det hensiktsmessig å behandle dette som et større nettverk. IEH representerer en større ansvarsfordeling i nettverket. Som sagt er det ikke hensiktsmessig å se Fairtrade gjennom de klassiske perspektivene for organisering, da grensene for organisasjonen er diffuse. Samarbeidet mellom Fairtrade og IEH er også med på underbygge mitt utgangspunkt i å behandle dette som et mer enhetlig nettverk.

¹⁵ Bærum kommune, Moss Kommune, Sauda kommune, Stavanger kommune, Suldal kommune, Friends Fair Trade, Ica Norge, Mester Grønn AS, Joh. Johannson Kaffe AS, Kaffehuset Friele, Mascot Høie AS, Bama-gruppen AS, Handel og kontor, HSH, CSR Norge, Fellesforbundet, Mester Grønn AS & CSR Norge.

Dette er temaer som jeg kommer tilbake til, og som vil bli behandlet grundigere i kapittel 5.

2.7 Mekanismer for Fairtrade

Vi lever i dag i en verden der det på mange måter har blitt selvinnslysende å bruke det frie marked og forbruksvarer som symboler på rettigheter og gevinster ved demokratisk borgerskap (Kroen 2004: 709). Vår deltakelse i samfunnet skjer i stadig økende grad gjennom vårt forbruk. Man kan kommunisere hvem man er, og skape et bilde av hvem man ønsker å være gjennom tilvalg eller fravalg av varer og tjenester (Jensen 2004: 104). Vi kan også være med på å påvirke hvilke varer som tilbys, og grupper av bevisste forbrukere, som handler samlet og strategisk, vil kunne danne en forbrukermakt som både myndigheter og markedsaktører må ta hensyn til (Berg & Terragini 2006: 7). Produkter blir i stadig økende grad merkevarer, som står som symboler for folks identiteter. Vi liker å assosieres med visse verdier, og merkene blir symboler for hvordan vi ønsker å framstå (Jensen 2004: 105). Deler av denne formen for bevisste verdivalg i forhold til eget forbruk refereres til av flere som politisk forbruk (Sørensen 2004; Jensen 2004; Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006; Micheletti 2004; Strømsnes 2003). Etisk og politisk forbruk er et område som er kommet i søkelyset ganske nylig. Det innebærer at flere aktører, både myndigheter, bedrifter, frivillige organisasjoner og forbrukere går gjennom en prosess for å definere sin rolle og sitt ansvar i dette feltet (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 9).

2.7.1 Politisk forbruk

Å uttrykke politiske handlinger gjennom markedet er ikke et nytt fenomen. Vi har lenge vært vitner til at forbrukere har brukt boikottaksjoner som virkemiddel til å uttrykke sine holdninger og til å protestere (Berg & Terragini 2006: 7). Begrepet ”boikott” hadde sitt opphav alle rede i 1880, hvor det ble brukt til å beskrive irske bønders organiserte motstand av en engelsk godsforvalter ved navn Charles Cunningham Boycott. Siden da har perspektiver på forbruk som politisk deltakelsesform blitt stadig mer raffinert og utbredt. Politisk forbruk som begrep er som sagt et relativt ungt fenomen. Det oppsto i Danmark som følge av boikottaksjonene mot Shell på grunn av deres ønskede dumping av oljetanken *Brent Spar* i Atlanterhavet i 1995, og som følge av boikotten av franske viner, grunnet i

president Chiracs atomprøvesprenginger i Stillehavet. De som boikottet Shell-stasjoner og fransk vin ble kalt politiske forbrukere. Begrepet hadde blitt omtalt noen måneder tidligere av det danske instituttet for framtidsforskning, men det var først som følge av de to store boikottaksjonene i løpet av sommeren 1995 at begrepet begynte å få allmenn utbredelse i Danmark (Sørensen 2004:10). Sørensen poengterer at den politiske forbruker ikke er en person, men en type adferd (Sørensen 2004: 14).

Kjøp av rettferdige produkter er en relativt enkel politisk handling, i tråd med Sørensens definisjon av politisk forbruk. Forbrukere danner via politisk forbruk nye koblinger mellom forbruk og marked. For at Fairtrade skal vokse kreves muligheten til å velge produktene. Det er altså viktig at produktene tilbys der folk flest handler (Boström, Klintman, Micheletti & Sørensen 2004: 479). Det må også være enkelt å identifisere rettferdige produkter gjennom sikre kilder (Coles & Harris 2005: 4). Sertifisering fører til at det blir stadig enklere for forbrukere å velge ”riktige” produkter. Man har i Norge i dag merkeordninger som blant andre; ”Miljømerket svanen” for miljøvennlige produkter, ”Debios Ø merke” for økologiske produkter og ”Fairtrade” for etiske produkter. Disse bidrar til at man ikke trenger å bruke mye energi på innsamling av informasjon. Det blir enklere å forholde seg til og bedrive politisk forbruk som følge av sertifiseringsordningene. Selv om det er en enkel handling eller ytring, kan kjøp av Fairtrade-produkter sees som en politisk handling.

Det fellesskapsfremmende kan påvirkes av forbruket på to måter, enten via fravalg av produkter eller produsenter som ikke lever opp til de verdier eller holdninger som forbrukeren mener bør fremmes (Sørensen 2004: 14). Forbrukerboikotter kan være et eksempel på dette. I forhold til Fairtrade-produkter derimot, så er det positive tilvalg av produkter og produsenter som lever opp til de holdninger og verdier som forbrukeren mener bør fremmes, som står sentralt. Begge handlinger kan være politisk forbruk, så lenge intensjonen bak handlingen er orientert mot fellesskapet. Altså mer enn intensjoner som strekker seg ut over forbrukers personlige interesser.

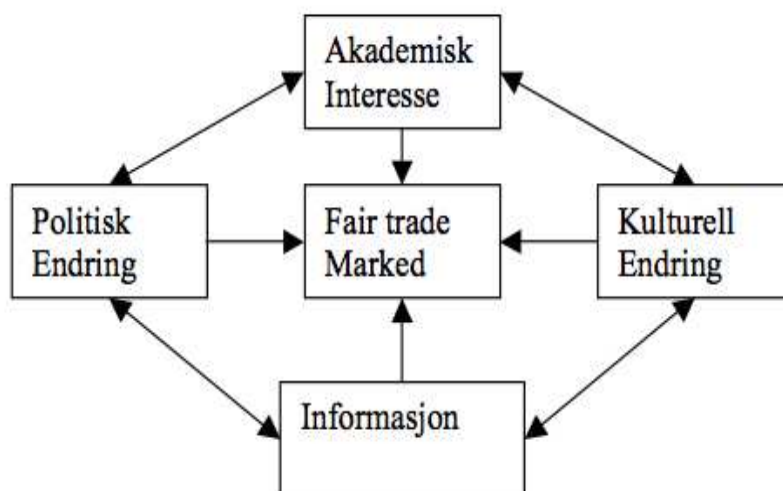
2.7.2 Corporate Social Responsibility

Vi forbruker ikke bare som enkeltindivider og familier. Det er viktig å huske at store deler av det vi kaller forbruk foregår i kollektive sammenhenger, i institusjoner og på arbeidsplassen (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 13). I så måte er også

organisasjoner og institusjoner forbrukere. Jeg vil derfor også kort ta for meg politisk forbruk sett fra bedrifts og organisasjonssiden. Corporate Social Responsibility, eller CSR blir ofte oversatt til norsk som bedrifters samfunnsansvar. Begrepet refererer til en erkjennelse av at organisasjoner har ansvar som går ut over rent bedriftsøkonomiske hensyn, for eksempel gjennom retningslinjer knyttet til miljø, korrupsjon, etikk og arbeidsforhold. Store deler av denne reguleringen er lovpålagt, blant annet gjennom arbeidsmiljøloven, men flere av disse ”codes of conduct” er også regulert av bedriftene selv (Terragini, Jacobsen, Vittersø & Torjusen 2006: 19). Det finnes også eksterne reguleringsorgan for CSR, som Initiativ for Etisk handel er et eksempel på i Norge.

2.8 Hvorfor vokser Fairtrade?

Nicholls (2002) tar for seg forklaringsfaktorer til det økte fokuset omkring Fairtrade, og den betydningsfulle markedsveksten vi har vært vitne til i løpet av de siste år. Han argumenterer for fire årsaker til den økte oppmerksomheten. Politisk endring, akademisk interesse, kulturell endring og forbedret informasjon.

Ingen av disse kan tilskrives suksessen på egenhånd, men interaksjonen mellom dem har skapt et opinionsskifte mot anerkjennelsen av verdiene i den utviklede verden. Nicholls argumenterer for at den kanskje viktigste årsaken til Fairtrades suksess har vært utviklingen av politisk forbruk, som igjen har sitt opphav i politisk, kulturell og informasjonsendringer i samfunnet (Nicholls 2002: 8). Forbrukere danner via politisk forbruk nye koblinger mellom forbruk og marked. Micheletti hevder at det, parallelt

med kritikken av det moderne forbrukersamfunnet, blant vestlige borgere har skjedd en økt mobilisering som gjenspeiler politisk- etisk engasjement og samfunnsansvar (Micheletti 2003). Nicholls påpeker også på de kulturelle endringene som har preget de vestlige samfunn i de siste år, og til at vi er vitne til et skifte fra pragmatiske, prisorienterte verdier mot virkelige verdier (Nicholls 2002: 9). En av forklaringene til denne utviklingen ligger i, som vi kommer tilbake til i kapittel 3, utviklingen i informasjonsformidling de siste årene. Samtidig som vi har vært vitne til et stadig økende mediefokus omkring Fairtrade, har integreringen av internett i folks hverdag spilt en sentral rolle i informasjonsspredningen om Fairtrade (Coles & Harris 2006). Dette har igjen resultert i et forsterket fokus omkring Fairtrade fra både økonomisk, samfunnsteoretisk og akademisk hold (Nicholls 2002: 9).

2.9 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg oppsummert mekanismene- utgangspunktet for- og innholdet i Fairtrade-bevegelsen for å gi leseren innblikk i bakgrunnen for studiens case. Jeg har vist at globaliseringens negative følger har gitt opphav til en omfattende internasjonal bevegelse som forsøker å korrigere skjevfordelingen ved hjelp av handelsmekanismer heller enn tradisjonell bistand. Gjennom den historiske redegjørelsen har jeg skissert bevegelsens utvikling fra begynnelsen fram til i dag. Vi har sett at Fairtrade-bevegelsen består av et mangfoldig nettverk av forskjellige organisasjoner og aktører som forsøker å sette problematikken på agendaen til myndigheter, næringsliv og forbrukere. Videre vil jeg presentere de teoretiske perspektivene som vil bli benyttet i en analyse av den norske Fairtrade-bevegelsen.

KAPITTEL 3

TEORI

“Theory is simply a research tool, and not the end product of research.”

(Castells 2000: 6)

Etter å ha gjennomført forarbeidet og påbegynt datainnsamlingen til studien, framsto organiseringen av bevegelsen bak Fairtrade spesielt interessant. Både det store spennet av aktører, og det beviste utgangspunktet i nettverksorganiseringen slo meg som både viktig og spennende elementer i Fairtrades relative suksess i Norge. Jeg vil derfor her presentere de teoretiske utgangspunktene jeg har valgt for å redegjøre for Fairtrades framvekst i Norge. Fairtrade representerer et fenomen som kan angripes fra et mangfold av teoretiske utgangspunkt (Bergem 2008: 38), og i flere studier av Fairtrade omhandler mye av den teoretiske bagasjen hvorvidt dette er et positivt eller negativt fenomen. Men som sagt har ikke denne oppgaven ambisjoner om å ta for seg de normative aspektene ved Fairtrade, men å redegjøre for framveksten av fenomenet i Norge. Det er derfor ikke tatt utgangspunkt i teori som omhandler Fairtrade spesifikt, men i likhet med for eksempel Hutchens (2007) og Åmot (2008), tatt utgangspunkt i teori som kan brukes i en analyse av styringen og organiseringen av bevegelsen. Det vil si spesifikke teorier med utgangspunkt i nettverk og koblinger, normer og konvensjoner. Da anser jeg henholdsvis governance og nodal governance-teori, med utgangspunkt i et nettverksperspektiv, og institusjonell teori som interessante perspektiver til analysen. Hensikten her er ikke å prøve og redegjøre for teoriene i sin helhet, men i forhold til oppgavens problemstilling. Sammen vil disse teoriene kunne illustrere hvordan Fairtrade har vokst fram, og fått innpass i deler av norsk politisk- og økonomisk kultur. Jeg vil først skissere opp teorienes innhold fristilt fra mitt empiriske fokus, for så å kontekstualisere teoriene i forhold til studien.

3.1 Governance

“The standard image of politics as an activity that primarily proceeds within and around the parliamentary assembly merely captures the tip of the iceberg.” (Sørensen & Torfing 2005: 197-198).

I løpet av de siste 25 årene har forutsetningene for- og diskursen om hvordan vestlige samfunn styres endret seg betraktelig (Sørensen 2003: 2). Castells argumenterer for at

den siste tids utvikling av informasjonsteknologi har endret- og åpnet for nye muligheter for deltakelse i styringsprosesser (Castells 2000). Regulerings- og styringsprosesser i forskjellige saker og policy-felt innebærer i dag en rekke aktørers deltakelse i både formelle og uformelle prosesser gjennom en rekke institusjoner og mekanismer. Vi har vært vitne til en rask spredning av en rekke innflytelsesrike og ressurssterke ikke-statlige organisasjoner (NGOer) som samarbeider med- og påvirker internasjonale, nasjonale og lokale styresmakter (Castells 2000: 14). Denne utviklingen har gjort politisk deltakelse mer kompleks (Shearing & Wood 2003: 412). Derfor har vi i løpet av den senere tid sett at analyser av styring og policy-prosesser har skiftet fokus fra å fokusere på regjeringsstruktur til å inkludere et bredere sett av variabler, og til å inkludere formelle og uformelle aktiviteter og prosesser som inngår i styring (Heywood 2004: 72).

I en stor del av dagens litteratur blir governance-begrepet brukt for å forklare en ny type styringsprosess, eller endrede forutsetninger for organisert styre (Rhodes 2007: 1246). Teorien forsøker å forklare hvordan aktører handler for å påvirke sine omgivelser, og på denne måten fange opp et mer helhetlig bilde av regulerings-, styrings- og policy-prosesser. Heclo hevder at man i studier av policy-prosesser, må være forsiktig med å tingliggjøre kollektive utfall til enkeltindivider, men heller ta for oss interaksjonen i nettverkene som utfall stammer fra (Bogason & Zølner 2007: 3). Det er derfor et fruktbart teoretisk utgangspunkt for studier som søker å oppnå forståelse av prosessene bak styringen av forskjellige fellesskap. Kort sagt kan vi si at begrepet viser til de mekanismene, institusjonene, sosiale normene og praksisene som tas i bruk for å oppnå ønsket utfall i sosiale systemer, herunder kommer alt fra små lokalsamfunn til det globale handelsregimet (Burris, Drahos & Shearing 2005: 31).

Det er bred enighet om at det ikke lenger gir mening å se myndighetene som suverene i forhold til styring (Kempa, Shearing & Burris 2005: 2), og det har nesten blitt moteriktig i samfunnsforskningen å referere til overgangen fra government til governance (Sørensen & Torfing 2005: 198). Der government-begrepet refererer til statlig suverent styre i tråd med den parlamentariske styringskjeden (Sørensen 2003: 5), dekker governance bredere, da det inkluderer både myndigheter, individer, organisasjoner og næringslivet. Utviklingen med å trekke med flere aktører i de politiske prosessene gjenspeiler økt differensiering og nye koblinger mellom den

sivile og offentlige sfære i tråd med neoliberal politikk. I så måte forandres også grensene mellom privat, offentlig og frivillig sektor (Rhodes 2007: 1246). Det hevdes at styringsmodeller med utgangspunkt i staten som suveren ikke fullstendig kan redegjøre for styring av samfunn, men denne modellen har derimot alltid vært mer ideell enn reel (Shearing & Wood 2003: 401). Governance representerer sånn sett et farvel til ideen om et suverent organ, at myndigheter alene er i stand til effektiv styring. Styring må derfor sees, og studeres som et utfall av komplekse prosesser som involverer et mangfold av engasjerte aktører (Sørensen 2003: 5).

Det kan virke som om myndighetene står langt mindre sentralt i governance-teori, men et viktig poeng er at man her ser styring som en slags hybrid mellom statlig og privat styring, eller samhandlinger mellom stat, marked og samfunn som ikke nødvendigvis begrenses av nasjonale grenser (Sassen 2003: 10). Dette produserer ulike former for styringsinitiativer. Governance-studier inkluderer fortsatt myndighetene som en sentral aktør i studier av samfunnsstyring, men i tillegg også en rekke andre aktører. Vi ser at myndigheter gir delvis slipp på makt for å kunne fortsette å sitte på den. De ”beholder en hånd på rattet”, og forsøker gjennom partnerskap å styre i forhold til den offentlige interesse (Kempa, Shearing & Burris 2005: 2). Det vil si at klassiske oppfattelser av styring ikke forkastes, men suppleres i overgangen fra government til governance (Bogason & Zølner 2007: 5). En globalisert verden med mange uavhengige punkter fører med seg en multiplisering av ikke-formaliserte eller bare delvis formaliserte politiske dynamikker og aktører (Åmot 2008: 33; Sassen, 2003: 20). Det gir det i dag mer mening å beskrive verden som poly-sentrisk, med et mangfold av styringsinstanser (Kempa, Shearing & Burris 2005: 2), hvor aktørene tar utgangspunkt i problemkjernene, og finner verktøy for å løse dem. Disse styrer gjennom forskjellige arenaer, og ved hjelp av forskjellige typer makt, i tråd med egeninteresse, men ofte med utfall av kollektivt omfang (Kempa, Shearing & Burris 2005: 16).

Begrepet kan sånn sett framstå forvirrende, da det kan referere til en rekke prosesser på en rekke felter.¹⁶ Kjær distingverer mellom governance i offentlig administrasjon og politikk, governance i internasjonale forbindelser, governance i den Europeiske

¹⁶ For en grundigere gjennomgang av begrepets innhold, se Kempa, Shearing & Burris: 2005, og Rhodes: 2007.

union, governance i sammenlignende politikk og "good governance" som framheves av Verdensbanken (Rhodes 2007: 1246). Det er verken hensiktsmessig eller nødvendig å gå nærmere inn på alle disse områdene i denne oppgaven, men kun perspektivet slik jeg benytter meg av det. Nemlig Scott Burris, Peter Drahos og Clifford Shearings definisjon som "styringen av hendelser i et sosialt system" (Burris, Drahos & Shearing 2005: 30). I så måte kan governance sies å være aktørers målrettede og intenderte aktiviteter for å oppnå et ønsket handlingsforløp og utfall (Wood & Shearing 2007: 6; Kempa, Shearing & Burris 2005: 1). Det er viktig å påpeke at også endring kan være en følge av aktørenes uintenderte handlinger (Burris, Drahos & Shearing 2005: 34).

Implisitt i den overnevnte definisjonen av governance ligger det et nettverksutgangspunkt. Ved å inkludere forskjellige grupper av borgere, profesjonelle, frivillige organisasjoner og næringsliv, kan man som Rhodes, oppsummere governance-begrepet som "styring gjennom nettverk" (Rhodes 2007: 1246). Disse mer eller mindre sammenfallende governance-nettverkene har kommet for å bli, og de har blitt en sentral ingrediens i styringen av våre komplekse og fragmenterte flernivåsamfunn (Sørensen & Torfing 2005: 197; Kempa, Shearing & Burris 2005: 2).

Burris, Drahos & Shearing kaller enhver gruppe mennesker som på en eller annen måte identifiserer seg som en del av en gruppe, med en type agenda eller mål, som et "utfallsgenererende system". Dette kan være alt fra et lokalsamfunn, en politisk bevegelse, en handelskoalisjon, en terroristgruppe eller for eksempel nettverket bak Fairtrade. De handlinger aktørene gjør vil over tid generere utfall, både intenderte og uintenderte. Det sentrale er at utfallene genereres av den komplekse interaksjonen mellom aktørene. Utfallene disse systemene genererer varierer nesten til det grenseløse. Alt fra smitte av sykdom, utvikling av nye lover til utvikling og opprettholdelse av kultur, normer og institusjoner (Burris, Drahos & Shearing 2005: 34-35). Nettverkene kan ta en rekke forskjellige former. De kan oppstå fra grasrotsinitiativer, eller være initierte fra myndighetenes side. De kan både framstå som formelle, eller være dominerte av uformelle, løse koblinger, og de kan gå på kryss av sektorer og organisasjoner. Nettverkene kan også være både saksspesifikke

eller favne bredt. Nettverkens levetid varierer også avhengig av hva de forsøker å styre (Sørensen & Torfing 2005: 204-205). Nettverkene er med på å definere forskjellige typer policy, og solide nettverk har både stor definisjonsmakt og mulighet til agendasetting (Sørensen & Torfing 2005: 198). I følge Sørensen og Torfing er governance-nettverkene stabile, selvregulerende og horisontale, med uavhengige og autonome aktører. Disse samhandler gjennom diskusjon og deliberasjon som tar plass i relativt institusjonaliserte rammer av normer, verdier og regler. Gjennom interaksjonen bidrar nettverkene til offentlig policy, gjennom utviklingen av ideer, planer og evnen til å regulere (Sørensen & Torfing 2005: 203).

Et nettverksutgangspunkt for governance er derfor interessant å utdype, da det kan belyse prosessen bak, og den interne dynamikken i nettverket av aktører bak framveksten av Fairtrade i Norge. Jeg vil derfor videre presentere hva et nettverksperspektiv innebærer, og mer spesifikt redegjøre for nettverksbaserte organisasjoner, før jeg går videre med en sammenføring av governance- og nettverksperspektivet i et nodal governance-perspektiv på styring.

3.2 Nettverk

"Sammensatte, grenseløse, skiftende, oppløselige eller imaginære organisasjoner." (Strand 2001: 267)

Nettverk kan brukes som en fellesbetegnelse for løse organisasjonsformer av forskjellig slag (Strand 2001: 267). Kjernen i perspektivet ligger i desentraliseringen av sosial organisering og styring (Kenis & Schneider 1991: 26). Begrepet har etter hvert blitt en viktig del av samfunnsvitenskapelig teoretisering (Burris, Drahos & Shearing 2005: 8), og en nettverkstilnærming er nyttig, da det kan hjelpe oss i å forstå informasjonsflyt, informasjonsprosessering og kommunikasjon i et sosialt system, og vil være fruktbart for å forstå samspillet mellom de formelle grensene for myndigheter, politiske partier, forvaltning, interesserorganisasjoner, private virksomheter, lokale styresmakter, frivillig sektor og sosiale bevegelser (Bogason & Zølner 2007: 5; Burris, Drahos & Shearing 2005: 9).

Nettverkssamfunnet er en spesifikk form for sosial struktur, som er karakteristisk for informasjonsalderen. Med sosial struktur menes de organisatoriske ordningene som

strukturerer menneskelige relasjoner i forhold til produksjon, forbruk, erfaring og makt, og som kommer til uttrykk gjennom meningsfull interaksjon innenfor en kultur (Castells 2000: 5). Kommunikasjonsteknologisk utvikling fører med seg endringer, og et nytt teknologisk basert paradigme som har forandret måten vi organiserer verden på (Castells 2000: 9; Castells & Cardoso 2005: 6). Informasjonsalderen erstatter den industrielle alder, og preges av at menneskelig aktivitet styres av digitalbasert informasjonsteknologi (Castells 2000: 5-6). De siste tiårs utvikling av global informasjonsteknologi har ført til at nettverk blir en stadig vanligere form for organisering. Castells går så langt som å påstå at nettverk i dag har blitt kjernen i organiseringen av samfunn (Castells & Cardoso 2005: 6). Nettverk tar utgangspunkt i etablerte mål, som vil bli gjeldende for medlemmene (Castells 2000: 16). Derfor oppstår nettverkene i forhold til spesifikke prosjekter, og de involverte aktørene hopper over i andre nettverk når prosjektene er ferdigstilte (Castells 2000: 11). Nettverkene etableres ofte av noen få ressurssterke initiativtakere som har evne til å skape et bredere samarbeid (Andersen 2003: 121). Kjennetegn ved slike nettverk er at de som regel er saksorienterte, og det kan framstå problematisk å avgrense hvor et nettverk begynner og slutter (Heclo 2001: 283). For eksempel kan det argumenteres for at kundene er en del av organisasjonsnettverket (Strand 2001: 267). Det vil derfor være hensiktsmessig å forholde seg åpen for hva som kan sies å være grensene for Fairtrade-nettverket, for å oppnå en grundig forståelse av hvordan Fairtrade vokser fram og påvirker samfunnet.

Nettverk er åpne strukturer som utvikler seg ved å trekke til seg, og frastøtte aktører i forhold til hva som er hensiktsmessig for måloppnåelse (Castells & Cardoso 2005: 7). Nettverk kan derfor beskrives ved å være både sammensatte og oppløselige, og preges mer av knutepunkter enn autoritet (Strand 2001: 267-269). Dette bunner ut i at nettverk desentraliserer utførelses- og avgjørelsesaspektene i prosesser, og er per definisjon uten definert sentrum. Castells poengterer at nettverk organiseres gjennom sammenkoblede noder. Det nodale begrepet trekker på en matematisk metafor, og beskriver punkter hvor det kan hevdes at interessene og prosessene knyttet til individuelle nettverk krysses (Castells 2000: 15). Enkelte noder er viktigere enn andre, men alle er nødvendige i nettverket. Nodene kan gjøre seg viktigere ved å absorbere mer informasjon, og prosessere den hurtigere. Om en nodes aktivitet faller, vil en annen node ta over dens oppgaver, og om en node skulle bli irrelevant, vil den

falle ut. I så måte er ikke en nodes relevans i nettverket målt ut fra den spesifikke kjennetegn, men ut fra dens tillit i nettverket. Slik sett er ikke spesifikke noder senter i nettverket, men punkter som handler ut fra en nettverkslogikk heller enn en befalslogikk (Castells 2000: 16). Nodene er ikke formaliserte og kan være av veldig forskjellig art (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Nodene står i relasjon til andre noder, hver node er særegen, men all handling kan betraktes nodalt. Nodene kan for så vidt ha forskjellig agenda for deltakelse i nettverket, altså søke å oppnå noe for egen vinning, men samtidig arbeide for samme mål. En fordypning i det nodale perspektivet kommer i del 3.3 om nodal governance.

Granovetter legger vekt på betydningen av sterke og svake bånd i nettverksanalyser. Med bånd menes grad av felles identitet, nærhet og tid aktørene deler (Granovetter 1973: 1361). Argumentet går ut på at de svake båndene, bekjentskapene, er like viktig eller viktigere enn vennskapene, altså sterke bånd. Svake bånd gir tilgang til informasjon, synspunkter og ressurser ut over nettverket av sterke bånd. Derfor er svake bånd mer egnet til å formidle nye innovasjoner. Kommunikasjonsteknologi øker betydningen av svake bånd. Som Castells antyder fører utviklingen til at nettverkene overvinner sin historiske svakhet, den gjør det lettere og lettere å mobilisere gjennom svake bånd. En sentral ide hos Granovetter er altså svake båndes betydning for spredningen av nye ideer og innovasjoner. Han viser til observasjoner som tyder på at initiativtakerne til nye ideer, entreprenører i vitenskap og økonomi, ofte innehar relativt marginale posisjoner i sine institusjonelle felt, men gjerne med mange svake bånd til ulike grupperinger¹⁷ (Granovetter 1973).

Et nettverks suksess er også avhengig av i hvilken grad det greier å innrullere og mobilisere aktører og prosedyrer i arbeidet med å nå ønskede mål (Rose and Miller 1992: 183). Det vil si at aktørene i nettverket klarer å engasjere, og innrullere strategiske aktører, gjerne med andre kapasiteter enn egne, for å oppnå nettverkets mål. Innrulling basert på overtalelse framstår mer effektivt enn pålagt top down engasjement (Hutchens 2007: 137). Hutchens trekker også fram denne egenskapen som sentral for Fairtrades internasjonale framvekst. Aktørene knytter eksisterende

¹⁷ Innlegg om Granovetters perspektiver om sterke og svake bånd av Jan Froestad under PGI seminar ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap.

nettverk sammen for å oppnå en dominoeffekt. Altså knytter til seg aktører som igjen kan trekke på flere eksisterende nettverkskoblinger, og på denne måten innrullere nye aktører og ressurser til nettverket, som det kan dra nytte av (Hutchens 2007: 118). Hutchens studie av den internasjonale Fairtrade-bevegelsen gjenspeiler en vellykket bevegelse som har klart å ta steget fra å være en gruppe ildsjeler, til å bli en internasjonal bevegelse, og som har klart å endre markedsmekanismer til fordel for produsenter i utviklingsland. Hutchens studie fant at en viktig strategi for å oppnå dette ikke var å bygge nye nettverk, men knytte sammen eksisterende, ved å mobilisere allerede etablerte koblinger, der strategien var å trekke på svake bånd (Hutchens 2007: 115). Kjerneaktørene er i følge Hutchens aktive i å knytte sammen nettverk (Hutchens, 20007: 135). Hutchens beskriver disse sentrale aktørene som ”networking networkers” (Hutchens 2007: 118). De aktørene som best evner å trekke på nye koblinger i etablerte nettverk framstår som nøkkelaktører (Hutchens 2007: 135), nettopp fordi disse knytter til seg, og dermed frigjør kapasitetene og ressursene som finnes i det samlede nettverket. Aktører innrulleres for å kunne tilføre noe i nettverket, men aktørene i nettverket kan ha litt forskjellig agenda med deltakelsen til tross for felles mål. Dette gir en teoretisk forståelse av hvordan man gjennom å mobilisere på grasrotnivå, og ved å knytte sammen nettverk kan være med på å påvirke markedet så vel som politisk agenda. Gjennom dialog og overbevisning fremfor fysiske og finansielle ressurser kan man knytte til seg parter i nettverk (Åmot 2008: 42; Hutchens 2007: 137). Fairtrades internasjonale vekst kan tilskrives disse aktørenes arbeid med å spre ideene gjennom stadig voksende sammenknyttede nettverk (Hutchens 20007: 135). Også Åmots studie av hvordan kommuner blir Fairtrade-kommuner trekker fram utnyttelsen av allerede eksisterende nettverk som viktige for å klare å oppnå status som Fairtrade-kommune (Åmot 2008: 90).

3.3 Nodal Governance

“The world we live in is better conceived in terms of a network of governmental nodes that relate to each other in a variety of ways and that shift over time and space.” (Shearing & Wood 2003: 408)

Nodal governance kan betraktes som en videreføring av governance-perspektivet redegjort for i del 3.1, og Castells nodale perspektiv på nettverksorganisering fra del 3.2. Det kan argumenteres for at teorien forsøker å bedre forklare de komplekse

prosessene i nettverkene med fokus på hvordan governance-systemer på forskjellige nivåer påvirker hverandre i samfunnet (Burris, Drahos & Shearing 2005: 31). En utbredt antakelse er at organisasjoner stort sett er nokså konsistente og helhetlige ”byggverk” som blir til gjennom rasjonelle beslutninger, foretatt av ledere og andre hierarkisk høyt plasserte aktører (Røvik 1998: 25). Det nodale utgangspunktet utfordrer denne klassiske oppfatningen av organisasjoner, gjennom heller å fokusere på interaksjonen mellom aktører i nettverk. Et nodalt governance-perspektiv kan derfor være med på å gi en betydelig innsikt i kartleggingen og forståelsen av hvordan aktører, eller noder, handler, styrer og samhandler i nettverk (Burris 2004: 345; Crawford 2006: 458). Det sentrale ved perspektivet er å forstå forholdet og koblingene mellom nodene, og å forstå hvordan styring er organisert i et system, samt det særegne ved aktører i nettverket (Burris, Drahos & Shearing 2005: 39). I så måte er det et egnet utgangspunkt for å se koblingene og samhandlingene mellom differensierte aktører i samfunnet. Teorien har stort sett blitt brukt for å studere organiseringen av sikkerhet i fattige lokalsamfunn (Wood & Shearing 2007; Burris, Drahos & Shearing 2005: 49), men nodal governance kan også være et nyttig verktøy for å oppnå en mer nøyaktig forståelse av styring i forskjellige typer sosiale nettverk (Burris 2004: 345), nettopp fordi perspektivet retter oppmerksomhet mot de institusjoner, sosiale normer og sosiale praksiser som nettverkene har til disposisjon for å oppnå styring (Burris, Drahos & Shearing 2005: 31). Derfor ser jeg, i likhet med for eksempel Hutchens (2007) og Åmot (2008) det som et egnet perspektiv til å forklare styringen og organiseringen av framveksten av Fairtrade.

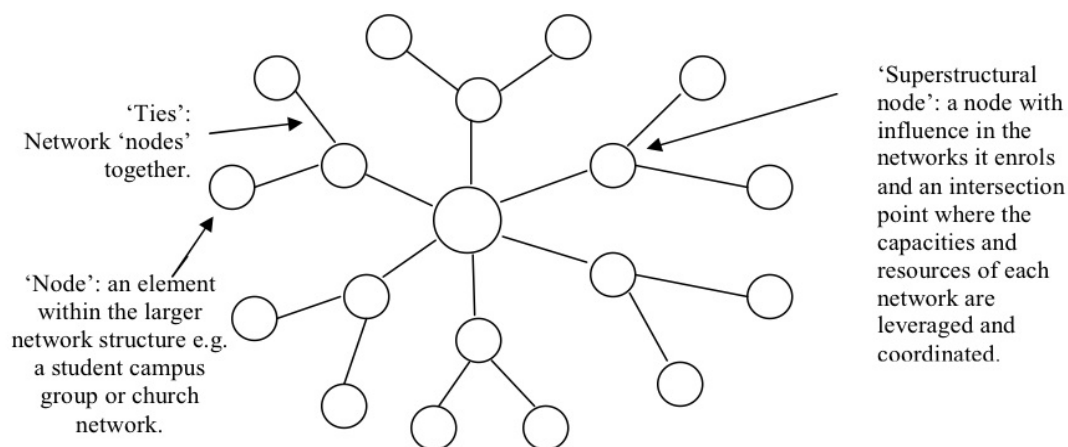
Nodal governance organiseres gjennom relasjoner, mellom politiske institusjoner, næringslivet, NGOer, frivillige organisasjoner og andre organer (Johnston and Shearing 2003; Shearing & Wood 2003: 405). Nettverk er derfor en sentral del av nodal styring, men styringen trenger ikke nødvendigvis å være demokratisk (Burris 2004: 344). Dette er fordi nettverk per definisjon er verdinøytrale. De kan ”*equally kill or kiss: nothing personal*” (Castells 2000: 16). Perspektivets styrke ligger i å ta utgangspunkt i at styrende aktører kan tilhøre enhver sektor. I så måte kan en oppnå den mest ufargede empiriske kunnskapen om styring, da perspektivet tar utgangspunkt i å forklare hvordan styring er, ikke hvordan den burde være (Johnston 2006: 47). Shearing og Wood påpeker at først når vi slutter å prioritere de

statsrelaterte nodene vil vi kunne oppnå den mest empirisk korrekte forståelsen av styring (Shearing & Wood 2003: 405).

I likhet med Castells, definerer Burris, Drahos og Shearing en node som et ”styrende punkt” i et nettverk, som har kapasitet til å mobilisere kunnskap og ressurser for å dirigere nettverket i retning av målene (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). En node betegnes som et reelt punkt i nettverket der informasjon og ressurser forenes. Det er altså ikke kun en ide, men en virkelig enhet der informasjonen i nettverket ”samles” (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Noder trenger ikke ha noen spesiell form for struktur, eller nødvendigvis være intendert som et styringsverktøy (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). For å bli en styrende node må den ta en type institusjonell form, selv om det kun er midlertidig. Noden trenger ikke å være en formelt konstituert eller anerkjent enhet, men den må inneha nok institusjonelle karakteristikk til å mobilisere over tid (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). For en grundigere redegjørelse av institusjonsbegrepet, se del 3.4. Styrken i det nodale perspektivet ligger i dets fokus på hvordan noder innehar både spesifikk- og generell kunnskap og kapasiteter, og hvordan disse nodene utgjør styringspunkt i nettverk. Det nodale perspektivet setter i så måte teoretisk fokus på nodene som styringssentre, framfor nettverkene i seg selv.

Noder er ikke et formelt begrep, og kan gjenspeile både individer og kollektiver, og sånn sett ikke nødvendigvis en definert organisasjon (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). En node kan, som nevnt, ta en rekke former, for eksempel et spesielt skift ved en brannstasjon, en person eller avdeling i en organisasjon eller en gategjeng. Noden kan være linket til både ett, eller flere nettverk, og en node kan også ta form som en ”superstrukturell node”. Det skjer når representanter fra noder både i samme og forskjellige nettverk går sammen og danner en ny styrende node som evner å bedre utnytte de mindre nodenes kapasiteter. Sammenknyttingen av nettverk er viktig for å bedre nodenes styringsevne. Superstrukturelle noder virker som kommandosentre i nettverkene, og evner å knytte sammen ulike nettverk for å oppnå felles mål (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Dette fordi mobiliseringen av kapasiteter fra de superstrukturelle nodene ikke går på å danne nye integrerte nettverk i seg selv, men på å knytte til seg eksisterende koblinger og foreta en innrullering av disse i sitt eget

nettverksprosjekt (Åmot 2008: 44). Hutchens illustrerer den nodale organiseringen godt i sin modell:

(Hutchens 2007: 119)

I tillegg til å måtte ha en slags institusjonell form for å ha evne til å styre, kan noders sett av kapasiteter og kunnskap operasjonaliseres i tre essensielle karakteristikker; For det første en spesifikk mentalitet, eller en oppfatning i forhold til saken eller sakene noden har oppstått for å styre. For det andre vil hver node ha en rekke ressurser som den utnytter for å styre, og sist et spesifikt sett teknologier eller metoder som den benytter i styringen (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37-38).

Mentaliteter refererer til et tankesett man har i forhold til omgivelsene, eller en virkelighetsoppfatning man tar utgangspunkt i når man tenker og handler. En nodes mentalitet er derfor en overbevisning i forhold til sakene noden har oppstått for å styre (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Mentalitetene legger derfor føringer på nodenes handlinger, og utgjør kort sagt det som noden mobiliseres rundt. Nodal mentalitet vil derfor variere sterkt i forhold til hva den forsøker å styre. Som vi kommer tilbake til i kapittel 6, vil det i forhold til Fairtrade være oppfattelsen av- og ønsket om promotering av rettferdig handel som vil framstå som en sentral mentalitet for de fleste nodene i nettverket.

En nodes ressurser utgjør de tilgjengelige midlene den har til rådighet for å styre (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Ressursbegrepet innebærer et bredt sett

kapitalformer, og gjenspeiler den kunnskap og kapasitet som noden innehar (Burris, Drahos & Shearing 2005: 39). Tilgjengeligheten av- og hva ressursene er, vil variere fra node til node, i forhold til hvilke saker den forsøker å styre, og hvilke aktører som er aktive i nettverket. Nodenes styringsevne er derfor spesielt avhengige av hvilke ressurser den har tilgjengelig. I sin redegjørelse for reguleringsevne tar Julia Black (2003) for seg sentrale ressurser for å utøve regulering. Disse vil også være passende å trekke fram i forhold til det nodale perspektivet. For det første vil informasjon være en sentral ressurs for enhver styrende node. Videre vil ekspertise være spesielt viktige for noder som forsøker å styre i omgivelser preget av høy teknisk kompleksitet. Økonomiske ressurser vil være viktige for å få tilgang til andre ressurser, men kan også være viktige for innflytelse. Noders autoritet og legitimitet vil være viktige i forhold til sosial legitimitet, og omgivelsenes tiltro til nodens rett til å styre. En sentral ressurs vil også være om en node får monopol på kunnskap, altså at den gjør seg uunnværlig for andre noder i nettverket. Til slutt trekkes organisatorisk kapasitet fram som en ressurs, altså nodens evne til å håndtere flere problemer på en gang (Black 2003: 74). Dette peker altså på at ressurser også kan ta en rekke andre former enn økonomisk kapital, og antyder dermed at en rekke av ressursene kan kobles til begrepet sosial kapital. Sosial kapital gjenspeiler ressurser som genereres gjennom relasjoner, og kan dermed defineres som ressurser som eksisterer i sosiale strukturer og nettverk av aktører som arbeider mot felles mål. Dermed stiger også nettverkets sosiale kapital proporsjonalt med dets størrelse (Field 2008: 1).

En nodes teknologier referer til et sett metoder den har tilgjengelig for å utøve styring (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). I likhet med mentalitetene og ressursene vil også disse variere fra node til node. Metodene kan anses som verktøy for å utøve styring. En node kan for eksempel bruke lover, trusler, press, stigma eller andre former for kontroll den har tilgjengelig (Burris, Drahos & Shearing 2005: 39). Hvilke typer teknologi en node har tilgjengelig vil også være avhengig av hvilke ressurser den har. Dette kan for eksempel bli tydelig gjennom størrelsen på, og kapasiteten til, aktivt å bruke fremgangsmåter som kampanjebidrag, PR, reklame og lobbyvirksomhet som virkemidler (Åmot 2008: 45). Dette illustreres med Pfizers bruk av teknologier i forsøket med å påvirke avtalen av intellektuell eiendom, fra Burris, Drahos &

Shearings studie (2005). Hutchens trekker fram dialog, informasjon og overbevisning som sentrale teknologier for å bygge opp støtte til Fairtrade (Hutchens 2007: 137).

3.4 Institusjonelt perspektiv

”Institusjonalisering - den prosessen der handlinger gjentas og tilordnes ensartet mening av en selv og andre.” Scotts definisjon, som gjengitt av Hatch. (Hatch 2001: 102)

Institusjonelt perspektiv har vært mye brukt i statsvitenskapelig analyser de siste årene. Ideene stammer fra Webers byråkratiteori, men har utviklet seg mye fram til i dag (Scott 2001: 21). Perspektivet forsøker å forklare hvordan samfunn henger sammen ved å fokusere på regler, verdier og normer for passende handling, og i så måte komme med en forklaring på hvorfor fenomener håndteres som de gjør, og hvorfor aktører handler som de gjør. Institusjonell teori favner veldig bredt, så jeg vil her bare skissere opp et praktisk utgangspunkt som kan brukes for å se nærmere på hvorvidt Fairtrade institusjonaliseres i Norge. Scott definerer som sagt institusjonalisering som en prosess der handlinger gjentas og tilordnes ensartet mening av en selv og andre. Det er altså ikke bare organisasjoner, men også handlinger, for eksempel det å stemme ved valg eller håndhelse, som kan forstås som institusjoner i samfunnet der de gjentas og gis samme mening av flere (Hatch 2001: 102). Eksempler på institusjoner som kan argumenteres for å gjelde hele samfunn kan for eksempel være familien, grunnloven, pengesystemet, markedsøkonomi og rettssystemet. Disse institusjonene som vi i dag erkjenner i store deler av verden tok det årtier å etablere (Elster 2007: 427-428).

I 1984 rettet James G. March og Johan P. Olsen fokus på det institusjonelle perspektivet. Med sin artikkel, *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life* (March og Olsen 1984), dannet de grunnlaget for et nytt begrep; ”ny-institusjonalisme”. Ved å rette fokus på sosiale og kognitive elementer, symboler og praksiser i sosiale systemer, går perspektivet går lengre enn det mer formelle, regelorienterte utgangspunktet til klassisk institusjonalisme. Fokus for perspektivet er å se handling som et resultat av institusjonelle omgivelser. Institusjoner kan slik sett defineres som et sett sosialt skapte strukturer som innarbeides i samfunn, og i så måte stabiliseres som felles verdigrunnlag. Disse vokser fram gjennom relasjoner, symboler

og rutiner, og utgjør et sett kognitive, regulative og normative elementer som er med på å skape mening og stabilitet i menneskelig handling (Scott 2001: 48). Institusjonene produseres og opprettholdes gjennom samhandling mellom de aktørene som den gjelder for. Denne delte overbevisningen skaper slik sett en kultur, eller et verdisystem som skaper normer for passende handling. (March og Olsen 2006). I så måte er ikke institusjoner et resultat av kultur, men kultur et resultat av institusjoner (Castells 2000: 7).

Scott trekker derfor fram tre ”pilarer” som utgjør de forskjellige måtene institusjoner kan påvirke handling; den regulative, den normative og den kulturelt kognitive (Scott 2001: 51). Den regulative pilaren har røtter tilbake til klassisk institusjonalisme, og tar for seg institusjoner som regler som begrenser, kontrollerer og regulerer handling. Disse knyttes til mekanismer som belønning og straff, og fungerer som tvingende overfor aktørene, som for eksempel nasjonal lovgivning. Et stabilt sett av regulative institusjoner, både formelle og uformelle, støttet av sanksjoneringsmekanismer, er et rådende syn på institusjoner (Scott 2001: 54). I den normative pilaren ligger både verdier og normative forventninger for hvordan aktører skal handle. Verdier er konsepter som utgjør ønskede utgangspunkt for handling, og normer spesifiserer hvordan handling bør utføres. Normene definerer i så måte legitime måter å oppnå ønskede resultater. Normative systemer legger føringer på aktørene, men tilrettelegger og styrker samtidig handling i forhold til ansvar, privilegier og plikter. (Scott 2001: 54-55). Altså i tråd med en logikk for passende handling. Den kulturelt kognitive pilaren ser handling som et resultat av etablerte rutiner, eller ”the way we do things.” (Scott, 2001: 57). Her opprettholdes institusjonene, ikke av frykt for sanksjoner eller forsøk på passende handling, men som et resultat av innarbeidede vaner, og fordi den blir ansett som “det naturlige valget” (Scott, 2001: 58). De tre pilarene utgjør et kontinuum fra det bevisste til det ubevisste, fra det lovpålagte til det som ”tas for gitt”, og sammen medvirker og utgjør disse forskjellige sosiale rammeverk (Scott 2005: 51).

Selznick påstår at organisasjoner tilpasser seg ikke bare til sine interne gruppers aspirasjoner, men også til det eksterne samfunnets verdier (Hatch 2001: 102). March og Olsen utdyper dette med å hevde at handling styres av en passende logikk som gjelder for et gitt kollektiv (March og Olsen 2006). Vi kan altså se handling som et

resultat av krav i omgivelsene (Røvik 1998: 36), både i forhold til regulering og sosial legitimitet. Røvik argumenterer for at organisasjoner befinner seg i samfunnsskapt institusjonelle omgivelser der de konfronteres med slike sosialt skapte normer og konvensjoner for hvordan den enkelte organisasjon til en hver tid bør være utformet for å overleve (Røvik 1998: 36). Kravene i omgivelsene manifesterer seg i det han refererer til som ”institusjonaliserte oppskrifter,” og det er på dette området det framstår interessant å bruke Røviks tanker om nettopp institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter som en parallell til institusjonalisering av Fairtrade-fenomenet, og slik forsøke å se om de normer, verdier og ideer Fairtrade representerer, har blitt ”en legitimert oppskrift på hvordan man bør utforme utsnitt eller elementer av en organisasjon” (Røvik 1998: 13). Innenfor et postmoderne paradigme, som Røviks symbolperspektiv ligger under, vil oppskrifter segmenteres. Det er derfor viktig å påpeke at en institusjonalisering ikke nødvendigvis behøver å gjelde for alle aktører i et samfunn. Elementer som vil være rasjonelle for en sektor, vil ikke bære samme verdi for en annen. Det sentrale er at når en organisasjon inkorporerer institusjonaliserte standarder, kan det gi legitimitet i forhold til omgivelsene, men det har også konsekvenser for den interne selvoppfatningen i organisasjoner. Det etablerer oppfatninger om hvilke organisasjoner man likner på og vil identifisere seg med, og hvilke organisasjoner man er forskjellig fra, og kanskje heller ikke ønsker å identifisere seg med (Røvik 1998: 37). Perspektivet utfordrer også ideen om at der må være et logisk forhold mellom de institusjonaliserte oppskrifters innhold og organisasjonenes struktur, nettopp ved at symbolske institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter ikke nødvendigvis adopteres for å koordinere interne aktiviteter, men heller som identitetssymboler. Røvik argumenterer for at de løse koblingene mellom oppskriftene og faktiske aktiviteter forklares, blant annet, med at institusjonaliserte oppskrifter ikke bare velges ut fra hensynet til effektivitet i interne funksjoner, men også ut fra mer utadrettete hensyn, som det å gi organisasjonen profil, legitimitet og identitet i forhold til andre organisasjoner og aktører i omgivelsene (Røvik 1998: 40).

3.5 Forholdet mellom perspektivene & teoriens forhold til empirien

Jeg har her skissert opp det analytiske rammeverket som jeg vil benytte til å belyse hvordan Fairtrade har vokst fram, og fått innpass i norsk politisk- og økonomisk

kultur. Ved først å ta utgangspunkt i nodene i Fairtrade-nettverkets kapasiteter og mentaliteter slik Burris, Drahos & Shearing (2005) presenterer dem, skal jeg systematisk klargjøre hvilke ressurser nodene i nettverket har hatt tilgjengelig for å fremme Fairtrade-problematikken, og hvilke strategier de har benyttet. I tillegg skal vi altså se hvilke overbevisninger som driver nodene til å handle.

Det institusjonelle perspektivet på sin side vil bli brukt til å belyse hvordan forskjellige aspekter knyttet til Fairtrade institusjonaliseres inn i norsk politisk- og økonomisk kultur. Ved å sette konkrete eksempler på institusjonalisering opp mot Scotts (2005) pilarer, vil jeg vise hvilken grad vi er vitne til en institusjonalisering av Fairtrade på forskjellige nivåer i det norske samfunnet. Jeg skal altså diskutere hvorvidt Fairtrade er i ferd med å bli en legitimert oppskrift på hvordan aktuelle aktører bør utforme utsnitt eller elementer av sin organisasjon (Røvik 1998: 13).

Disse to perspektivene utgjør altså den teoretiske grunnmuren som jeg vil bruke som utgangspunkt for å redegjøre for hvordan Fairtrade som et governance-nettverk vokser fram og institusjonaliseres i den større politiske- og økonomiske kulturen i Norge. Det kan kanskje virke paradoksalt å bruke governance-teori og institusjonell teori for å belyse mitt case, da disse i prinsippet framstår som motstridende. Der governance-teori på den ene siden tar for seg skiftende og tidvis ustabile nettverk som kan forandres relativt hurtig, er institusjonell teori på mange måter en teori som dreier seg om stabilitet, rutiner og forutsigbarhet. Der institusjonell teori ikke direkte forklarer hvordan noe oppstår på den ene siden, sier ikke nodal governance-teori noe om fenomeners rolle i kulturen. Jeg mener det derfor er interessant å se studien gjennom disse teoretiske ”brillene”, da det fremstår som det er nettopp utfall generert fra dette differensierte nettverket som fører til at man kan argumentere for at Fairtrade institusjonaliseres inn i norsk kontekst. En potensiell institusjonalisering kan dermed sies å være som følge av mer ustabile og uformelle prosesser. Det er derfor interessant å se hvorvidt både de representerte verdiene institusjonaliseres, men også hvorvidt aktørene i nettverket bak institusjonaliseres inn i mer formelle roller og posisjoner. Formålet med å benytte de to teoretiske bidragene vil derfor være et forsøk på å kunne si noe om forholdet mellom nettverk og institusjonelle forhold.

KAPITTEL 4

METODE

Her vil jeg redegjøre for de metodiske grepene som jeg har ansett som mest hensiktsmessige i forhold til oppgavens problemstilling. Arbeidet mot et godt og gjennomførbart masterprosjekt har vært kronglete og preget av stadig nye avgrensninger av studien, og hvilke data som ville være hensiktsmessige, og jeg vil i dette kapittelet argumentere for de valgene jeg har tatt underveis. Denne oppgaven vil legge stor vekt på empiri, så jeg har derfor valgt å bruke en del plass på å redegjøre for bakgrunnen for Fairtrade-fenomenet og bevegelsen i kapittel 2. Dette fordi oppgaven ikke er en komparativ studie, men heller en type historiefortelling sett gjennom de teoretiske ”brillene” som ble framstilt i kapittel 3. Det var derfor nødvendig å gi leseren grundig innblikk i Fairtrade-fenomenet. Da Fairtrade som case må behandles som et nettverk heller enn en formalisert organisasjon i mer klassisk forstand, ser jeg det derfor som videre nødvendig, i kapittel 5, å redegjøre for og avgrense studiens case. Dette vil jeg så sette opp mot de teoretiske perspektivene i den kommende analysen, hvor jeg vil redegjøre for hvordan nettverket bak Fairtrade har klart både å etablere ordningen i Norge, men også øke oppmerksomheten rundt problematikken. Jeg skal også se på hvorvidt vi kan argumentere for at vi er vitne til en institusjonalisering av Fairtrade, både med fokus på verdiene, prinsippene og organisasjonene som er knyttet til nettverket. Jeg har ikke ambisjoner om å direkte måle hvordan denne institusjonaliseringen har funnet sted, selv om analysen av framveksten kommer til å indikere et par elementer som har vært sentrale i prosessen. I dette kapittelet vil jeg redegjøre for de metodiske grepene jeg har tatt i bruk for å kunne gjennomføre analysen.

4.1 Valg av forskningsmetode

De metodiske grepene som er benyttet i studien legger opp til et best mulig grunnlag for systematisk og fruktbar utforming og utvikling av samspillet mellom valgte teori og empiri (Grønmo 2004: 36). Med tanke på studiens formål ble det tidlig klart at det vil være mest hensiktsmessig å legge opp til et kvalitativt opplegg med en blanding av analyse av eksisterende dokumenter og egne intervjuer. I utgangspunktet tok studien sikte på å redegjøre kun for Fairtrade-organisasjonen, men da jeg begynte å få et visst overblikk over det mangfoldige nettverket av aktører som er involvert i prosjektene, ble det derfor klart at det ville være vanskelig å avgrense Fairtrade som en

organisasjon. Studien tar derfor hensyn til at Fairtrade kan sies å være en ”organisasjon av organisasjoner”, og i så måte ta utgangspunkt i nettverket av bakgrunnsorganisasjoner, støttespillere og engasjerte aktører involvert i Fairtrade-relaterte spørsmål i Norge. Kvalitative studier egner seg godt til å studere temaer det har vært forsket lite på fra før (Thagaard 2002: 12). Der kvantitative studier legger vekt på utbredelse og antall, tar kvalitative studier utgangspunkt i dypdykk i betydning av fenomener (Thagaard 2002: 16). Derfor fungerer et kvalitativt undersøkelsesopplegg godt for å forstå nye fenomener som oppstår, noe som Fairtrade er et eksempel på.

4.2 Kvalitativ Metode

Før jeg redegjør spesielt for de metodiske grepene jeg har tatt i bruk i forhold til min studie, vil jeg generelt redegjøre for en kvalitativ metodisk tilnærming. Det kvalitative begrepet legger vekt på kvalitetene ved enheter, prosesser og meninger som ikke blir utforsket eller målt i mengde, intensitet og frekvens (Denzin & Lincoln 2003: 13). En kvalitativ studie baserer seg på store mengder data om hver analyseenhet. Derfor beskrives kvalitativ forskning ikke kun som en teknikk for datainnsamling, men samtidig også analyseprosessen (Silverman 2005: 22). Det er derfor et sentralt poeng å oppdrive så uttømmende data som mulig. Fokus for data kan også variere fra enhet til enhet, og utvalg av informasjon i en kvalitativ studie er derfor betydelig mer åpen og differensiert enn i et kvantitativt opplegg (Grønmo 2004: 110). En kvalitativ metodisk framgangsmåte karakteriseres av små utvalg, direkte kontakt mellom forsker og informantene og grundig fordypning i de data som produseres (Thagaard 2002: 17). Et viktig mål er å oppnå forståelse av sosiale fenomener (Thagaard 2002: 11). I kontrast til kvantitative data, som i hovedsak skal brukes til statistiske generaliseringer, gir kvalitative studier grunnlag for å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fylldige data om personer og situasjoner (Thagaard 2002: 11). Utvelgning av enheter og informasjon foregår både i forkant og underveis i løpet av den empiriske undersøkelsen, parallelt med innsamlingen og analysen av data (Grønmo 2004: 111). I min studie ble det tatt utgangspunkt i denne typen metodiske grep for å oppnå god innsikt i interaksjonen mellom de involverte partene i oppstarten og framveksten av Fairtrade, samt hvordan de involverte har arbeidet for å bygge opp Fairtrade i Norge. Jeg valgte derfor å intervju et bredt spekter av involverte aktører. Både ansatte i sekretariatet for Fairtrade, aktører involvert i oppstarten, aktører i

nettverket av organisasjoner rundt Fairtrade, og næringsdrivende som har tatt i bruk sertifiseringen ble intervjuet. Når jeg skal se nærmere på hvorvidt Fairtrade institusjonaliseres i norsk kultur, vil data i hovedsak bestå av dokumenter fra kilder uavhengig fra Fairtrade-nettverket, men informantene ble også spurt om hvorvidt de er enige i påstanden om at vi er vitne til en institusjonalisering, så intervjuene vil til en viss grad brukes som data. Studien er basert på data som jeg har samlet inn selv.

4.3 Case

En konkret avgrensning og definisjon av et case kan framstå problematisk, da det meste kan anses for å være et case. Men som Thagaard poengterer kan et case forstås som en empirisk avgrenset enhet (Thagaard 2002: 187), og en casestudie kan defineres som en detaljert og intensiv studie av en enkelt analyseenhet eller av noen få som sammenlignes (Grønmo 2004: 414). Bryman poengterer at casestudier ofte er fruktbare for å oppnå forståelse av organisatoriske funksjoner (Bryman 1989: 173). Casestudie vil derfor være et godt utgangspunkt i min analyse av Fairtrades framvekst. Valg av case har sitt opphav i et ønske om å redegjøre for hvordan dette nye, og i mine øyne spennende fenomenet har vokst fram i Norge. Som sagt, ble det tidlig i studien tydelig at det ville være strategisk å forholde seg åpent i forhold til grensene for hva som kan defineres som en organisasjon. Da Fairtrades organisasjonsform best kan beskrives som løs og postmoderne, vil det som jeg har nevnt, være hensiktsmessig også å se nærmere på andre aktører som opererer i det samme nettverk som Fairtrade. Det vil være umulig å forsøke og besvare oppgavens problemstilling uten å ta hensyn til Initiativ for etisk handel (IEH), som er den andre dominerende aktøren for rettferdig og etisk handel i Norge. Jeg valgte derfor å stille meg åpen i forhold til hva som kunne anses som gode data for studien. Dette er gjort for på best mulig måte å kunne legge fram en god analyse av Fairtrades framvekst i Norge, og for å ha et optimalt utgangspunkt for å besvare problemstillingen. Det har derfor vært interessant å ta for seg aktører som har forskjellig fartstid innen Fairtrade-nettverket, men med det til felles at de alle er tilknyttet nettverket, og på et vis har vært med på å bygge opp Fairtrades status i Norge. I så måte har de også vært medvirkende i den pågående institusjonaliseringsprosessen.

4.4 Intervju

Kvalitative intervjuer er som sagt en viktig del av datagrunnlaget for oppgaven. Intervju som metode ble valgt for å oppnå så fyldig og omfattende informasjon om informantenes erfaringer som mulig, ettersom et kjennetegn ved kvalitative intervjuer er at de gjenforteller situasjoner og hendelser, da intervjuene preges av informantenes forståelse (Thagaard 2002: 83). I følge Thagaard preges kvalitative intervjuer av lite struktur, og kan betraktes som en samtale mellom forsker og informant hvor hovedtemaene er bestemt på forhånd (Thagaard 2002: 84). Det er gjennomført ett pilotintervju i begynnelsen av juni 2008, da det er viktig med prøveintervjuer i enhver ny undersøkelsessituasjon (Thagaard 2002: 86). Informant i prøveintervjuet var Lars Ove Kvalbein ved Bjørgvin Bispedømme. Han ble valgt da han kan anses som en nøkkelperson innen Fairtrade, både i Bergen og Norge gjennom sitt engasjement i problematikken, både som privatperson og gjennom sin arbeidsplass. På bakgrunn av dette intervjuet ble det utformet en intervjuguide, og tatt kontakt med andre sentrale personer innen nettverket i Norge, der mange av disse ble foreslått av Kvalbein i pilotintervjuet. Intervjuguiden var orientert rundt hvem informantene var, og hvem de representerte. Hvordan de fikk kjennskap til, og hvorfor de valgte å engasjere seg i nettverket, hvilken rolle de har i nettverket, erfaringene knyttet til prosessen i løpet av den tiden de har deltatt og hvilke forhold de har til problematikken. Da det i forhold til studien viste seg vanskelig å finne ut hvem sentrale informanter var, tok jeg til en viss grad i bruk snøballmetoden. Det vil si at jeg valgte ut enkelte informanter på bakgrunn av navn som ble nevnt i pilotintervjuet. Et problem med denne strategien er at utvalget kan ende opp med personer innenfor samme nettverk (Thagaard 2002: 54). Da jeg ønsket kontakt med forskjellige typer aktører involvert i Fairtrade, ikke bare de som kunne knyttes direkte til styret eller sekretariatet, ble også tre av informantene valgt ut gjennom dialog med min veileder. Disse ble valgt etter å ha kartlagt aktive støttespillere gjennom Fairtrade og IEHs nettsider og årsrapporter. Det ble totalt gjennomført ett pilotintervju, seks informantintervjuer, ett kortere telefonintervju og ett kortere epost- intervju med to ekstra informanter i ettertid av datainnsamlingen.

Jeg henvendte meg til potensielle informanter via telefon, og spurte om tillatelse til å sende over en kort presentasjon av mitt prosjekt, for å gjøre det lettere for informantene å ta stilling til om dette kunne være interessant å stille opp på. Av alle jeg tok kontakt med var det to som ønsket, men ikke hadde anledning til å stille som

informanter. Disse henviste meg til andre som de mente jeg ville ha like mye interesse av å snakke med. To potensielle informanter lyktes det meg ikke å komme i kontakt med. Jeg opplevde generelt informantene som engasjerte og interesserte, både i prosjektet, og i å stille som informanter.

Intervjuene med mine hovedinformanter fant sted i løpet av den siste uken i august 2008, og består av intervju med Hans Jürgen Schorre fra Kirkerådet, som var en av stifterne av Fairtrade, og Fairtrades første daglige leder. Han ble valgt ut på bakgrunn av sin kunnskap om oppstartsprosessen, de involverte aktørene og dynamikken dem imellom. Videre intervjuet jeg daværende daglig leder for Fairtrade Norge, Ragnhild Hammer. Hun ble valgt på bakgrunn av sin posisjon og kjennskap til Fairtrades virke i dag, og kunnskap om utviklingen av Fairtrade grunnet lang fartstid i organisasjonen. Jeg intervjuet også Bjørn Tore Heyerdahl, tidligere ansatt i Fairtrade-sekretariatet, med ansvar for nettverket av frivillige, og initiativtaker til Fairtrade-kommune ordningen i Norge.

Av aktører i det utvidede nettverket valgte jeg å intervju Thor Glavin, daglig leder i Joh. Johannson. Han ble valgt da Joh. Johannson var den første norske bedriften til å tilby Fairtrade-produkter på dagligvaremarkedet. Det framsto interessant å høre hans erfaringer både i forhold til hvorfor de valgte å inngå samarbeid med Fairtrade, men også fordi de har hatt et langt samarbeid med Fairtrade, jeg antok derfor at dette ville være en sentral informant. Videre intervjuet jeg styremedlem i Initiativ for Etisk Handel, Terje Kalheim, fra LOs internasjonale kontor. Han ble valgt ut da IEH må anses som en del av det utvidede Fairtrade-nettverket i Norge, og det framsto viktig å høre erfaringer fra aktører tilknyttet oppstarten av også dette tiltaket. Spesielt interessant ved ham var hans tilknytning til LO. Det framsto interessant å få kunnskap om hvorfor en arbeidsgiverorganisasjon har interesse av å være med på styringen av denne typen spørsmål. Til slutt ble Magne Paulsrud fra sekretariatet for IEH intervjuet, med fokus på sekretariatets arbeid, og samarbeidet mellom Fairtrade og IEH.

Samtalene foregikk som uformelle intervjuer (Hellevik 1999:108). Med unntak av intervjuet med Magne Paulsrud, som ble gjennomført på en kafé, ble alle intervjuene gjennomført på informantenes kontor eller i en leilighet jeg disponerte i

intervjuperioden. På forhånd hadde jeg laget en intervjuguide med bakgrunn i egne antagelser og informasjon fra pilotintervjuet, som anga hvilke temaer vi skulle snakke om. Denne var til en viss grad tilpasset de ulike informantene, men samtidig med en felles rød tråd for å få en viss grad av sammenheng i fokus for intervjuene. Jeg var imidlertid opptatt av å la informantene snakke fritt om disse temaene, slik at jeg i minst mulig grad skulle styre hva informantene la vekt på, og for å tillate potensiell ny informasjon slippe gjennom i samtalen. Jeg opplevde informantene som åpne og engasjerte. Det følte alltid som om de ”snakket fra levra”, angående egne erfaringer på godt og vondt. Samtalene ble både tatt opp på lydopptaker og innspillingsprogram på laptop for senere behandling. Denne doblingen av opptakene førte til at det kun en gang i løpet av intervjuene oppsto støy som ikke muliggjorde fullstendig transkripsjon, men dette gjelder kun for to ord. Opptakene ble transkribert ut som tekst, ordrett etter intervjuene. På denne måten kunne jeg velge ut informasjon i en senere fase av arbeidet, og transkripsjonens muntlige natur gjorde det lettere å ”høre for meg” informantene, og gav slik sett mindre rom for misforståelser i tolkningen av dataene.

I ettertid er det gjennomført et kortere telefonintervju med nåværende daglig leder for Fairtrade, Erik Hager. Dette intervjuet er ikke transkribert, da opptak ikke var mulig. Det er også utført et kort epost-intervju med en ansatt i sekretariatet for IEH, Mari Bangstad. Begge disse intervjuene omhandler hvorvidt sekretariatene i dag blir brukt som ressurscenter av myndighetene i spørsmål om rettfærdig- og etisk handel.

I studiens siste fase ble sitatene sendt tilbake til alle informantene for godkjenning. To av informantene ytret ønske om små omformuleringer i noen av sitatene, og da dette gikk på språklig flyt ble disse endringene tatt til følge. En informant ytret også ønske om at et av sitatene skulle tas ut av oppgaven, og også dette ble tatt til følge. En interessant erfaring fra sitatkontrollen var at Magne Paulsrud kommenterte at det hadde vært en utvikling i forhold til et aktuelt sitat fra intervjuet til i dag. Han tilbød å komme med tilleggskommentarer, og disse er tatt til følge, og blir tatt opp i del 7.3.2. De andre informantene godkjente sitatene uten endringer.

Tabelloversikt over intervjuene i kronologisk gjennomført rekkefølge:

Informant	Posisjon	Bakgrunn	Intervjutidspunkt
Lars Ove Kvalbein (Pilotintervju)	Rådgiver for miljø og forbruk i Bjørgvin bispedømme / Bergen Fairtrade-kommune	Ressursgruppa for miljø og rettferd i Bjørgvin	Mai 2008
Terje Kalheim	Styremedlem IEH	LOs Internasjonale avdeling	25. August 2008
Tor Glavin	Lisenstaker i Fairtrade / Medlem i IEH	Daglig Leder for Joh Johannson.	25. August 2008
Hans Jürgen Schorre	1. Daglige leder for Fairtrade / medlem av initiativgruppen	Kirkerådet	26. August 2008
Ragnhild Hammer	Tidligere daglige leder for Fairtrade Norge	Fairtrade Norge	26. August 2008
Bjørn Tore Heyerdahl	Tidligere ansatt i Fairtrade Norge	Fairtrade Norge	26. August 2008
Magne Paulsrud	Ansatt i sekretariatet for IEH	IEH Norge	29. August 2008
Erik Hager (kortere telefon-intervju)	Nåværende daglige leder for Fairtrade Norge	Fairtrade Norge	18. September 2009
Mari Bangstad (Spørsmål via epost)	Ansatt i sekretariatet for IEH	IEH Norge	10. September 2009

4.5 Dokumenter

Jeg har også valgt å ta for meg en del dokumenter som supplement til intervju dataene. Hovedhensikten med dette er å belyse problemstillingen ved hjelp av data med andre avsendere enn de som direkte kan knyttes til nettverket, men også dokumenter som har engasjert aktører i nettverket som avsendere har blitt benyttet. Å benytte både dokumenter og intervjuer som data er et bevisst valg for å øke bekreftbarheten i tolkningene ved hjelp av metodetriangulering. Dette er fordi tekst og dokumenter kan være gode kilder til å finne meninger og fakta (Grønmo 2004: 121). Det er viktig å ta stilling til hvorvidt dokumentene er sentrale eller mer perifere verker om tema (Thagaard 2002: 60), da kvalitative innholdsanalyser bygger på systematisk gjennomgang av dokumenter med sikte på kategorisering av innholdet og registrering av data som er relevante for problemstillingen i den aktuelle studien (Grønmo 2004: 187). Tilgangen til, og innsamlingen av de fleste dokumentene var relativt enkel, da de fleste ligger åpne tilgjengelig via internett, men enkelte dokumenter har jeg også fått tilgang på via informantene.

Dokumenter som data kan ta et mangfold av former. For det første har jeg sett nærmere på internettsidene til Fairtrade (www.fairtrade.no) og også IEH (www.etiskhandel.no) for informasjon, og for å kunne gi et innblikk i nettverkets offentlige ambisjoner, og hvordan det ønsker å framstå utad. Jeg har også ved hjelp av diverse nettbaserte arkiver gått systematisk gjennom aktuelle norske nyhetssaker, både på TV og i aviser om Fairtrade og rettferdig handel. Fairtrades, og også til en viss grad IEHs årsrapporter har også blitt brukt som viktige data til å sette utviklingen i perspektiv. Fairtrade og IEH har også i fellesskap forfattet et dokument som redegjør for forskjellene- og likhetene mellom de to initiativene, som har blitt benyttet i oppgaven. Tidligere relatert forskning på problematikken i Norge er også benyttet som data i studien for å kunne sammenligne og potensielt bygge opp under egne funn.

Jeg har også gått systematisk gjennom en rekke offentlige dokumenter, som for eksempel stortingsmeldinger, stortingsproposisjoner, NOUer, statsbudsjett, handlingsplaner og partiprogram for å få innsikt i myndighetenes forhold til problematikken. Disse dokumentene brukes for å gi innblikk i hvorvidt vi er vitne til en institusjonalisering av Fairtrade. Det er alltid viktig å være bevisst hvem som er avsender for de aktuelle dokumentene, og avsenders agenda. Spesielt dokumenter med Fairtrade som avsender medfører en viss fare for skjevhet i utvalget, da disse kan være med på å ”skjønne” virkeligheten. Jeg ser imidlertid ikke dette som et spesielt stort problem, da disse dokumentene har blitt brukt som supplement til intervjudata, der aktørene har fått komme mer med egne erfaringer, og jeg har hatt mulighet til å stille dyptgående og potensielt kritiske spørsmål. I de offentlige dokumentene anser jeg ikke ”skjønning” for å være et like stort problem, da disse har helt andre avsendere og agenda enn de som kan knyttes direkte til Fairtrade-nettverket.

I prosessen med å samle inn dokumenter til studien ble det foretatt systematiske søk på nøkkelord i forskjellige nettbaserte søketjenester. Søkeordene var ”Fairtrade”, ”Max Havelaar”, ”fair trade”, ”rettferdig handel”, ”etisk handel”, ”initiativ for etisk handel”, ”IEH”, ”bærekraftig handel”, ”merkeordning” og ”sertifiseringsordning”. Etter nøye gjennomlesning ble de relevante dokumentene valgt ut som grunnlag for datamaterialet. Søkene ble foretatt på henholdsvis nsd.uib.no, mediarkivet.no, stortinget.no og nrk.no. I tillegg ble Fairtrade og IEHs årsrapporter innhentet direkte

fra organisasjonenes nettsider, med unntak av årsrapportene fra de første årene, som jeg fikk tilgang på via sekretariatene og informantene. Da partiprogrammene for perioden 2005 til 2009 ikke var tilgjengelig i PDF format på nsd.uib.no, valgte jeg å gå direkte til de forskjellige politiske partienes nettsider og laste ned programmene i PDF format derfra. Det må nevnes at søkene resulterte i funn i flere dokumenter enn de som er direkte henvist til i studien, men etter nøye gjennomlesninger ble det gjort et utvalg av de viktigste, da de mer perifere i stor grad refererte til, eller poengterte det samme som de jeg har benyttet. Tabellen under illustrerer derfor de mest sentrale dokumentene for studien. Se kildelisten for en fullstendig oversikt.

Tabelloversikt over oppgavens mest sentrale dokumenter.

Avsender	Dokument
Fairtrade Norge	Årsrapporter 1997 - 2009
Initiativ for etisk handel	Årsrapporter 2001- 2009
Fairtrade og IEH	Om Initiativ for Etisk Handel og Fairtrade Max Havelaar.
Initiativ for Etisk handel	Etiske krav i offentlige anskaffelser.
De Norske Stortingspartiene	Partiprogrammer 2005 - 2009
Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet	Regjeringsplattform 2005 - 2009
Det Kongelige Barne- og Likestillingsdepartement	Stortingspreposisjon nr. 1 (2007 – 2008) For budsjettåret 2008
Det Kongelige Norske Finansdepartement	Storingsmelding nr 1. (2007 – 2008) Nasjonalbudsjettet 2008.
Det Kongelige Miljøverndepartement	Storingsmelding nr 26. (2006 – 2007) Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand.
Miljøverndepartementet, Fornyings- og Administrasjonsdepartementet og Barne- og Likestillingsdepartementet	Handlingsplan 2007 – 2010 for Miljø- og Samfunnsansvar i offentlige anskaffelser

4.6 Analyse

I forhold til gjennomføringen av analysen ble det utarbeidet et par arbeidshypoteser og sentrale spørsmål som skulle besvares ut fra empirien. Jeg valgte derfor å dele opp problemstillingen i to. Som nevnt innledningsvis avgrenset jeg den til: Hvordan vokser Fairtrade-nettverket fram i norsk politisk- og økonomisk kultur? Og videre: Hvordan institusjonaliseres Fairtrade i Norge? Jeg anså det som hensiktsmessig å dele opp analysen i tre deler. Først anså jeg det nødvendig å foreta en grundig redegjørelse

for studiens case. Grunnet kompleksiteten i nettverket involvert i Fairtrade, anså jeg dette som nødvendig for å gi leseren nødvendig innsikt i hvordan jeg velger å behandle caset, hva- og hvem det innebærer. Dette bunner ut i at jeg selv har hatt problemer med å definere dette i forhold til studien, for hva *er* egentlig Fairtrade? I bakgrunnskapitlet har jeg foretatt en deskriptiv forklaring og redegjørelse av fenomenet. Likevel føler jeg fortsatt at noe mangler. Det er både; en sertifiseringsordning, en form for politikk, en sosial bevegelse, et nettverk som forsøker å drive en form for styring, en verdi og institusjon. Men Casey påpeker at det postmoderne paradigmet kan gi rom for kreative forhold som kan oppmuntre til nytenkning om hva en organisasjon er under postindustrielle forhold (Casey 2002: 12). Nettopp hvordan jeg velger å definere og avgrense mitt case blir derfor videre drøftet i kapittel 5.

I kapittel 6 tar jeg for meg framveksten av Fairtrade i Norge sett fra et nodal governance-perspektiv. Her vil jeg benytte både intervju- og dokumentdata satt opp mot nodal governance, slik perspektivet framstilles av Burris, Drahos & Shearing (2005). Her er det interessant å se nærmere på hvordan aktører engasjeres i nettverket, og hvem disse er. Hvilke mentaliteter orienteres nettverket rundt, og hvilke ressurser og metoder har blitt tatt i bruk for å fremme Fairtrade, rettferdig- og etisk handel i norsk kultur?

I kapittel 7 vil jeg benytte meg av offentlige dokumenter med myndighetene og de norske politiske partier som avsendere for å se hvorvidt vi er vitne til en institusjonalisering av Fairtrade. Disse vil suppleres med informantenes erfaringer, både i forhold til hvorvidt verdiene institusjonaliseres, men også hvorvidt vi er vitne til en institusjonalisering av rollene til aktører i nettverket. Jeg vil også benytte meg av Oddvar Åmots studie av hvordan kommuner blir Fairtrade-kommuner (2008), og Åshild Røynstads studie av merkevareaktørers forhold til Fairtrade Max Havelaar (2007),

4.7 Erfaringer & kritikk av det metodiske arbeidet

Gjennomføringen av datainnsamlingen gikk etter forholdene bra. Problemene som jeg støtte på underveis lå heller i å få overblikk over hvem som ville være gode informanter, og hvor tilgjengelige dokumenter kunne samles inn. Selv om tilgangen

til dokumentene har vært åpen, har det ikke vært like enkelt å finne dem, og hvilke kanaler de er tilgjengelige gjennom. Mye tid gikk med både til å kartlegge hvem som kunne være hensiktsmessige informanter, hva som ville være gode dokumenter og hvordan disse skulle samles inn. Potensielle fordommer som kan være med på å farge mine konklusjoner har blitt forsøkt eliminert gjennom metodetrianguleringen for å oppnå et så nøyaktig bilde som mulig.

En styrke og svakhet ved intervjuene er at bredden av informanter gir et bredt innblikk i nettverket, men samtidig finner jeg eksempler på at kun en informant har informasjon om en aktuell del av overblikket. Det ville kanskje vært mulig å legge opp intervjuene bedre, da det tidvis ble en skjevfordeling i hvem som sa mye eller lite om aktuelle deler av oppgavens fokusområde. Alle intervjuene var interessante, og relativt lange, men med noe variasjon i forhold til hvilke deler av problemstillingen de gav svar på. Opplegget gjorde det ikke mulig å bruke identisk intervjuguide for alle informantene, for å så komparativt sette disse opp mot hverandre i analysen. Dette medførte en del komplikasjoner og gjorde arbeidet med analysen relativt tidkrevende. Derfor vil deler av datagrunnlaget være farget av å være kun en informants erfaringer, men samtidig har jeg allikevel prøvd å trekke fram likhetene mellom informantenes utsagn for å kunne foreta generaliseringer. I ettertid av datainnsamlingen ser jeg altså at forarbeidet med kartleggingen av informanter kunne ha vært lagt opp noe mer strategisk i forhold til utvalget, for å få et større sammenligningsgrunnlag i deres utsagn. Dette er forsøkt kompensert for i analysen ved hjelp av tilleggsopplysninger fra dokumenter, men det skal ikke legges skjul på at data av og til kun vil baseres på en informants informasjon. Da jeg tar høyde for dette, og studien ikke er av komparativ art, ser jeg ikke dette som problematisk. Dette blir med andre ord min tolkning av et empirisk fenomen slik informantene presenterer det, supplert med sentrale dokumenter.

4.8 Ethiske vurderinger

Da jeg ikke har ambisjoner om å si noe om Fairtrade på normativt grunnlag, og heller ikke tar for meg potensielt injurierende aspekter ved ordningen, anser jeg ikke studien for å inneholde potensielle etiske dilemmaer. Jeg har ”spilt med åpne kort” i forhold til mine informanter, og ikke hatt behov for å holde tilbake ambisjoner med studien i forhold til dem. Jeg kan ikke se at studien inneholder deler som ikke tåler

offentlighetens lys. Irrelevante anekdoter og ”sleivete kommentarer” som oppsto i intervjusituasjonene er ikke tatt til følge.

4.9 Bekreftbarhet, troverdighet og overførbarhet

Kvalitativ forskning vurderes ut fra krav om troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet. Disse begrepene står som den kvalitative forskningens svar på begrepene reliabilitet, validitet og generalisering i kvantitative studier (Thagaard 2002: 169). Bekreftbarhet gjenspeiler hvorvidt forskeren stiller seg kritisk til egne tolkninger, og i hvilken grad konklusjonene også kan støttes av annen forskning. (Thagaard, 2002: 170). Min studie baserer seg, som sagt, på flere typer data. Ved å kombinere flere typer kvalitative metoder, vil jeg øke bekreftbarheten i studien (Silverman 2005: 233). Ved både å se til tidligere forskning, og forsøke å trekke paralleller ved denne, og la informantene i ettertid få kontrollere egne sitater i analysen, er jeg med på å trekke opp bekreftbarheten til forskningen. Ved å gjennom hele prosessen forsøke å finne elementer i datagrunnlaget som motstrider mine egne antakelser har disse også blitt tilpasset, og sånn sett vært med på å øke studiens bekreftbarhet. Studiens troverdighet gjenspeiler hvorvidt datagrunnlaget, og min behandling av det er troverdig. Ved å inkludere flere kilder med forskjellige avsendere, og å transkribere intervjuene ordrett har jeg forsøkt å øke studiens troverdighet. Studiers overførbarhet viser til hvorvidt andre forskere gjennom samme prosess vil komme fram til samme resultat. For kvalitative studier er dette vanskelig, da de uansett vil være farget av tidsrommet de har blitt utført i, og forskerens tilnærming til case og data. Jeg vil derfor forholde meg så åpen og eksplisitt som mulig, både i forhold til min egen forståelse av caset, og hvordan jeg har valgt å behandle dette. Studien kan danne grunnlaget for perspektiver på styring av nettverk, og i så måte være med på, om ikke å videreutvikle det nodale perspektivet, så i alle fall å sette det inn i en ny kontekst.

4.10 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet redegjort for de metodiske grepene som har vært benyttet i oppgaven, og for prosessen ved kartleggingen av aktuelle informanter og innsamling av data og hvordan disse har blitt behandlet.

Analyse av Fairtrades framvekst i Norge

Jeg har til nå, i kapittel 2, redegjort for bakgrunnen for studiens case, og i kapittel 3 gått gjennom de teoretiske perspektivene jeg vil benytte meg av i analysen. Jeg har videre i kapittel 4 presentert de metodiske grepene som har blitt tatt i bruk i utformingen av oppgaven og gjennomføringen av analysen. Jeg anser det videre som hensiktsmessig å dele opp analysen i tre deler. Først vil jeg i kapittel 5 redegjøre inngående for utgangspunktet for nettverket i Norge. Jeg vil også foreta en ”nodal kartlegging” av de sentrale aktørene i nettverket. Dette gjøres fordi Fairtrade er et konnotasjonsrikt begrep som innebærer både politiske mål, normative verdier, et styringsnettverk og en ny politisk bevegelse. Caset representerer også noe nytt både i norsk og internasjonal kontekst. Jeg ønsker derfor å gå grundig gjennom hvilke aspekter av Fairtrade som står sentrale i min oppgave.

Videre vil jeg i kapittel 6 benytte meg av det nodale perspektivet på nettverksstyring, slik det ble skissert i kapittel 3 for å forklare hvordan Fairtrade har klart å etablere seg i Norge. Jeg vil se nærmere på hvilke ressurser og metoder de har tatt i bruk for å styre utviklingen av prosjektene, og hvilke mentaliteter nodene orienteres rundt. I så måte skal jeg forsøke å påvise at dette er et effektivt nettverk som klarer å agendasette, påvirke og utvikle policy.

Til slutt vil jeg i kapittel 7 se hvorvidt vi er vitne til en institusjonalisering, både av de verdier som nettverket forvalter og nodene som er engasjert i nettverket i forhold til den større norske politiske- og økonomiske kultur. Her vil jeg både redegjøre for utgangspunktet for Fairtrade i Norge, hvilken rolle verdiene i dag spiller i offentlig politikk, og hvordan de politiske partiene står i forhold til Fairtrade. Jeg vil se hvordan disse verdiene manifesterer seg i offentlig policy, i tråd med Scotts klassifiseringer av institusjoner (Scott 2001: 51). Jeg vil også se i hvilken grad nodene i nettverket institusjonaliseres som en type ressurscenter for aktuelle spørsmål. Altså i hvilken grad disse blir benyttet som selvsagte, rådgivende organ i forhold til problematikken, og i så måte får en fast institusjonalisert rolle. Jeg vil i tillegg se nærmere på i hvilken grad vi også er vitne til at også næringslivet beveger seg i retning av en inkorporering av disse verdiene. Denne struktureringen av analysen er valgt for å gi et ryddigere overblikk over oppgaven, og ut fra et ønske om å gi leseren en enklere progresjon i lesningen.

KAPITTEL 5 – ANALYSE DEL 1

5.0 Nettverkets utgangspunkt

Ettersom det empiriske grunnlaget nå er tydeliggjort, vil jeg gå nærmere inn på fokus for oppgavens case. Som nevnt i del 4.6 er Fairtrade et omfangsrikt begrep, og jeg vil her spesifisere de aspektene som vil bli utgangspunkt for analyse i denne studien. Altså nettverket som forsøker å styre, og drive policy-utvikling av Fairtrade-relaterte spørsmål i Norge. Fairtrade, slik jeg ser det, er et sett nye politiske verdier som blander sammen- og går på kryss av etablerte institusjoner for å forbedre nord / sør-forhold, og Fairtrade tar således utgangspunkt i verdimål knyttet til etikk og rettferdighet i handel. Problematikken, og tilnærmingen til den representerer en ny politisk ide organisert gjennom nettverk som utgjør en ny type politisk bevegelse. Jeg vil, som nevnt innledningsvis i oppgaven, ikke forsøke å si noe om effekten av Fairtrade, etisk- eller rettferdig handel, kun utviklingen fra oppstarten fram til begynnelsen av 2010. I kapittel 3 så vi at governance-nettverkene er organisert rundt en policy, og at nodene er punkter som ønsker og evner å frambringe endring. Jeg vil derfor i dette kapittelet redegjøre for oppstarten og utgangspunktet for nettverket. Innledningsvis vil jeg presentere tilblivelsen av Fairtrade-organisasjonen, med spesielt fokus på de involverte aktørene, og deres strategi for oppstarten. Jeg vil videre se på utviklingen av bevegelsen, hvordan nye aktører kommer med i nettverket, og hvordan nettverket diversifiseres og spesialiseres ved at det oppstår nye styringspunkter, hvordan det blir mer oversiktlig og kanskje får en klarere ansvarsfordeling. Dette eksemplifiseres ved tilblivelsen av Initiativ for etisk handel. Ved hjelp av sentrale dokumenter og intervjuer, vil jeg gjøre rede for disse organisasjonene. Hvordan de oppstod, og ble etablert, hvem de sentrale aktørene i nettverket er, og hvordan de er organisert, samt deres mål og arbeidsmetoder. Jeg skal også drøfte forholdet dem imellom før jeg i neste kapittel setter disse organisasjonene opp mot de teoretiske perspektiver som ble skissert i teorikapittelet.

5.1 Fairtrade Norge – Oppstart og Stiftelse

”Målsettingen var å opprette et eget nasjonalt initiativ for Fairtrade i Norge, slik det etter hvert begynte å bli i mange land.”¹⁸

Som vi så i del 2.5 ble det i løpet av sommeren 1996 etablert et forprosjekt under ledelse av Forum for utvikling og miljø som skulle utrede ”muligheten for etablering av en Fair trade merkeordning i Norge”. Kristin S. Natvig, som tidligere hadde jobbet med lignende spørsmål i Stiftelsen Alternativ Handel, ble ansatt som leder for prosjektet¹⁹ (Max Havelaar Norge 1997). I løpet av forprosjektet etableres det kontakt med aktører fra forskjellige organisasjoner, offentligheten, myndigheter, media, kaffe- og handelsindustrien, som man trodde ville være med, og ha mulighet til å bidra til prosjektet. Det ble så avholdt et ”miniseminar om Fair trade”, tirsdag 22.10.1996, med en rekke påmeldte aktører.²⁰ Men etter møter med interesserte organisasjoner, ble det ved slutten av forprosjektet konkludert med at, selv om det var stor interesse blant en del organisasjoner, var handelsnæringen og kaffeindustrien i beste fall avventende interessert (Max Havelaar Norge 1997). Det skulle også vise seg vanskelig å framskaffe ressurser og midler til drift. Myndighetene, representert ved NORAD, anså ikke dette som verken miljøvern eller bistand, og hadde derfor problemer med å plassere Fairtrade innenfor de etablerte rammene for organisasjoner. Da NORAD i utgangspunktet ikke ville realitetsbehandle søknaden til støtte på grunn av langt tidsperspektiv, ble det etter et strategimøte i mars 1997 bestemt at det skulle arbeides mot oppstart med organisasjonenes egne muligheter og midler, noe som innebar minimalt med økonomiske ressurser og en langsom start (Max Havelaar Norge 1997). Det ble konkludert med å forsøke å utnytte de kapasiteter som var tilgjengelige gjennom stifterorganisasjonenes eksisterende nettverk.

”Hele ordningen ble jo etablert i et nettverksønske fra flere. Hvordan får vi dette til, ikke sant?” (Hans Jürgen Schorre)

¹⁸ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

¹⁹ Som initiativtakerne til prosjektet står Forum for utvikling og miljø, Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund, Norges VEL, Kirkens Nødhjelp, Handel og Kontor, Naturvernforbundet, World Wildlife Fund, Statens Institutt For Forbruksforskning og Norges Bondelag.

²⁰ Alternativ Handel, Changemaker, Dagligvarehandelens u-landsutvalg, Debio, Etisk Forbruk, Fair Trade Merkeordning, FIVH, FN-Sambandet, Forbrukerrapporten, Forum for utvikling og miljø, Husmorfundet, IKFF, Kirkens Nødhjelp, KrfU, LO, Miljøpartiet de Grønne, Misjonssambandet, Naturvernforbundet, Norad, FRIV, Norges Vel, Norsk Folkehjelp, Norsk Folkehjelp Butikken, Redd Barna, SIFO, Vårt Blad NKL, WWF og ”diverse presse”. (Fair Trade Merkeordning i Norge 1996)

I arbeidet mot et stiftelsesmøte ble det, etter initiativ fra Kristin Natvig, den 20. mars 1997, opprettet en gruppe med representanter fra Kirkens Nødhjelp (Thor Ullerø og Fredrik Gjærnes), Framtiden i Våre Hender (Vigdis Halvorsen), Norges Vel (Torger Dal), Handel og Kontor (Einar Fjellvik), Norsk Nærings og Nytelsesarbeiderforbund, NNN (Solveig Malmedal) og Kirkerådet (Hans Jürgen Schorre) som deltakere. Disse dannet en styringsgruppe i arbeidet mot en formell stiftelse av ordningen. Denne gruppen satte seg mål om å klare og etablere en Fairtrade-ordning i Norge, og utgjør dermed utgangspunktet for nettverket. I kapittel 3 så vi at governance-nettverkene oppstår når aktører begynner å identifisere seg som en gruppe med et formål (Burris, Drahos & Shearing 2005: 34). Personene i gruppen kan karakteriseres som nøkkelaktører, og får gjennom sitt engasjement en nodal funksjon i forhold til sine egne nettverk, i tråd med Burris, Drahos & Shearings definisjon av noder (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Gruppen hadde flere møter og utarbeidet planen for oppstart uten ekstern eller offentlig hjelp. Målet var å knytte sammen nettverkene til disse aktørene, da dette var et taktisk grep gruppen så som en mulighet til å maksimere gruppens kollektive ressurser gjennom å utnytte aktørenes allerede etablerte nettverk (Max Havelaar Norge 1997). Det er interessant å se at utgangspunktet for nettverket representerer et samarbeid mellom en rekke aktører fra forskjellige organisasjoner. Som sitatet under peker på, var dette noe man bevisst ønsket å utnytte:

”Organisasjoner som ellers sitter på hvert sitt område, eller hver sin tue møttes for å gjøre noe de hadde felles interesse for å gjøre noe med.” (Hans Jürgen Schorre)

I del 3.2 så vi at Granovetter hevder at svake bånd gir tilgang på ressurser utover dem man har tilgjengelige gjennom sterke bånd, og derfor er spesielt egnet til å igangsette og spre nye innovasjoner. Det framstår som om ildsjelene i utgangspunktet ikke hadde sterke koblinger seg i mellom, men kobles på basis av en felles agenda om å etablere et initiativ for rettferdig handel. Da initiativet er igangsatt etableres det sterke koblinger, som fører til at det oppstår en superstrukturell node. Stiftergruppen kan dermed behandles som en superstrukturell node i nettverket i tråd med definisjonen gjengitt i del 3.3. Det skulle være et arbeidende styre, der sekretariatet skulle gå på

omgang mellom stifterorganisasjonene, og Hans Jürgen Schorre fra Kirkerådet påtok seg ansvaret for det første sekretariatet i 1997. Den 30. April ble forprosjektet avviklet i påvente av oppstarten av stiftelsen for merkeordningen i Norge (Max Havelaar Norge 1997). Den norske Fairtrade-organisasjonen, som drives som en non-profit stiftelse, ble opprettet den 20. juni, 1997, og som stifterne for initiativet i står; Det Kgl. Selskap for Norges Vel, Framtiden i våre hender, Kirkens Nødhjelp, Handel og Kontor, Norges Bondelag, Redd Barna, Kirkerådet, World Wildlife Fund, Norsk Folkehjelp, Frikirkens Globale Informasjon, Alternativ Handel og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund (NNN) (Max Havelaar Norge 1997).

Stiftelsen fungerer altså etter oppstarten som en nettverksorganisasjon hvor alt arbeidet er knyttet opp mot stifterne, andre organisasjoner og ildsjeler som arbeider for å "spre saken". Som nevnt hadde Max Havelaar i utgangspunktet et vikarierende sekretariat som gikk på rundgang mellom stifterne, men i løpet av 1998 klarer man å få gjennomslag for søknaden om støtte fra NORAD (Council of Europe 2004: 29). Det ble da ansatt fire personer, blant dem initiativets tidligere daglige leder, Ragnhild Hammer, som startet det mer organiserte arbeidet med å få merkeordningen på beina og lanseringen av produkter. Sekretariatets arbeid kan hovedsakelig deles inn i tre områder: For det første, å pleie kontakten til de frivillige aktørene i nettverket og stifterorganisasjonene for å mobilisere disse til å fremme Fairtrade gjennom sine egne nettverk, kommunikasjon med lisenstakerne i næringslivet og Fairtrade-kommunene, i tillegg forsøke å drive påvirkning overfor myndighetene og forbrukerne. Fairtrade-organisasjonen består i dag av et styre, der stifterorganisasjonene er representert, og sekretariatet. Organisasjonen tar en superstrukturell form gjennom å fungere som et knutepunkt for nettverkets aktører. Sekretariatet består av syv medarbeidere, og fungerer som en koordinator for aktørene i nettverket. Ved utgangen av 2009, er den norske Fairtrade Max Havelaar organisasjonen, som alle andre nasjonale Fairtrade-tiltak, finansiert gjennom subsidier, donasjoner og lisensavgift. De tre hovedinntektskildene kommer fra NORAD og stifterne, men også gjennom lisensinntekter fra lisenstakerne.²¹

²¹ http://www.fairtrade.no/Internett/Sporsmal_+_svar/

Det er interessant å se at stiftelsen bærer preg av å være en åpen prosess hvor interesserte aktører inviteres av Kristin Natvig til å være med. Man kan stille spørsmål ved hvorfor det framstår som lett for forskjellige aktører å få mandat i nettverket, og her framstår det for meg som at det kan forklares ut fra engasjement. Dette peker, i tråd med governance-perspektivet, på en annen form for organisering enn gjennom tradisjonell demokratisk representativitet (Burris 2004: 344). Samtidig ser vi at aktørene i nettverket favner i bredden i samfunnet, og i så måte bærer nettverket allikevel preg av en viss grad av representativitet. Nettopp ved å favne bredt vil nettverket klare å knytte til seg flere ulike ressurser og kunnskaper som ville muliggjøre en bredere støtte og innflytelse (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37).

5.2 Det utvidede nettverket

Som vi så i del 2.6 har den interne organiseringen av nettverkene for rettferdig handel i løpet av de siste årene blitt stadig mer kompleks gjennom integreringen av stadig nye, og av tidvis konkurrerende deltakere (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 229). Etersom Fairtrade-systemet har vokst har nettverket utviklet seg ved å danne grobunn for alternative initiativ som har etablert nye styrende noder i en rekke initiativ med en bredere tilnærming til problemene Fairtrade-systemet prøver å adressere (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 60). Vi har i løpet av det siste tiåret vært vitne til etableringen av en rekke nasjonale initiativer som fokuserer på etikk og rettferdighet i alle deler av handelen, ikke bare i forhold til nord / sør-problematikken (Raynolds, Murray & Wilkinson 2007: 59–60). Initiativene som fokuserer på etisk handel står også svært sentralt i forhold til å sette problematikken på dagsorden, både i forhold til myndigheter og næringsliv. Jeg vil derfor videre redegjøre kort for oppstarten og utgangspunktet for Initiativ for Etisk Handel i Norge (IEH).

5.2.2 Initiativ for Etisk Handel – Oppstart og Stiftelse

”LO var interessert i å gjøre noe for at norsk næringsliv skulle bli engasjert i etisk handel. Næringslivet må ta et internasjonalt ansvar, for hvis du kan få norsk næringsliv til å tenke etisk, så kan det bidra til å snu utviklingstrenden med utnyttelse av arbeidskraft i sør.” (Terje Kalheim)

IEH er et ressurscenter og en pådriver for etisk handel som arbeider for forbedring og sikring av gode arbeids og miljøforhold i hele verdikjeden i produksjon av varer. Initiativet er en medlemsorganisasjon for næringslivet, organisasjoner og

lokalmyndigheter. Medlemmene forplikter seg til å jobbe for IEHs mål, som er basert på internasjonale FN og ILO konvensjoner (Initiativ for etisk handel 2008). IEH ble stiftet 27. November 2000 av delvis de samme organisasjonene som står bak Fairtrade i Norge. Som stiftere av initiativet står Coop Norge, Handels- og servicenæringens hovedorganisasjon (HSH), Kirkens Nødhjelp og Landsorganisasjonen i Norge (LO). (Initiativ for Etisk Handel 2008) Vigdis Halvorsen fra Fairtrade Max Havelaar var også en av deltakerne i stiftelsesmøtet for IEH (Initiativ for Etisk Handel 2000). Informantene trekker også her fram "ildsjeler", eller kjerneaktører som sentrale for initiativet:

"Initiativet til dette kom fra LO og noen ildsjeler i Kirkens nødhjelp, COOP og HSH." (Terje Kalheim)

Bakgrunnen for IEH var en aksjon mot bananprodusenter i Sør Amerika, hvor arbeidere jobbet under uverdige forhold. Kampanjen viste seg så vellykket, at fra å være en ad hoc aksjonsgruppe, ble det et permanent foretak (Madland 2002: 127). Initiativet ble opprettet ut fra et ønske om å trekke videre det arbeidet Fairtrade allerede hadde begynt på, men i retning av "*å gå litt lengre bak*", for å engasjere næringslivet mer helhetlig i rettferdig handel enn hva man klarer gjennom Fairtrades produktsertifisering. Utgangspunktet for organisasjonen var, i likhet med Fairtrade, å trekke på de kapasitetene som ligger i stifternes egne organisasjoner. Oppstarten av IEH i Norge var vellykket, innen et år hadde landets fire største dagligvarekjeder meldt seg inn i tiltaket. Massiv medieomtale førte til at ingen av de store kjedene tok sjansen på å stå utenfor (Madland 2002: 128). Sekretariatet for IEH består av 6 ansatte, og fungerer som en "*pådriver, katalysator og koordinator for medlemmene.*" (Magne Paulsrud)

IEH er, i likhet med Fairtrade organisert utenfor det tradisjonelle politiske system (Madland 2002: 128). Det representerer også et unikt samarbeid mellom frivillige organisasjoner, fagforeninger og offentlige instanser, altså parter med forskjellige interesser i forhold til etiske spørsmål. Medlemskap i IEH forplikter medlemmene til å arbeide konstruktivt og målrettet for å forbedre produksjonsforhold i sine verdikjeder, og de får tilgang til å utveksle erfaringer med andre organisasjoner,

bedrifter og myndigheter.²² IEH finansieres med 51 % støtte fra Norad, resten fra medlemskontingenter. I likhet med Fairtrade, baserer IEH sitt virke i særdeles stor grad på nettverk, noe Magne Paulsrud poengterer:

”IEH er per definisjon et nettverk. Nettverk er selve kongstanken bak etableringen av IEH. Det er tydelig når man ser på hvem som stiftet IEH.”
(Magne Paulsrud)

For IEH er den viktigste oppgaven å være et sted hvor virksomheter og organisasjoner deler erfaringer, hvor det utvikles fellesløsninger, og hvor samtalen om hva som er best aldri tar slutt (Initiativ for etisk handel 2009: 1-2).

”Vi og våre medlemmer jobber med strukturelle utfordringer, som for eksempel barnarbeid og ekstrem overtidsbruk. I enkelte land er dette sentrale ingredienser i den økonomiske veksten, selv om landenes lov forbyr barnarbeid og ekstrem overtid. Sånn sett utfordrer vi og prøver å endre kompliserte overbyggende strukturer, strukturer som er flettet inn i det internasjonale handelsregimet.” (Magne Paulsrud)

Som sitatet over peker på, er målene til IEH å endre etablerte rutiner i næringslivet i retning av mer etisk- og rettferdig handel. I kontrast til Fairtrades sertifiseringsfokus, tar IEH sikte på en mer samlet, helhetlig tilnærming til disse problemstillingene, men forsøker som Fairtrade, å oppnå resultater ved å etablere samarbeid mellom næringsliv, fagforeninger, frivillige organisasjoner og myndigheter (Madland 2002: 129). LO valgte for eksempel å engasjere seg da de så dette som viktige problemstillinger, men der Fairtrade var opptatt av sertifisering av produkter ønsket LO å gå litt lengre bak, og skape et næringsliv som er opptatt av rettferdig handel på en litt dypere og mer omfattende måte ved å sikre gode arbeids- og miljøforhold i hele verdikjeden ved produksjon av varer.

5.3 Fairtrade og Initiativ for etisk handel – forskjeller og likheter

Fairtrade og IEH er forskjellige på flere områder. Som nevnt baserer Fairtrade seg på lisenstakere og sertifisering av produkter som er handlet og produsert i henhold til Fairtrade-standardene. IEH på sin side er en medlemsorganisasjon for bedrifter,

²² http://www.etiskhandel.no/Om_IEH/Sp_rsm_1_og_svar_FAQ_/index.html#faq_2

organisasjoner og offentlige instanser som arbeider for kontinuerlige forbedringer i leverandørkjedene (Initiativ for Etisk Handel 2009: 7). Begge organisasjonene prøver å påvirke gjennom arbeid i eksisterende ledd i handelskjeden. Men der Fairtrade som kjernefokus tar tak i marginaliserte og vanskeligstilte produsenter fra utviklingsland, tar IEH for seg forbedring av arbeidsstandard og miljø i produksjon av konvensjonelle varer som selges i handelsmarkedet (Initiativ for Etisk Handel & Fairtrade Norge 2008). Kirkens nødhjelp og LO²³ står som en av stifterne i begge organisasjonene, og flere av stifterorganisasjonene av Fairtrade står også som støttespillere av IEH og vice versa. Det er også et ikke ubetydelig overlapp i Fairtrades lisenstakere og IEHs medlemmer.²⁴ Dette er interessant, og gir grunnlag for å behandle dette som et større nettverk, heller enn å dele det opp i to. Begge organisasjonene kan som vi ser, sies å være, som også Madland poengterer om IEH, ”organisasjoner av organisasjoner” (Madland 2002: 128). I del 3.1 så vi at et kjennetegn ved governance-nettverk er at det kan være problematisk å avgrense slike nettverk, og se hvor nettverkene begynner og slutter (Heclo 2001: 283). Dette gjenspeiles i stor grad i nettverket, og det er derfor interessant å inkludere IEH i analysen. I dette kapitlet har vi sett at organisasjonene går forskjellig til verks i forhold til rettferdighet i handel, men samtidig at organisasjonene deler samme agenda, og har overlappende mål. Vi ser også at de to organisasjonene er aktivt involvert i samme saker. For eksempel i forhold til Fairtrade-kommunene og aktivt å arbeide for og sette verdiene på agendaen til både myndigheter og næringsliv (Sauda Kommune, Fairtrade & IEH 2008). Dette samarbeidet trekkes også fram av informantene.

”Vi samarbeider mye med Max Havelaar, de har vært med på å sette etisk handel på dagsorden. De var jo tidligere ute. Vi komplimenterer hverandre og har noen felles tiltak, utveksling av erfaringer og ideer.” (Terje Kalheim)

Det kan selvfølgelig argumenteres for at Fairtrade og IEH er to forskjellige organisasjoner som bør sees i forhold til hverandre, heller enn sammen. Og som vi har sett er det flere ulikheter mellom de to initiativene, men samtidig at deres overordnede

²³ Handel og Kontor er tilsluttet LO.

²⁴ Bærum kommune, Moss Kommune, Sauda kommune, Stavanger kommune, Suldal kommune, Friends Fair Trade, Ica Norge, Mester Grønn AS, Joh. Johannson Kaffe AS, Kaffehuset Friele, Mascot Høie AS, Bama-gruppen AS, Handel og kontor, HSH, CSR Norge, Fellesforbundet, Mester Grønn AS & CSR Norge.

agenda og mål, økt mer etikk og rettferdighet i handel, den samme. Bjørn Tore Heyerdahl poengterer at man i utgangspunktet kanskje så på hverandre som konkurrenter, men også at denne dynamikken har forandret seg i retning av samarbeid:

”I den perioden jeg jobbet der²⁵, så arbeidet vi med å få et tettere samarbeid. Bli litt flinkere til ikke å se på hverandre som konkurrenter, men som utfyllende organisasjoner.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

Til tross for forskjellene mellom organisasjonene, har de gjennom overlapp av fokus, altså nok til felles til at det blir interessant å studere også IEH som en del av Fairtrade-nettverket. Etableringen av IEH stammet som sagt fra et ønske om en videreutvikling av det initiativet som ble startet gjennom Fairtrade i Norge:

”Bakgrunn for LOs initiativ var at Max Havelaar var opptatt av merket. Altså av forbrukerne, kundene der ute, som skal kjøpe Fairtrade-produkter. Og det er bra det, men LO var interessert i å gå litt bak. Å gjøre noe med produksjonsforholdene. Skape et næringsliv som er opptatt av dette, på en litt dypere måte.” (Terje Kalheim)

Det vil som sagt være umulig å forsøke å tilskrive normendringene i samfunnet i forhold til de kjernesporsmål som organisasjonene arbeider med til kun en av disse organisasjonene. Både Fairtrade og IEH arbeider for en bærekraftig utvikling ved å bidra til bedre arbeids- og levetilstand i utviklingsland. Organisasjonene står ikke i motsetning til hverandre men komplimenterer hverandre og utfyller hverandres begrensninger (Initiativ for Etisk Handel & Fairtrade Norge 2008). Der Fairtrade fokuserer spesifikt på sertifisering av produkter som møter Fairtrade-kravene forsøker IEH på sin side å få medlemmene til å jobbe målrettet og systematisk med etisk handel ved å bruke sin påvirkningskraft som kunde, produsent eller agent til å forbedre arbeidsforholdene for menneskene som tilvirker varene de selger. Felles for begge aktørene er et overordnet mål om å påvirke myndigheter og næringsliv til å prioritere etikk og rettferdighet for å fremme en bærekraftig utvikling av handelssystemene. Ragnhild Hammer poengterer at oppstarten av IEH har ført til at Fairtrade har fått økt tyngde i arbeidet med å fremme rettferdig handel:

²⁵ Fairtrade- sekretariatet.

”Det har jo blitt en ekstra fot å stå på for oss som jobber for å få handel så etisk som mulig. Vi har godt samarbeid, og vi er forskjellige, sånn sett er det viktig å få fram at vi utfyller hverandre.” (Ragnhild Hammer)

Nettverket karakteriseres av å inneha ytterst få formelle ansettelsesforhold. Bortsett fra en håndfull personer som er ansatt i sekretariatene, er de fleste aktive aktørene i prosjektet offisielt tilknyttet andre organisasjoner samtidig som de er engasjert i nettverket, og flere av disse kan karakteriseres som ”ildsjeler”. Vi har sett at sekretariatene er etablert for å evne og trekke med, og på etablerte nettverk for å øke kapasitet, og for å engasjere nødvendige aktører som frivillige, media, myndighetene og næringslivet. En interessant observasjon er at nettverket er etablert av noen få, men ressurssterke kjerneaktører for å etablere et bredere samarbeid. Disse karakteriseres altså av informantene som ildsjeler. Dette er personer som drives av en verdirasjonell logikk (Ritzer 2000: 132), som har sitt utspring i en overbevisning om at dette er verdier som bør fremmes. Personene som er aktive i stiftelsen av initiativene er ikke hvem som helst, men personer med roller i etablerte institusjoner i den norske kulturen. Som vi så i del 3.1 er dette et av de vanligere kjennetegnene ved governance-nettverk (Andersen 2003: 121).

5.4 Nodene igangsettes

Initiativene har altså oppstått som følge av at enkelte aktører har utviklet en felles agenda og et felles engasjement i prosjektene, og ikke som følge av formell organisering. Disse kjerneaktørene karakteriseres altså som ildsjeler. Dette er ressurssterke aktører med store nettverk bak seg, som befinner seg i kjernen av nettverket. Initiativene har således ikke oppstått som direkte grasrotsinitiativer igangsatt av hvem som helst. Tilstanden som ildsjel fremstår som ikke bare å være inngangsbilletten til deltakelse i nettverket, men også deltakelsen i styringen av det. Ildsjeler med en nodal funksjon trekkes fram som særdeles viktige i forklaringen av Fairtrades suksess, både i Åmots studie av hvordan kommuner blir Fairtrade-kommuner (Åmot 2008: 92) og i Hutchens studie av den internasjonale bevegelsen for rettferdig handel (Hutchens 2007: 135). Begge disse studiene trekker fram ildsjeler som har anledning og kapasitet til å utnytte egne ressurser gjennom organisasjonstilknytning i arbeidet med Fairtrade spørsmål som viktige for suksess (Åmot 2008: 93; Hutchens 2007: 142). Hutchens beskriver disse som ”networking networkers”, fordi de gjennom å danne noder, innruller sine allerede etablerte

nettverk til prosjektet og evner å knytte til seg de ressursene som ligger i disse andre nettverkene (Hutchens 2007: 118). Hutchens trekker fram denne strategien som en effektiv strategi for den internasjonale Fairtrade-bevegelsen, ved at den tilrettelegger for nye koblinger mellom nettverk som genererer forskjellige former for makt og kapital (Hutchens 2007: 131). Også i dette caset ser vi at nettverket knyttes sammen i grupperinger av nodale ildsjeler som til felles har interesse av å fremme rettferdig handel i Norge:

”Hovedstikkordet som jeg vil bruke er ildsjel. For på dette feltet er det aller viktigste ildsjeler. Altså enkeltpersoner som er tent på de spørsmålene. Personer som ønsker en endring, som ønsker å gjøre noe. Og de bruker nettverk gjennom de relasjonene de står i, for eksempel om de er knyttet til en organisasjon.” (Hans Jürgen Schorre)

Som sitatet over peker på er ildsjelene selve utgangspunktet for nettverket. Dette er som sagt personer som får en nodal funksjon i etableringen av nettverket. Disse er en heterogen gruppe av aktører fra en rekke forskjellige organisasjoner, som sitter på en rekke kapasiteter gjennom sine ansettelsesforhold og sin organisasjonstilknytning, får alburom i forhold til jobbinstruksen, og tillatelse til å disponere deler av arbeidstiden til å arbeide med Fairtrade og IEH prosjektene. Schorre trekker fram at disse hadde mandat til å arbeide med problematikken, men samtidig at man kan stille spørsmål ved hvor mandatet kommer fra;

”Hva kom først, høna eller egget? Noen har jo fått organisasjonene interessert i dette i utgangspunktet.” (Hans Jürgen Schorre)

Ildsjelene evner også å igangsette en mobilisering av egne nettverk, altså de nettverkene de er tilknyttet gjennom sine roller i stifterorganisasjonene. Samtidig ser vi at de mobiliserer, gjennom sitt engasjement i nettverket, mål og verdier som ikke nødvendigvis følger av deres institusjonelle- eller organisatoriske tilknytning. Det tillates med andre ord at de engasjerer seg som enkeltpersoner i første omgang, for så å gradvis trekke organisasjonene de er ansatt i, eller på en annen måte tilknyttet, mer inn. Gjennom stiftergruppene evner disse å koble sammen nettverk og innrullere andre aktører som kan bidra til nettverket. Det er spesielt interessant å se at aktørene involvert i stiftelsen av initiativene tilhører etablerte institusjoner i den norske kulturen, som for eksempel Kirken og LO. Gjennom engasjementene i Fairtrade og IEH mobiliserer disse nodene sine egne nettverk langt på siden av organisasjonenes

kjerneverdier. Det framstår tilsynelatende som om disse tillater at LO og Kirkens ressurser benyttes i Fairtrade og IEH formål. Dette er interessant da LO og Kirken tidligere ikke direkte har hatt nord / sør-spørsmål og rettferdig- og etisk handel som fokusområder.

5.5 Oppsummering av nettverksutgangspunktet

Vi ser altså at initiativene har oppstått som følge av at engasjerte aktører møtes grunnet et felles ønske om å etablere initiativer for rettferdig- og etisk handel, og at aktørene som er aktive i oppstarten av nettverket kan karakteriseres som ildsjeler. Disse har bevisst tatt utgangspunkt i nettverksorganisering for å etablere initiativene. Dette er altså aktører med en formell tilknytning til etablerte organisasjoner og institusjoner i den norske kulturen, og disse ser nettverksorganisering som en strategi for å kunne bruke de kapasiteter som er tilgjengelige gjennom tilknytningene de har, som en måte å generere oppmerksomhet om prosjektene. Empirisk og teoretisk er det altså tydelig at initiativene bygger på en nettverkskarakter, da organiseringen eksemplifiserer et nodalt organisert governance-nettverk slik dette ble presentert i kapittel 3. Fairtrade og IEH framstår som de to mest sentrale aktørene i nettverket, og det er derfor interessant å se nærmere på disse. Fairtrade og IEH er, som vi har sett, to forskjellige organisasjoner, men samtidig er det store likhetstrekk i utgangspunkt for organisasjonene, agenda og organisasjonsform. Vi har også sett at der er et ikke ubetydelig overlapp av bakgrunnsorganisasjoner, lisenstakere og medlemmer. Dette, og den felles overordnede målsetningen, mer etisk og rettferdig handel, gjør det interessant å behandle også IEH som en sentral del av det nodalt organiserte Fairtrade-nettverket i Norge. Dette danner grunnlaget for den videre analysen, hvordan nettverket vokser fram i politisk- og økonomisk kultur i Norge, og hvordan problematikken institusjonaliseres. Vi så i kapittel 3 at nettverkenes suksess avhenger av i hvilke ressurser og teknologier nodene har tilgjengelige, og i hvilken grad de evner å innrullere og mobilisere aktører og prosedyrer i arbeidet med å nå de ønskede mål. I kapittel 6 skal vi nå se hvordan nodene benytter sine kapasiteter for å trekke med sine egne nettverk, og andre nødvendige aktører i nettverket.

KAPITTEL 6 – ANALYSE DEL 2

Nettverksanalyse av framveksten til initiativene

6.0 Innledning

Dette kapitlet skal handle om hvordan nettverket har arbeidet med å mobilisere initiativene fra stiftelsen og fram til i dag. Vi har i kapittel 5 sett at både Fairtrade og IEH kan sies å være ”organisasjoner av organisasjoner”, og at aktørene bak disse initiativene bevisst har tatt utgangspunkt i nettverksorganisering. Vi har også sett at det er et betydelig overlapp i disse nettverkene. I dette kapitlet skal vi se hvordan aktiv bruk av nettverk og de muligheter som åpnet seg ved å trekke på en heterogen gruppe aktører har vært brukt for å innrullere aktører til prosjektene, og skape oppmerksomhet om problematikken. Nettverket er komplekst sammensatt, og her vil nodal governance-perspektivet benyttes for å se nærmere på hvordan aktørene har arbeidet for å fremme initiativene i Norge. Prosessene kan framstå som spontane og tilfeldige, og her kan perspektivet brukes for å nyansere og spesifisere viktige elementer i styringen (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Jeg skal påvise at de handlinger nettverket foretar seg og de mangfoldige kapasiteter det innehar, over tid fører til utfall, både intensjonelle og tilfeldige (Burris, Drahos & Shearing 2005: 34). En nettverksanalyse av framveksten vil kunne gi svar på hvordan aktører har blitt engasjert i nettverket? Hvilke motiver har aktørene hatt for deltakelse? Hva som har vært viktige ressurser, og hvordan har nettverket arbeidet for å fremme etisk- og rettferdig handels posisjon og rolle i Norge. Denne delen av oppgaven vil, gjennom en blanding av intervjudata og sentrale dokumenter, se bevegelsen i lys av de kjennetegn som definerer nodal styring av et governance-nettverk slik de ble presentert i kapittel 3. Jeg vil derfor videre se nærmere på nettverkets ressurser, teknologier og mentaliteter. Nettverksanalysen vil ikke bli presentert kronologisk men sett i forhold til Burris, Drahos og Shearings kategorier for noders kapasiteter og mentaliteter.

6.1 Aktørene i nettverket

For å forstå bevegelsen bak initiativene er det nødvendig å trekke fram de sosiale koblingene i nettverket. Jeg ser det derfor som hensiktsmessig å begynne analysen med å foreta en kort nodal kartlegging (Crawford 2006: 458). Forholdet mellom disse har variert, og vil variere over tid, men det vil allikevel være fornuftig å gjennomføre en kartlegging av mer og mindre sentrale noder som har vært aktive i framveksten.

Som vi så i caseredegjørelsen i kapittel 5 er de involverte aktørene i nettverket mangfoldige, og dette vil manifestere seg både i forskjellige kapasiteter og mentaliteter. Nettverket inneholder flere noder vi kan behandle som mobiliserende for utfall, der informasjonsstrømmene krysses (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Noder med mange og sterke koblinger, eller koblinger til spesielt sentrale noder, er mer sentrale enn de med få ressurser (Burris 2004: 343). Da dette ikke er en komparativ studie vil jeg ikke foreta en sammenligning mellom de forskjellige nodene i nettverket, men heller se dem som deler av nettverket i sin helhet.

Stifterorganisasjonene har fortsatt en aktiv nodal rolle gjennom engasjement i styrene, og er fortsatt aktive pådrivere for problematikken. Vi har sett at Fairtrade og IEH har tatt form som superstrukturelle noder, og at disse fungerer som møtepunkt for nodene i organisasjonene bak initiativene. Her samles nodene med mål om å forsøke og påvirke omgivelsene i en bestemt retning for å nå sine felles mål (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Nettverk inneholder også flere aktører som kan defineres som støttenoder (Crawford 2006: 458). Disse er andre aktører som gjør en aktiv innsats i prosjektene, og herunder finner vi en rekke forskjellige frivillige aktører, som for eksempel forskjellige lokale menigheter, frivillighetsorganisasjoner, studentorganisasjoner og politiske ungdomsparter. Nettverket bærer altså preg av å bestå både av aktører fra institusjonaliserte organisasjoner og frivillige aktører.

6.2 Innrulling

I kapittel 3 så vi at et governance-nettverks suksess er avhengig av i hvilken grad det greier å innrulle og mobilisere aktører og prosedyrer i prosjektet (Rose and Miller 1992: 183). Altså i hvilken grad aktørene bak nettverket klarer å engasjere, og innrulle strategiske aktører, gjerne med andre kapasiteter enn egne, for å oppnå nettverkets mål. I kapittel 5 så vi at dette var ildsjelens utgangspunkt da de etablerte initiativene. Disse ble stiftet for å fungere som superstrukturelle noder med et mål om å maksimere nettverkets koordineringsevner og kapasiteter ved å fungere som en møteplass mellom de aktive nodene i nettverket (Burris, Drahos & Shearing 2005: 38). Som den påfølgende nettverksanalysen vil vise er nettopp innrulling og engasjering av strategiske aktører til prosjektet et av de overordnede målene nettverket hele tiden arbeider mot for å øke oppmerksomheten om prosjektene.

6.3 Ressurser

”Vi hadde ikke noen ressurser. Vi hadde ikke penger. Jeg fikk lov til å bruke halve jobben min til dette.” (Hans Jürgen Schorre)

I del 3.3 så vi at et nettverks ressurser er de midlene nodene har tilgjengelige for å styre. Vi så at ressursene kan ta en rekke former, avhengig av hva nettverket forsøker å utøve styring over, nettverkets styrke og antall koblinger (Burriss 2004: 343). Nettverkets tilgjengelige ressurser kan hovedsaklig knyttes til nodenes egne kapasiteter og nettverkets karakter, men også til verdiene som forvaltes. Da Fairtrade og IEH er non-profit initiativer er det klart, som det innledende sitatet peker på, at økonomiske virkemidler ikke kan sies å være av nettverkets viktige ressurser. Det er tydelig at bevegelsens handlekraft er rotfestet i ressurser som kan kategoriseres som sosial kapital. Som vi så i del 3.3 er dette en rekke former for kapital som genereres av nettverket (Field 2008: 1), og mer spesifikt til former for kapital som knyttes enten til trekk ved aktørene i nettverket, eller verdiene nettverket forvalter.

6.3.1 Nettverksressurser

En stor del av ressursene som har vært sentrale i framveksten er altså knyttet til nettverket, og da først til de individuelle nettverksnytternes kapasiteter, men også den totale sum av ressurser som har oppstått gjennom nettverksorganiseringen har vært viktig. Den klart mest åpenbare og sentrale ressursen for nettverket er, som vi har vært inne på i kapittel 5, nettopp ildsjelene og den innsatsen de har lagt ned i arbeidet. Disse personene er utgangspunktet for nettverket, og ved å få en nodal funksjon evnet disse å innrullere sine etablerte nettverk til prosjektet. Men samtidig trekkes de ressursene disse tilfører nettverket i kraft av å være nettopp ildsjeler fram som svært sentrale. Det engasjementet disse personene har i prosjektet framstår som å være grunnlaget for de andre ressursene de tilfører nettverket.

”Det er ildsjelene som har noe å si. De som tenker: Ja, dette er bra! Dette vil vi! Man trenger noen sånne for å få ting til!” (Hans Jürgen Schorre)

I kapittel 5 så vi at verken Fairtrade eller IEH oppsto som følge av grasrotsinitiativer, men samtidig er det tydelig at frivillige ildsjeler også fra grasroten har vært en viktig ressurs i å skape oppmerksomhet om Fairtrade-prosjektet etter stiftelsen:

”Det var studentene som virkelig dro det hele i gang, da de vedtok på studentparlamentene rundt omkring, at på universitetene, der skulle det være Max Havelaar merket kaffe.” (Ragnhild Hammer)

”Studentene lagde veldig mye press, her har du ildsjelene igjen, via studentsystemet, og SiO. De fikk dem til å vedta at de bare skulle servere rettferdig kaffe. Og da måtte jo leverandørene levere det.” (Hans Jürgen Schorre)

Det oppstod en dynamikk mellom det nyoppstartede sekretariatet og studenter engasjert i Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpesfond (SAIH) som ønsket å innføre rettferdig kaffe ved universitetet i Oslo. Gjennom å vedta at man kun skulle servere sertifisert kaffe, først på universitetet i Oslo og høyskolen i Ås, ble grossisten AS PALS som leverte kaffe til disse utdanningsinstitusjonene, den første leverandøren av rettferdig kaffe i Norge. Vi finner også andre eksempler der ildsjeler fra forskjellige frivillige organisasjoner trekkes fram som viktige i å generere oppmerksomhet:

”PRESS, ungdomsorganisasjonen til Redd Barna, hadde en stafett hvor de utfordret alle partikontorene til å ta inn, og bruke Fairtrade MaxHavelaar kaffe. Da fikk partiorganisasjonene utfordre neste parti Siden den gang tror jeg faktisk vi stort sett er i alle ”leire”. Altså at de har den typen kaffe.” (Ragnhild Hammer)

Informantene understreker altså viktigheten av engasjerte personer som en ressurs i seg selv. Dette illustrerer at ildsjeler med forskjellig bakgrunn har vært viktige, ikke bare ildsjeler i ”posisjon”. Samtidig er det klart at ildsjelenes innsats ikke var den eneste ressursen de tilførte nettverket. En sentral observasjon er at tilstanden som ildsjel alene, tilsynelatende ikke har vært nok til å generere tilstrekkelig moment i omgivelsene. Deres institusjonelle- eller organisatoriske bakgrunn har også vært svært viktig, da de ressursene som ligger i disse etablerte organisasjonenes nettverk og påvirkningsmakt i forhold til omgivelsene har vært svært sentrale for å klare å generere gehør og oppmerksomhet. Det var med andre ord viktig at ildsjelene hadde mange bak seg, da dette gjorde det lettere å få legitimitet og støtte til prosjektene. Dette gjenspeiles som Fields hevder, i at den sosiale kapitalen stiger jo større nettverket er (Field 2008: 1). Nettopp at mange av ildsjelene er aktører med posisjoner de kunne bruke i å fremme problematikken framstår som å være den viktigste ressursen nettverket har hatt, da dette tilrettela for bred mobilisering gjennom en

rekke etablerte nettverk. Dette gjenspeiles som vi har sett i del 5.4 i den internasjonale Fairtrade-bevegelsens strategi (Hutchens 2007: 131). Nodene som i utgangspunktet gikk sammen for å etablere initiativene i Norge var bevist dette. Stifterne av Fairtrade og IEHs organisatoriske tilhørighet gav tilgang til en rekke allerede eksisterende nettverk som man kunne "spille på", og vi så i del 5.1 at nettverket bevisst tok utgangspunkt i denne typen nettverksorganisering som et strategisk grep for å samordne og generere oppmerksomhet om prosjektene. Da ildsjelene bak Fairtrade hadde "*backing hjemmefra*", kunne de dermed bruke de rollene de hadde gjennom sine forbindelser og ansettelsesforhold i andre organisasjoner og institusjoner til å engasjere nye aktører, noe sitatene under peker på.

"Det var ansatte i organisasjoner. Altså, Vigdis Halvorsen jobbet i Framtiden i Våre Hender, og Kirsten jobbet i Selskap for Norges Vel. Begge de to var jo sterke pådrivere for merkeordningen, og det var nok også prosjekter for disse organisasjonene, at de ville ha dette på beina. Så de hadde jo absolutt trykk fra egne organisasjoner for å prøve å få til dette. Og det var viktig. At det var ansatte med backing hjemmefra, for at dette skulle gå." (Ragnhild Hammer)

"Altså, vi får i oppdrag om å iverksette, å gjøre noe med det. Og derfor hadde jeg for så vidt et mandat. Vårt sekretariat og jeg fikk da beskjed om at dette må dere gjøre noe med. Engasjer dere for oppretting av en merkeordning for rettferdige varer." (Hans Jürgen Schorre)

Også for IEHs del var de tilgjengelige nettverkene gjennom stifterne en sentral ressurs, og her illustreres viktigheten av å ha med aktører med posisjoner i forskjellige sentrale organisasjoner, organisasjoner med en etablert rolle i omgivelsene, i arbeidet med å innrullere sentrale aktører til prosjektet:

"Det hjelper jo en del at du har med en arbeidsgiversammenslutning som organiserer arbeidslivet innenfor varehandelen. HSH var veldig aktive, og COOP Norge var veldig store. Da bli det en positiv synergieffekt, du må ha noen lokomotiver i front. Vi fikk med Norgesgruppen og de store aktørene innenfor varehandelen i 2000. Og det er også viktig at etisk handel har et internasjonalt nettverk. ISO ordningene og andre søsterorganisasjoner i Europa som det har vært viktig å høste erfaringer fra. Nettverkene er viktig for å komme videre." (Terje Kalheim)

Dette framstår altså for meg som en av de viktigste forklaringene til initiativenes suksessfulle framvekst. Det er tydelig at nodenes handlingsrom og ressurser i stor grad er tilknyttet den makten og støtten de har gjennom sine roller i etablerte

organisasjoner, og at dette har fungert som en katalysator for nettverkets påvirkningskraft. Dette understrekes ytterligere av informantene, og trekkes fram som både en sentral ressurs, og en viktig strategi under oppstarten. Ved å benytte store institusjoner som den Norske kirke og LO som avsender når man tilnærmet seg aktører for å fremme rettferdig handel, ble det langt vanskeligere å ignorere forespørselene.

”Joh. Johannson hadde jo ikke giddet å høre på oss hvis ikke Schorre og Gjennes hadde representert Kirken og Kirkens Nødhjelp.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

”Siden den Norske kirke er så stor, så har man jo en unik posisjon i samfunnet til å ta opp sånne spørsmål. Man blir tatt seriøst og får svar stort sett. Det er ingen som tør å ikke svare.” (Hans Jürgen Schorre)

Slagkraften oppnås altså gjennom aktører med etablerte organisasjoner i ryggen som spiller en aktiv rolle i å få ”presset dette gjennom”. Initiativene inkluderer som sagt deltakere med ulik bakgrunn, og dette ble brukt som et grep for å engasjere i bredden. Som vi så i kapittel 3 er nodene avhengige av sosial aksept i omgivelsene for å ha autoritet og legitimitet til å utøve styring i nettverket, og nettverkets bredde kan slik sett trekkes fram som en ressurs, noe som understrekes av Tor Glavin som en viktig årsak til hvorfor de, som en næringslivsaktør, valgte å engasjere seg i prosjektet:

”Det er veldig fint at det er veldig bredt sammensatt. At det ikke er overvekt av verken enkelte sterke politiske retninger, eller av kirken. At det ikke er noe som gir en slagside. Ikke politisk, men idealistisk. Det går an å ha felles mål innenfor noen saker, men samtidig være politisk uenig.” (Thor Glavin)

Vi har nå sett at en rekke ressurser kan knyttes til nettverket av ildsjeler, og at utgangspunktet for handling ligger i engasjerte aktørers engasjement. Samtidig har det vært viktig at flere av disse har vært aktører i posisjon, med makt i etablerte roller gjennom de posisjonene de innehar i en rekke organisasjoner og institusjoner, og som evnet å innrullere sine egne nettverk i prosjektene for å videre innrullere viktige aktører til prosjektene. Dette understreker tydeligheten og viktigheten av at det er alle, og samspillet mellom ressursene nettverket som helhet klarer å knytte til seg som i stor grad avgjør nettverkets kapasitet til å påvirke og styre (Åmot 2008: 94; Burris, Drahos & Shearing 2005: 39).

6.3.2 Verdiene

”Du kan godt si at Fairtrade og IEH er forvaltere av politisk korrekte verdier, og at det nærmest er umulig å argumentere mot disse verdiene. Det moralske argumentet er sånn sett overlegent. Det er vanskelig å mene noe annet.”
(Magne Paulsrud)

Med tanke på problematikken nettverket forvalter og forsøker å fremme i norsk kultur er det klart at også verdiene i seg selv har vært en svært sentral ressurs. I oppgavens innledning påpekte jeg at problematikken er en del av en tidsånd med fokus på miljø og bærekraft. Verdiene kan defineres som konsensusverdier, i tråd med denne tidsånden, som man ikke kan ”si nei til” når de først er tatt opp. Som følge av dette blir det svært problematisk å stå imot verdiene nettverket forsøker å implementere. Vi skal derfor se at nettverket representerer en vinnende godhetsdiskurs som var svært problematisk å argumentere imot.

Aktører i næringslivet må trekkes fram som svært viktige å innrullere til nettverket, så å utvikle godt samarbeid med markedsaktører har vært avgjørende. Det understrekes blant annet at å få næringslivet ”med på laget” er et av de viktigste målene (Ragnhild Hammer), og her fremstår nettopp verdiene å ha vært en svært sentral ressurs. Oppmerksomheten om globaliseringens mange negative effekter har ført til at sosial kapital blir stadig viktigere både for private og offentlige aktører, og spesielt viktig blir dette for en hver organisasjon som driver handel med aktører fra utviklingsland. Det påpekes at:

”Det er jo globaliseringens effekt dette. At du får en mye større verdiorientering. Og at det blir satt mer søkelys på hvordan ting henger sammen.” (Terje Kalheim)

Med tanke på at Fairtrade og IEH kan påstås å være de mest sentrale forvalterne av disse verdiene i Norge, er det klart at verdiene og konnotasjonene deltakelse i prosjektene medfører har vært viktige. Verdiene som en ressurs understrekes av Thor Glavin fra Joh. Johannson, der han vektlegger viktigheten av å være med på prosjektet, og da spesielt for aktører som baserer sin virksomhet på handel med aktører i utviklingsland.

”Jeg vil si at innenfor alle markeder som handler med produkter som produseres i den type land vi her snakker om, så skjønner jeg ikke at det er

mulig i det hele tatt, å ikke være opptatt av dette. Ja, altså, de som ikke er opptatt av dette må være så kortsiktige at de ikke ser lengre enn til sin egen nesetipp! Så det er færre og færre som tør å stå utenfor det politisk korrekte landskap.” (Thor Glavin)

Denne utviklingen underbygges også av informantene fra sekretariatene. Det poengteres at det har vært en utvikling i retning av stadig mer engasjement fra næringslivets side, da verdiene i seg selv har blitt stadig mer dagsaktuelle i løpet av de årene initiativene har eksistert. Den legitimiteten deltakelse i prosjektene medfører har etter hvert blitt en viktigere del av bedrifters identitet, noe utsagnene under gjenspeiler:

”Goodwill og interessen er større, og mer ekte nå enn den var for bare få år siden. Vi er ikke det håret i suppa som vi kanskje var i å utfordre de på måter som de kanskje syntes var litt ubehagelig for noen år siden. Og det synes jeg er ganske, altså, det er vel det jeg er mest fornøyd med på de årene vi har eksistert. Å se den endringen, at det faktisk nytter! Før turte de ikke si nei, i frykt for dårlig PR, men det har snudd litt nå. De kommer faktisk til oss fordi de ser at dette tjener de også penger på. Det lønner seg å være etisk, og å gjøre ting ordentlig og bra. Det gir god image også.” (Ragnhild Hammer)

”Det er veldig få som kan gi blaffen nå, i etisk og rettferdig handel. Hvis du skal ha en bedrift opp å gå i et noenlunde langsiktig perspektiv, hvis du skal være i markedet lenge, uten å bry deg om etisk handel, så er du ferdig. Nike, Ikea, Hennes og Mauritz, det er ikke mulig for disse å være så store uten å tenke etikk.” (Terje Kalheim)

Vi ser altså at verdiene som forvaltes har vært en viktig ressurs, som har forenklet arbeidet med å etablere prosjektene. Det stadig økende fokuset på bærekraftige verdier i samfunnet poengteres av informantene som en viktig forklaringsfaktor for hvorfor nettverket har klart å få problematikken på agendaen til både næringslivet og nasjonale- og lokale myndigheter. Til tross for at kaffe, og handelsindustrien var motvillige i utgangspunktet, ser vi i Hammers utsagn at det har vært en endring i retning av at også disse tilpasser seg verdiene, og dette framstår altså å ha en sammenheng med at verdiene, som sagt, er konsensusverdier man ikke kan si nei til når de først er tatt opp. Initiativene representerer derfor en tilsynelatende vinnende godhetsdiskurs, som har ført til at de aktive nodene relativt enkelt evnet å dra andre med i nettverket. Verdiene i seg selv har altså ført til at nodene har hatt et relativt ”lett spill” i innrulling av aktører til prosjektene.

6.3.3 Oppsummerende kommentarer til ressursene

Selv om det ville vært mulig å kategorisere nettverksressursene og verdiene ytterligere, ser jeg disse som nettverkets to hovedressurser. Det må selvfølgelig understrekes at også tilfeldigheter kan ha spilt inn som ressurser i framveksten av tiltakene, da vi har sett at nettverkene genererer både intenderte og uintenderte utfall over tid (Burris, Drahos & Shearing 2005: 34–35). De ressursene som vi nå har gått igjennom understrekes av informantene som de klart mest sentrale som bevisst har blitt benyttet. Nettopp at disse kobles til aktørene i nettverket, nettverkets struktur og verdiene underbygger også antagelsen om at det er den ”sosiale kapitalen” som har vært den viktigste ressursformen i framveksten.

6.4 Teknologier

Vi skal nå se nærmere på hvilke metoder nettverket har tatt i bruk for bygge opp initiativene i Norge. I del 3.3 så vi at noders teknologier henviser til hvilke arbeidsmetoder og verktøy nodene har disponible for å styre (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Teknologiene vil altså være praktiske og taktiske grep og arbeidsmetoder nettverket benyttet for å styre, fremme kollektiv oppmerksomhet, og innrullere aktører til prosjektene. For eksempel vil etablering av forskjellige former for avtaler være en av de mer selvsagte teknologiene for nettverket. Uansett om det er næringslivet, organisasjoner eller lokale myndigheter som engasjeres i nettverket gjennom en form for engasjement i enten Fairtrade, IEH eller begge, så innebærer det slik vi så i kapittel 5, en forpliktende avtale i form av sertifisering eller medlemskap. Jeg vil her redegjøre nærmere for de konkrete metodene og strategiene aktørene har tatt i bruk for å fremme rettferdig handel i norsk kultur, og for å få aktørene til å inngå disse avtalene, og i så måte innrulleres i nettverket. I likhet med ressursene er også teknologiene mangfoldige, men heller ikke disse knyttet til økonomiske virkemidler. Nettverkets teknologier har, som vi skal se, en klar sammenheng med ressursene jeg gikk gjennom i del 6.3, da nodenes arbeidsmetoder tar direkte utgangspunkt i disse, som de påfølgende delene vil illustrere.

6.4.1 Nettverksnytting

”Man leter etter, og utnytter mulighetene man har. Ikke minst innenfor det nettverksperspektivet. Ikke minst gjennom å oppdage at ved å gjøre ting sammen med flere andre, så får du gjort så mye, mye mer! I stedet for å sitte på et kontor å tenke at nå skal jeg gjøre det, uten å se til høyre eller venstre.

Derfor er det mye bedre å få til sånne samlinger som det her. Hva hadde jeg ellers med Norges Vel å gjøre? Ildsjelene bruker derfor de relasjonene de står i, for eksempel om de er knyttet til en organisasjon, og de prøver å påvirke sitt nettverk i forhold til det.” (Hans Jürgen Schorre)

Som sitatet over peker på har innrullering og aktiv utnyttelse av de etablerte nettverkene, i tillegg til å være en av nettverkets viktigste ressurser, vært en av de viktigste strategiene aktørene har benyttet i å fremme prosjektene. Dette framstår nesten som et ekko av det internasjonale nettverkets framvekst, da også Hutchens trekker fram dette som en av den internasjonale bevegelsens sentrale strategier: *“Networking existing networks rather than creating new networks causes large-scale effects”* (Hutchens 2007: 115). Dette underbygger påstanden om at bånd, eller nettverkskoblinger er viktige (Granovetter 1973). I del 5.1 så vi at stiftergruppen til Fairtrade oppstod som følge av at aktører med svake koblinger møttes med felles agenda om å opprette ordningen, men at denne gruppen etter hvert som arbeidet gikk framover, og koblingene mellom aktørene i gruppen ble knyttet sterkere, tok form som en superstrukturell node. Spesielt de ”svake koblingene” har med andre ord vært svært viktige, nettopp fordi ildsjelene bruker de kapasitetene som ligger i de rollene de innehar gjennom sine tilknytninger og ansettelsesforhold i forskjellige organisasjoner. Hans Jürgen Schorre illustrerer dette ved å vise til hvordan han gjennom sitt nettverk fra Kirkerådet har klart å engasjere aktører i andre religiøse nettverk.

”Etter hvert har både pinsemenigheter og katolikker blitt engasjerte. Så da kan du si at dette nettverket har infiltrert flere av de store etablerte kirkene til å markedsføre de tingene her.” (Hans Jürgen Schorre)

Samtidig trekker han også fram at utnyttelse av de ”sterke koblingene” ikke må undervurderes, da en rekke av ildsjelene innehar forskjellige nære koblinger til personer med viktige posisjoner i samfunnet:

”Norge er jo et veldig lite land. Altså noen av de navnene jeg har nevnt, her er jo familiære forhold. Vigdis Halvorsen er jo søster til Kristin Halvorsen. Og Ragnhild Hammer er kona til en tidligere statsråd fra SV. Det er jo rimelig tette forhold.” (Hans Jürgen Schorre)

Ildsjelene bruker altså de båndene de har gjennom nettverkene de er koblet til, da *”tying together networks is one very important way in which nodes gain the capacity to govern a course of events”* (Burriss, Drahos & Shearing 2005: 38). Vi ser at både de

sterke og svake båndene har vært viktige, og da mer spesifikt framstår de svake båndene som svært viktige i å engasjere i bredde og antall, mens de sterke båndene har vært viktige i å engasjere posisjonerte aktører som kan tilføre prosjektene ekstra tyngde i omgivelsene. Årsaken til dette forklares ut fra mangelen på andre ressurser enn de som kobles til nettverk og sosial kapital:

”Strategien fra begynnelsen har jo alltid vært... Altså, man hadde jo ikke penger, så da må du bruke det nettverket du har, og bruke det nettverket aktivt, og der er alle disse store organisasjonene er kjempeviktige! For det er nettopp gjennom deres roller at vi kan skape engasjement! Hvis du har med LO, så er jo det flere hundre tusen medlemmer. Og har du med deg kirken, så er jo det også kjempemange! Så det har jo vært en opplagt strategi.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

Dette er altså poenger og erfaringer som informantene nærmest unisont trekker fram som særdeles viktige metoder for å nå ut i omgivelsene. De omfattende nettverkene som nodene tilførte nettverket har vært utnyttet som teknologi i å skape et marked for, og oppmerksomhet, om prosjektene. Det var ingen enkel sak å etablere en helt ny merkeordning og få produkter inn i butikkhyllene,²⁶ og sekretariatet brukte derfor aktivt nodenes organisatoriske forankringer for å skape både etterspørsel og et marked for sertifiserte varer i Norge.

”Det var jo disse medlemmene vi ”spilte på” da. Vi fikk disse til å snakke til sine medlemmer gjennom sine medlemsblad, på sine møter.” (Ragnhild Hammer)

Igjen framstår dette som et ekko av Fairtrades internasjonale strategi. *”From its beginnings, the fair trade movement has realized scale by networking existing social networks to enroll and coordinate their members to actively spread the fair trade message.”* (Hutchens 2007: 122). Ragnhild Hammer illustrerer dette ved videre å peke på hvordan nodene i stifterorganisasjonene har vært aktive i å engasjere myndighetene til prosjektet:

”Stifterne har jo vært viktige for oss der også, for de har jo vært med oss som talerør i forhold til myndighetene. Både overfor Norad, men også politikere generelt” (Ragnhild Hammer)

²⁶ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

Terje Kalheim trekker fram dette som en strategi som ble benyttet for også å engasjere næringslivet. Gjennom å innrullere aktører med koblinger til næringslivet evnet man å engasjere aktører i næringslivet til å selv engasjere næringslivet i prosjektet:

”Det er det som jo er viktig. Noen kan starte det, men så får du bedrifter og kompetente folk. Innkjøpere som foreleser og bidrar til næringslivet økt forståelse hos sine egne. Synergien. IEH kan ikke reise rundt til alle innkjøpere i varehandelen. IEH kan bidra med kunnskap, kurs og kompetanse, men med en gang du kan få noen i næringslivet til å gjøre dette, så kan ballen begynne å rulle på ordentlig.”(Terje Kalheim)

Vi ser altså at utnyttelse av de koblingene som var tilgjengelige gjennom nettverkene aktørene var koblet til, var en viktig strategi. Dette gjenspeiles også i andre beslektede studier (Hutchens 2007; Åmot 2008). Nodene, med sine etablerte koblinger, klarer ved å bruke nettverkene å etablere initiativene. Disse evner altså å igangsette en endring, noe institusjoner ikke gjør. Dette er viktig, da det nettopp er dette som gjør den nodale organiseringen interessant. Gjennom å utnytte nettverk og aktørenes kapasiteter, klarer man å få til endringer som et klassisk byråkrati ikke har de samme mulighetene til å igangsette.

6.4.2 Informere, engasjere og begeistre

”Du er avhengig av å begeistre folk. Man kan ikke pålegge folk dette. Du må gi folk et handlingsrom og bevisstgjøre de på det handlingsrommet de har. Du må smitte folk på en måte med et engasjement. Få folk til å innse at de kan gjøre noe.” (Hans Jürgen Schorre)

En sentral del av nettverksnyttingen har altså gått ut på å ”engasjere og begeistre”, og dette gjøres ved å informere aktører om prosjektenes formål. Fairtrade og IEH har en klar oppfatning av at dette best gjøres gjennom å informere forbrukerne, myndighetene og næringslivet om merkeordningen, og om hvorfor det er viktig å støtte rettferdig handel. Dette gjøres ved hjelp av at stifter- og støtteorganisasjonene også driver aktivt informasjonsarbeid.²⁷ Aktørene i nettverket har altså forøkt å bruke de ressursene nettverket har for å spre informasjon om problematikken i omgivelsene.

”Vi har jobbet aktivt, vil jeg si, med politisk støtte, med å utfordre politikere og gjøre de oppmerksom og klar over hva vi er. For det handler veldig mye om opplysning. Sånn at det er viktig at, særlig stortingspolitikere vet hva vi er,

²⁷ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

når de sitter og bestemmer og forvalter budsjetter og ønsker om hvordan ting skal foregå. Så vi har veldig bred politisk støtte.” (Ragnhild Hammer)

Informantene trekker her fram en rekke aktører i nettverket som har gjort en formidabel innsats i å spre informasjon om rettferdig handel. Blant andre har menigheter og ungdomsorganisasjoner tatt en aktiv rolle i å engasjere diverse aktører. Som vi så i del 6.3.2 trakk Ragnhild Hammer for eksempel fram PRESS’ innsats som en viktig del av arbeidet med å informere og engasjere de politiske partiene i problematikken, og studentgrupper som sentrale i prosessen med den første sertifiserte kaffen. På Vestlandet gjennomførte en rekke menigheter lokale ”butikktester”, der de undersøkte tilgjengeligheten av rettferdige produkter ved lokale matbutikker.²⁸ Samtidig ble dette benyttet som en måte å få media til å produsere artikler om kampanjen. Informantene trekker spesielt fram media som den viktigste måten å spre informasjon om prosjektene.

”Media har også vært viktig. Hver virksomhet tenker at imagebygging og dårlig branding er noe de taper på, så det er med på å styrke saken, at media er aktive.” (Terje Kalheim)

Medias etter hvert engasjerte rolle trekkes fram som en særdeles viktig katalysator for å få engasjert både næringslivet og myndigheter i problematikken. Blant andre Dagbladet, og NRKs forbrukeropplysningsprogramserie ”FBI - Forbruker Inspektørene” har ved flere anledninger presentert saker om problematikken som har vært med på folkeopplysningen omkring etisk- og rettferdig handel, og i så måte både vært med på å sette problematikken ”på kartet”, og øke salget av merkede varer. Flere av informantene trekker fram medias interesse og vilje til å publisere saker om rettferdig handel som svært viktige for framveksten.

”Vendepunktet i løpet av den tiden jeg jobbet der var jo da FBI viste det innslaget fra den bananplantasjen i den Dominikanske republikk. Da var det at det eksploderte for oss.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

²⁸ http://radoysokn.no/artiklar/garantert_god_handel.html

Spesielt trekker de fram nettopp FBI's mange informative innslag som viktige.²⁹ Massemediens vilje til å spre informasjon om problematikken har altså fungert som en sentral katalysator i å engasjere næringslivet. Også Dagbladets artikkel "Kaffe med bismak"³⁰ (01.02.2002) bidro sterkt til et økt fokus på Fairtrade, om enn kanskje spesielt på Vestlandet, da den fokuserte på kaffehuset Frieles reklamefilmer, og kaffearbeidernes levekår. Denne artikkelen sammen med FBI's innslag trekkes fram som en viktig katalysator for næringslivets engasjement:

"Det fikk et ekstra push i den sammenhengen. Det er helt korrekt." (Thor Glavin)

Nettopp fordi Fairtrade og IEH begge er non-profit initiativer, er dette med på å underbygge legitimiteten til nettverket. Nettverket har derfor evnet å bruke media som en formidler da det ikke stilles de samme spørsmål til avsenders agenda som for eksempel en kommersiell aktør.

"De anses ikke for å være en kommersiell aktør, men en ideell aktør. Kall det gjerne politisk, men jeg kaller det ideell. Og i motsetning til når en kommersiell aktør, sånn som oss, skal si noe om hva vi gjør, for eksempel med Fairtrade, så sier ikke media. Hm... Avsender? Hvilke kommersielle interesser er det du forsøker å skjule her? Det er idealistisk basert, og dermed så får de fram ting i massemedia på en helt annen måte en kommersiell aktør. Og derfor så får de også mye til ved hjelp av få mennesker og få ressurser." (Thor Glavin)

Samtidig har medias rapportering ikke alltid vært ensidig positiv. Enkelte ganger har de også produsert kritiske artikler om rettferdig handel. Dagens Næringsliv publiserte den 25. august 2007 en 9 sider lang artikkel "Rettferdighetens pris", med fokus på de svake sidene ved rettferdig handel, og den internasjonale Fairtrade-organisasjonens virke. Den 2. Desember 2008 viste NRKs programserie, Brennpunkt den Erling Borgen produserte dokumentaren "Den bitre smak av te", der han kritiserte Fairtrade-systemet.³¹ Begge disse hadde derimot tilsynelatende svært liten effekt på å dempe nettverkets vekst.

²⁹ 10.09.03: "Freiele og kaffeplukkerne i Kenya" 24.09.03: "Max Havelar – Rettferdig kaffe".
09.03.05: "Får norsk banan hjelp" 30.03.05: "Folk vil ha rettferdig banan!" 13.09.06: "Fairtrade"
07.03.07: "Etisk handel tar seg opp i Norge" 12.09.07: "Fairtrade"

³⁰ <http://www.dagbladet.no/magasinet/2002/11/30/354976.html>

³¹ <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/439501>

6.4.3 Lobbyvirksomhet

Lobbyvirksomhet trekkes også fram som en viktig måte å fremme rettferdig handel i norsk kultur. Dette trekkes også fram som en vanlig teknologi for forskjellige typer nettverk (Burriss, Drahos & Shearing 2005: 42). Da nettverket har vært avhengig av å engasjere myndighetene, ikke bare næringslivet, trekkes lobbyvirksomhet fram som en måte å gjøre det på. Også her trekkes nettverkets koblinger fram som nødvendige for å "nå fram". Nettverket har således vært viktige også i forhold til lobbyvirksomhet mot myndighetene.

"Når vi fikk Erik Solheim til å innføre kaffen på Stortinget, var jo bakteppet for dette lobbyvirksomhet gjennom- og på vegne av stifterorganisasjonene."
(Ragnhild Hammer)

Det var altså gjennom stifterne man klarte å engasjere myndighetene i Fairtrade, og til å begynne med servering av rettferdige produkter i offentlige institusjoner. Men målet med lobbieringen har, i tillegg til å få myndighetene engasjert i prosjektene, vært rettet mot å synliggjøre initiativene, og gjøre dem til selvsagte aktører i relevante politiske saker, som Bjørn Tore Heyerdahl trekker fram:

"Vi har bare måtte prøve å gjøre oss synlig der vi har kunnet gjøre oss synlige. Vi er aktive og effektive når det gjelder å svare på høringsuttalelser, delta på seminarer og møter og den type ting. Og også i å prøve å få i stand møter når vi har mulighet til det, og samarbeide med andre organisasjoner når vi har mulighet til det, om forslag, eller som kan komme med, eller stå bak på høringene. Det var bare å passe på at hvis det skulle skrives en rapport, så skulle ordet Fairtrade stå der et eller annet sted. Sånn at vi prøvde å holde oss relevante." (Bjørn Tore Heyerdahl)

Her trekkes spesielt fram nettverkets aktive lobbiering mot å få Fairtrade, etisk- og rettferdig handel nevnt i viktige politiske dokumenter, og beholde problematikken som en del av den dagsaktuelle agenda:

"Vi har jobbet med Barne- og Familiedepartementet, og vi har også gjort oss mer kjent i Landbruk- og Mat departementet. Vi hadde landbruksministeren med når vi lanserte sukker. Og det tror jeg hjelper på trykket. Også "lobba" vi når Soria Moria erklæringen skulle nedtegnes. Der jobbet vi med å få inn formuleringer på hvordan staten skal gå foran som en offentlig innkjøper som skal sette høye krav til både etikk og miljø, og følge de strengeste etiske standarder også videre. Og det har vi fått med, og med offentlig innkjøp har vi jo jobba, synes jeg, ganske godt med å få kommunene med. Når du ser på hvordan det går med Fairtrade-kommune satsingen, så er det med å trykke på

der også. Men bak alt dette, så ligger jo støtten og viljen og arbeidet som også stifterorganisasjonene legger ned.” (Ragnhild Hammer)

Vi ser altså konkrete eksempler på hvordan man har lobbier for å sette prosjektene på dagsorden, og for å gjøre seg kjent og aktuell i de politiske systemene. Men selv om lobbiering har vært en viktig teknologi understrekes det også at nettverket fortsatt kan bli bedre lobbyister:

”Vi må bli flinkere lobbyister. Ikke nødvendigvis for å få penger, men for å få satt ting på dagsorden.” (Magne Paulsrud)

Informantene trekker derfor fram lobbyvirksomhet som en sentral teknologi for påvirkning, og også her understrekes ressursene som ligger i nettverket av organisasjoner bak initiativene som viktige. Dette framstår som en strategi for å oppnå de målene nettverket ønsker, noe som også trekkes fram av Hutchens (Hutchens 2007: 42).

6.4.4 Konkluderende kommentarer for teknologiene

Det må også poengteres at nettverket antageligvis har benyttet en rekke teknologier som det ikke har blitt redegjort for, men da informantene spesielt vektla informasjon som kunne operasjonaliseres til de overnevnte kategoriene ser jeg disse som de sentrale måtene nettverket har arbeidet for å opparbeide gehør i omgivelsene. Vi ser også at teknologiene tar direkte utgangspunkt i ressursene, som igjen har en sammenheng med at nettverkets kapasiteter knyttes opp i sosial kapital.

6.5 Nettverkets totale kapasiteter

Vi ser her at dette er et nettverk, som ved å bruke de kapasitetene det har til disposisjon, forsøker å styre- og fremme problematikken i Norge. Med medlemmer fra mange ulike organisasjoner og institusjoner i initiativene hadde man derfor et utgangspunkt i en rekke ressurser og teknologier for å kunne påvirke og få med seg aktører med ulike former for makt, da nettverksorganisering gir andre muligheter enn tradisjonell byråkratisk organisering. Spesielt framstår LO og Kirkens engasjement som viktig, da dette gir tilgang på store nettverk, som i så måte stor tyngde i å påvirke aktører. Her er de svake båndene viktige, da disse aktørene har en rekke koblinger som nodene har ”spilt på”. I sammenknytting av nettverk er man avhengig av å stadig utvide innrulleringen gjennom å bruke bånd for å “nettverke nettverk”, noe som igjen

illustrerer en desentralisert politisk prosess som evner å skape endring (Hutchens 2007: 135). Gjennomgående i både del 6.3 og 6.4 er informantenes poengtering av viktigheten av "ildsjelene", "stifterne" og "organisasjonene bak" som en sentral del av forklaringen på hvordan man har klart å generere gehør og oppmerksomhet omkring prosjektene og problematikken. Disse utgjør, som vi har sett, både utgangspunktet for initiativene, men de utgjør også en svært sentral del av de kapasitetene nettverket har brukt i framveksten. Vi ser at nettverket evnet å starte en endring som institusjoner ikke evner. Det er også spennende å se at flere av organisasjonene bak ikke har sitt kjernefokus i problematikken, men at de allikevel har vist stort engasjement, og velvillig brukt sine institusjonelle posisjoner som kapital.

6.6 Mentaliteter

Som vi så i del 3.3, referer mentalitetene til en virkelighetsoppfatning nodene i nettverket tar utgangspunkt i. En nodes mentalitet er derfor en overbevisning i forhold til sakene den har oppstått for å styre (Burris, Drahos & Shearing 2005: 37). Disse legger føringer på nodenes handlinger, og utgjør det som noden mobiliseres rundt. Nettverket i Norge kjennetegnes i likhet med det internasjonale nettverket, som vi har sett, av et mangfold av aktører fra en rekke deler av samfunnet. Dette bunner ut i forskjellige årsaker, eller motivasjoner, for deltakelse. Samtidig vil disse uansett på en eller annen måte kunne knyttes til rettferdig handel. Der stifterne, de frivillige og sekretariatene har en oppfattelse av rettferdig handel som et godt alternativ til tradisjonell bistand, har næringslivet i varierende grad en oppfattelse av at dette er spørsmål som er viktige i forhold til sosial legitimitet. Frykten for negativ omtale og effekten av for eksempel boikott av forbrukerne trekkes fram som en av motivasjonene for deltakelse i nettverket.

6.6.1 Rettferdig handel

"Bevisste valg vil presse fram endringer. Vårt økonomiske system er summen av de valg vi gjør som forbrukere, og den norske Kirke må arbeide for at det blir innført en merkeordning for rettferdige varer i Norge. Slik at disse blir tilgjengelige i alle dagligvarebutikker." (Hans Jürgen Schorre)

Tiltroen til at rettferdig- og etisk handel er et godt virkemiddel, som har effekt gjennom politisk forbruk, framstår som den mest sentrale mentaliteten for aktørene i

de sentrale nodene og de frivillige i nettverket. Tiltroen til at initiativene kan være med på å utgjøre en forskjell og framprovosere endringer i de internasjonale handelskanalene framstår altså å være en viktig faktor for aktørenes engasjement. Informantene vektlegger en overordnet tro på etikk og rettferdighet i handel som gode virkemiddel for å bøte på globaliseringens effekter heller enn tradisjonell bistand.

”Jeg er ikke en stor tilhenger av tradisjonell bistand. Eller, jeg har begrenset tro på tradisjonell bistand. I hvertfall som middel for utvikling. Og så kom jeg over Fairtrade, og syntes det konseptet var bra.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

Tiltroen til ”trade, not aid”, som bevegelsen er tuftet på, framstår derfor som en viktig motivasjon til engasjement. Informantene uttrykker, som vi har sett, et ønske om å engasjere en rekke aktører i rettferdig handel. I denne sammenhengen trekkes for eksempel Fairtrade-kommune ordningen fram som et initiativ som potensielt kan ha stor effekt på denne typen handelsbasert utviklingspolitikk:

”Det at Sauda kommune har innkjøpsbudsjett på X antall millioner, og vil gjerne handle etisk, og sørge for at de som de handler fra har gode produksjonsforhold. Den bistanden tror jeg på. Det er det beste du kan få her hjemme.”(Terje Kalheim)

Tiltroen til forbrukerne, både i form av individer, organisasjoner eller kommuner, som ansvarlige og politisk motiverte, og mulighetene denne typen påvirkning kan ha på samfunnet, understrekes altså som en motivasjon til engasjement. Her trekkes globaliseringens mange baksider fram som en viktig årsak til hvorfor problematikken bør komme på agendaen:

”I kjølvannet av globaliseringsrunden vi har vært gjennom i løpet av de siste 20 år, så håper vi at det å flytte produksjon til det billigste stedet, ikke lenger skal stå i høysetet. Å få til et rettferdig og anstendig arbeidsliv, å ha rett til å organisere seg, et bra arbeidsmiljø og rett til en rimelig lønn er blitt viktigere for flere enn LO.” (Terje Kalheim)

Vi kan altså spore en overordnet tiltro mekanismene som initiativene er tuftet på blant informantene fra sekretariatene, og at initiativenes tilnærming til problematikken er egnet til å forsøke å rette opp i skjevfordelingen som handelsglobaliseringen har skapt. Samtidig er det interessant å se nærmere på næringslivets motivasjon for

deltakelse i prosjektene, da disse ikke framstår like tydelige, som Magne Paulsrud poengterer:

”Jeg ønsker ikke å spekulere i medlemmenes beveggrunner, men de fleste blir nok med i IEH fordi de ønsker å gjøre noe, for eksempel å jobbe for at arbeiderne i deres leverandørkjeder skal få bedre vilkår. Samtidig viser forskning, og bildet er relativt entydig, at samfunnsansvar for de fleste bedrifter langt på vei er et omdømmeprojekt. Det er ikke dermed sagt at samfunnsansvar blir en papirøvelse, men selve substansen i arbeidet med samfunnsansvar forsvinner delvis når det snakkes om at CSR handler om omdømme. IEH har medlemmer som jobber godt og vi har medlemmer som har et større forbedringspotensial, men alle medlemmer har det til felles at de er forpliktet til å bidra til oppfyllelse av IEH’s to hovedmål” (Magne Paulsrud)

Det kan dermed spekuleres i om sosial kapital skal trekkes fram som en mentalitet for næringslivet. Det framstår for meg som at lisenstakerne og medlemmene i Fairtrade og IEH tilsynelatende er drevet av en instrumentell logikk, der de etter hvert, har innsett at deltakelse i prosjektene framstår å være en strategisk avgjørelse som gir legitimitet, og potensielt kan være med på å øke omsetningen. Jeg forsøker ikke her å undervurdere deres engasjement i forhold til samfunnsansvar, men det er interessant å se at Thor Glavin trekker fram denne delte motivasjonen for Joh Johansson deltakelse:

”Dette må være en ideell kombinasjon! For når vi kan gjøre det ut i fra en forretningsmessig motivasjon og samtidig vite at vi gjør godt for noen andre i tillegg, så må det jo være en ideell kombinasjon.” (Thor Glavin)

Dette eksemplifiserer altså en underliggende tro på sosial legitimitet som viktig, og tro på rettferdig handel som riktig og viktig, og et bra virkemiddel for å forsøke å påvirke, og rette opp globaliseringens baksider. Dette er interessant, da systemet er lagt opp slik at engasjementet krever en innsats gjennom kravene initiativene stiller, og dette rettferdiggjør at motivasjonen i utgangspunktet kanskje drives av en instrumentell logikk med et ønske om legitimitet i omgivelsene. Slik sett kan man si at ”målet helliger midlene”. Glavin understreker videre at selv om engasjementet i hovedsak er drevet av en økonomisk logikk, så ser de initiativet som en positiv utvikling i forhold til de problemene som globaliseringen har medført:

”Når vi ble presentert for MaxHavelaar, så tenkte vi at dette kanskje var en mulighet som gjør at vi kan hjelpe til at en del av disse mindre produsentene,

som produserer kvalitetskaffe ikke går dukken. Ved at vi blir med på dette. Det var vår motivasjon for å bli med. Det å kunne gi inspirasjon til fortsatt å produsere kvalitetskaffe i de mindre plantasjene. Det at de var garantert en minstepris, og det at til og med vi andre var interessert i å betale mer enn minsteprisen for å få de kvalitetene vi ønsket at de fortsatte å produsere. Det sa jeg åpent i fra om. Altså, at vi ikke er ute etter å skaffe oss selv en glorie eller noen vinger på ryggen, dette er forretningsmessig fundert fra vår side, fordi vi tror at denne ordningen vil bidra til at de ikke vil bli mangel på kvalitetskaffe, som vi ellers frykter at det kan komme til å bli. Det var den enkle forklaringen på hvorfor vi valgte å bli med på Fairtrade ordningen.”
(Thor Glavin)

Vi ser at tiltroen til rettferdig handel som en mulighet til å bøte på globaliseringens følger kan trekkes fram som en fellesnevner for hvorfor aktørene i nettverket engasjerer seg.

6.7 Avsluttende kommentarer til nettverksanalysen

Jeg har nå vist hvilke kapasiteter nettverket har benyttet for å fremme prosjektene og problematikken i Norge, og hvilken overbevisning arbeidet har vært en følge av. Vi har sett at nettverkets mangfoldige noder møtes i Fairtrade og IEH initiativene, som tar superstrukturell form, for å koordinere og samkjøre nettverkets totale kapasiteter for å bygge opp oppmerksomhet om prosjektene. Nettverkets ressurser kan i hovedsak deles i to kategorier. For det første de som kobles til nettverket av aktører. Her ser vi at ildsjelene trekkes fram som svært sentrale, både i kraft av sitt engasjement, men også i kraft av være aktive nettverksnytttere, eller noder, som klarer å engasjere sine egne nettverk i problematikken. Det framstår også som at ildsjelens organisatoriske forankring har spilt en sentral rolle i kraft av å generere moment i nodenes handlinger, da de har ”backing hjemmefra”, og dermed har kunnet benytte de ressursene som kommer fra den organisatoriske tilknytningen. Både i forhold til å trekke med de nettverkene som allerede eksisterer i disse organisasjonene, og i forhold til å spre informasjon og fungere som tyngde bak initiativene og problematikken når man har forsøkt å engasjere nye aktører. Videre har vi også sett at verdiene prosjektene prøver å fremme har vært en ressurs i seg selv i kraft av å være konsensusverdier som er vanskelige å motargumentere, og at de har spilt en sentral rolle i arbeidet med å innrullere både næringsliv og myndigheter til prosjektene. Det kommer altså tydelig fram at ressursene er knyttet opp i den totale summen av sosial kapital som nettverket generer. Teknologiene framstår å ha en direkte sammenheng med ressursene, der aktiv utnyttelse av de mulighetene som åpnes gjennom aktørenes nettverk har vært en

bevisst og tydelig strategi. Vi ser også at nettverket har prøvd å engasjere ved å informere om prosjektene, og her ser vi at verdiene har spilt en viktig rolle i å engasjere media til å informere om problematikken, og sette prosjektene ”på kartet”, som igjen framstår å ha vært en katalysator for næringslivets engasjement. Vi ser også at lobbyvirksomhet via stifternettverkene har vært en strategi for å engasjere myndighetene, som igjen illustrerer nettverksorganiseringen som en ressurs og teknologi. Videre har vi sett at tiltro til rettferdig handel som et alternativ til tradisjonell bistand har vært en motivasjon for aktørene i nettverket. Nettverksorganiseringen framstår altså sammen med verdiene prosjektene forvalter som forklaringen på hvordan man har klart å etablere Fairtrade og IEH som organisasjoner, og til å sette de verdiene som Fairtrade og IEH forvalter på agendaen i Norge.

KAPITTEL 7 - ANALYSE DEL 3

Institusjonaliseres Fairtrade, etisk- og rettferdig handel?

7.0 Innledning

I dette kapitlet skal jeg ta for meg hvordan- og i hvilken grad vi er vitne til en institusjonalisering av de forskjellige aspektene knyttet til Fairtrade og IEH i norsk politisk- og økonomisk kultur. I kapittel 2 så vi at Fairtrade representerer et sett nye politiske verdier som blander sammen, og går på kryss av etablerte institusjoner med mål om å forbedre nord / sør-forhold på en ny måte. Grunnet denne nye tilnærmingen, som ikke passet inn i de etablerte institusjonene for organisasjoner, så vi i kapittel 5 at det i utgangspunktet var problematisk for myndighetene å støtte organisasjonen økonomisk. Med utgangspunkt i det fokuset problematikken har i dag, har det derfor i arbeidet med oppgaven vært fokusert på å finne indikasjoner for at dette er noe som institusjonaliseres inn i norsk politisk- og økonomisk kultur. Jeg ser det derfor som hensiktsmessig å først se nærmere på Fairtrades forhold til de etablerte institusjonene under oppstarten i 1997, samt erfaringene fra mottakelsen Fairtrade og IEH fikk i omgivelsene i begynnelsen. Her vil informantenes erfaringer bli benyttet som data. Med utgangspunkt i dette vil jeg videre gå gjennom hendelser og dokumenter som kan være med på å underbygge at vi er vitne til en institusjonaliseringsprosess. Mer spesifikt ved systematisk å gå igjennom offentlige publikasjoner og uttaleser fra Stortinget og regjeringen, samt de politiske partienes valgprogram. Jeg vil spesifikt se på hvordan verdiene og praksisene som nettverket forvalter institusjonaliseres, både i form av uformelle normendringer, gjennom oppfordringer i offentlige dokumenter, men også formelle avgjørelser som kan underbygge en mer formell institusjonalisering gjennom offentlige reguleringer. Jeg skal også illustrere en holdningsendring i næringslivet fra Fairtrades oppstart og fram til i dag. Til slutt vil jeg se nærmere på hvilken rolle aktørene i Fairtrade og IEH har fått i forhold til den norske politiske kulturen, og i forhold til næringslivet, og i hvilken retning aktørene i nettverket ønsker at dette skal gå, og hvordan- og i hvilken grad en institusjonalisering av verdiene og prinsippene er mulig.

7.1 ”På tross av institusjonene”

”Fairtrade er jo ikke helt alltid inne i varmen i bistand, for det er litt kommersielt og litt annerledes og sånn.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

Når jeg nå skal se nærmere på hvordan dette institusjonaliseres i norsk politisk- og økonomisk kultur vil det være fornuftig å begynne med å redegjøre for hvilken posisjon både myndigheter og næringsliv tok i forhold til problematikken etter oppstarten. Dette er et interessant utgangspunkt for å se nærmere på hvordan utviklingen har vært fra oppstarten i 1997 og fram til i dag. Hans Jürgen Schorre la i intervjuet vekt på at myndighetene, til tross for positive tilbakemeldinger til tiltaket, i utgangspunktet var motvillige til å støtte det nye initiativet, og som det innledende sitatet peker på, var årsaken til dette Fairtrades uklarhet i forhold til tradisjonell bistand. Sammenblanding av u-hjelp og markedslogikk gjorde det vanskelig for offentlige organer å bevilge støtte, da myndighetene ikke anså dette som verken miljøvern eller bistand. Fairtrade passet derfor ikke inn i rammene for denne typen organisasjoner. Dette understreker Schorre som et av de vanskeligere aspektene knyttet til å etablere ordningen i Norge.

”Statsapparatet som sådan er så utrolig tungvint og treigt! Det er helt til å få fnatt av hvor lite smidige de er til å støtte ting de egentlig ønsker. Helt konkret så var det jo NORAD som i utgangspunktet var vanskelige. De ser i sine ”bokser”. Hvor passer dette inn? Også er det plutselig noe som går på tvers av flere bokser. Og hvis det da sitter en skikkelig byråkrat der, en enkeltperson som sier: Nei, dette passer ikke inn her. Vi kan ikke støtte dette her. Vi har støtteordninger for sånn og sånn og sånn, men ikke dette. Dette passer liksom ikke inn i våre systemer og vår måte å tenke på.”(Hans Jürgen Schorre)

Schorre trekker videre fram det paradoksale med at forskjellige statsetater i utgangspunktet var positive til initiativet, og støttet egne representanters engasjement i etableringen, men allikevel ikke ville stille med økonomiske midler til å finansiere og drifte et sekretariat:

”Til og med når kirken, når den tar tak i dette, det er jo en statsetat. Vi får alle våre midler, min lønn og det jeg kan jobbe for, kommer fra kirke departementet, ikke sant? Og de ønsker jo at vi jobber med dette, men så sier de når vi får til noe at de ikke har noen midler til å jobbe med dette! De vil ikke gi oss driftsbudsjett! De klarer ikke bestemme seg for om dette er miljøvern eller ikke kirke. De kan ikke samarbeide. Alle sier flott, men dere er jo kirken ikke en miljøvernsorganisasjon. Og miljøvernsdepartementet sier at det ikke er miljøvern! Sånne typer ting! Det får det offentlige ikke til! De er så

til de grader låst i sine bokser og skjemaer at det er helt utrolig. Det er helt utrolig tungt.” (Hans Jürgen Schorre)

Dette framstår paradoksalt da vi i kapittel 5 så at Schorre, som en representant for Kirken, fikk mandat av kirken til å engasjere seg i å etablere ordningen i Norge. Her ser vi altså at mobiliseringen på siden av Kirkens kjernefokus ikke var udelte uproblematisk, til tross for at kirken ønsket og støttet egne representanters engasjement.

Erfaringene fra oppstarten av IEH stemmer overens med erfaringene fra Fairtrade. Terje Kalheim påpeker at det i tiden etter oppstarten ikke var enkelt å få utløst midler fra myndighetene til driften av det nyopprettede sekretariatet:

”Det var veldig mye fomling de første to, tre årene. Som gikk på finansieringen. Man står og vakler og venter på penger fra NORAD.” (Terje Kalheim)

I kapittel 5 og 6 viste jeg hvordan engasjerte ildsjeler har vært en viktig ressurs i arbeidet med å etablere Fairtrade i Norge. Dette gjelder også for hvordan man etter hvert fikk bevilget midler til drift. Schorre peker på at først når enkelte representanter for Stortinget ble engasjerte i prosjektet fikk man tatt de første konkrete stegene i retning av myndighetenes offisielle støtte.

”Det første vendepunktet var at vi fikk med oss Hilde Frajfjord Johnson som utviklingsminister. Hun ble litt ildsjel. Og da får vi plutselig beskjed fra NORAD om at OK, vi støtter dette. Ikke sant? Og da klarte vi jo å etablere sekretariatet i en litt større målestokk.” (Hans Jürgen Schorre)

Dette understrekes videre av Ragnhild Hammer i forhold til arbeidet med å få Stortinget til å begynne å servere Fairtrade-kaffe. Som følge av det arbeidet ildsjelene fra stifterorganisasjonene la ned, klarte man å få Erik Solheim engasjert, og alle rede i 1997 klarte han å innføre Fairtrade-sertifisert kaffe som en prøveordning ved Stortingets kantiner og kaffeautomater. Da som et supplement til ordinær kaffe.

”Vi fikk Erik Solheim til å innføre kaffen på Stortinget. Det var en egen spesiell automat, og en kopp kostet tre kroner, mens kaffen ellers kostet to. Det var innom presidentskapet, og det var stor debatt om at kaffen måtte være god, også videre.” (Ragnhild Hammer)

Det ble da av Solheim argumentert for at Stortinget hadde en særlig rolle som holdningsdannende institusjon i Norge, og at det derfor burde gå foran som et godt eksempel i forhold til viktige saker. Videre ble det vektlagt at den reklameeffekten stortinget kunne oppnå gjennom salg av rettferdig kaffe ville ha større effekt enn økonomisk støtte til tradisjonell markedsføring for Max Havelaar (Stortinget 1997).

Informantene trekker også fram at næringslivet i utgangspunktet heller ikke var særlig positive til den nye Fairtrade-ordningen, og at det var en krevende prosess å få disse ”med på laget”. Etter kontakt med alle de store aktørene i norsk kaffeindustri og handelsbransjen generelt, var tilbakemeldingene jevnt over lite positive:

”Handel og kaffeindustrien var i beste fall avventende interessert. De var egentlig ganske negativ, for å si det rett ut. Dette trengte ikke de! De var jo rettferdige nok som det var, så dette var de ikke interesserte i å samarbeide om.” (Hans Jürgen Schorre)

Dette understrekes i Dagbladet Magasinet's artikkel ”Kaffe med bismak” fra desember 2002, hvor Herman Friele svarer på spørsmål om han har er ansvarlig når kaffen Friele kjøper inn plukkes av fjortenåringer: *”Nei. Jeg har ikke noe ansvar. Barnearbeid er de politiske myndighetenes ansvar.”*³² Dette gjenspeiler at Friele fortsatt viser liten interesse for Fairtrade, etisk- og rettferdig handel fem år etter at initiativet ble stiftet.

Erfaringene fra Fairtrade gjenspeiles til en viss grad også av informantenes erfaringer fra oppstarten av IEH. Det vektlegges at næringslivet først anså IEH medlemskap i beste fall som et *“nødvendig onde”*, noe de ble medlem av for å forbedre bedriftens legitimitet (Terje Kalheim). Men samtidig understrekes det at for IEHs del var det enklere å engasjere næringslivet etter oppstarten, da Fairtrade allerede var en etablert ordning som hadde satt problematikken på dagsorden, og den massive medieomtalen om forholdene for bananprodusenter i Sør Amerika, som IEH oppstod som følge av, gjorde at ingen av de store matvarekjede turte å stå utenfor (Madland 2002: 127-128).

³² <http://www.dagbladet.no/magasinet/2002/11/30/354976.html>

Erfaringene fra oppstarten tilsier altså at selv om en rekke representanter fra myndighetene i utgangspunktet stilte seg positive til Fairtrade-initiativet, så var det vanskelig å engasjere formelt. Etablerte institusjonelle rammer begrenset den offisielle støtten til initiativene da Fairtrade ikke passet inn i de daværende institusjonelle rammene. Myndighetenes motvilje framstår derfor for meg som å være et resultat av institusjonell treghet, og begrensninger i de eksisterende institusjonelle rammer (Scott 2001: 55), da disse la føringer på myndighetenes evne til å støtte Fairtrade, til tross for at flere stilte seg positive til initiativet. Selv om myndighetene var positive til ordningen, var de altså ikke villige til å støtte den, da den ikke passet inn i etablerte kategorier for denne typen organisasjoner. Vi ser også at heller ikke næringslivet var særlig samarbeidsvillige, og anså ikke problematikken som å være deres ansvar. Samtidig ser vi at allerede 3 år etter oppstarten av Fairtrade, ved oppstarten av IEH, gikk arbeidet med å engasjere både myndigheter og næringslivet noe lettere.

7.2 Indikasjoner i retning av en institusjonalisering

”De verdiene vi forvalter kan skape et push i innkjøpsregelverket for offentlige anskaffelser.” (Magne Paulsrud)

Vi har, spesielt i løpet av de siste årene, vært vitne til at de politiske institusjonene tar til seg- og understreker viktigheten av rettferdig- og etisk handel. Både lokale og sentrale myndigheter har gjennom forskjellige tiltak fattet formelle vedtak i forhold til å støtte Fairtrade og etisk handel, for eksempel gjennom Fairtrade-kommune sertifisering. Dette er en interessant utvikling som kun delvis har blitt redegjort for.³³ I den politiske plattformen for Regjeringen Stoltenberg 2005 – 2009. ”Soria Moria erklæringen”, understrekes for eksempel betydningen av etiske varer. Det vektlegges at det offentlige må gå foran som en ansvarlig forbruker og etterspørre varer tilvirket med høye etiske- og sosiale standarder, og videre, at regjeringen vil styrke miljøinformasjonsarbeidet. Det gjelder også arbeidet med å gjøre miljømerker bedre kjent i offentligheten (Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005: 55). Vi skal se at de forskjellige politiske partiene etter hvert vektlegger viktigheten av rettferdig- og etisk handel i sine politiske programmer, samt at næringslivet etter

³³ Se Åmot, 2008, for en analyse av to norske Fairtrade kommuner.

hvert har beveget seg mer i retning av å inkorporere verdiene som Fairtrade og IEH representerer.

7.2.1 Institusjonalisering på statlig nivå

I 2006 presenterte Statens Institutt for Forbruksforskning, SIFO, på oppdrag fra Barne- og Likestillingsdepartementet en rapport som omhandler eksempler på praktisk informasjonsformidling og eksempler på hvordan myndighetene kan legge forholdene til rette for etisk-politisk forbruk (Terragini, Jacobsen, Roos, Vittersø & Torjusen 2006: 13). Som følge av denne ser vi i stortingspreposisjon nr. 1 for 2007, fra Barne- og Likestillingsdepartementet, at det argumenteres for at offentlig sektor bør gå foran som et godt eksempel for å etablere et bærekraftig forbruk. Det poengteres at offentlig sektor er en stor innkjøper av varer og tjenester, og har således stor innflytelse i en del markeder (Det Kongelige Barne- og Likestillingsdepartement 2007: 152). Barne- og likestillingsdepartementet ønsker derfor å øke bevisstheten av konsekvensene av Norges samlede forbruk gjennom å tilrettelegge, forenkle og standardisere informasjon om miljø- og etiske aspekter ved forbruk, samt å styrke kunnskap og engasjement fra forbrukerne knyttet til bærekraftig forbruk (Det Kongelige Barne- og Likestillingsdepartement 2007: 181). Det poengteres videre også her at offentlig sektor, som forbruker, bør gå foran som et godt eksempel i å vektlegge miljø og Fairtrade ved innkjøp. Barne- og Likestillingsdepartementet støtter derfor informasjonskampanjer for å gjøre merkene Svanen, Blomsten, Ø og Fairtrade Max Havelaar mer kjent i den norske befolkningen (Det Kongelige Barne- og Likestillingsdepartement 2007: 181). Regjeringen understreker dette ytterligere i stortingsmelding nr. 26 2006 – 2007 ved å oppfordre alle offentlige institusjoner, innenfor det regelverket tillater, til å prioritere Fairtrade-merkede og rettferdige produkter ved innkjøp (Det Kongelige Miljøverndepartement 2007: 43).

Stortingets engasjement for bærekraftige, etiske og miljømessig hensyn i innkjøp konkluderes i Handlingsplanen for 2007 til 2010, *Miljø- og Samfunnsansvar i offentlige anskaffelser*. Også der vektlegges det at regjeringen ønsker at forbruk og produksjon skal være mest mulig bærekraftig og at offentlig sektor bør gå foran for å vise vei på markedet. Regjeringen mener at offentlig sektor, som en stor kunde, har et spesielt ansvar til å bidra til at belastningene knyttet til innkjøp blir minimale (Miljøverndepartementet, Fornyings- og Administrasjonsdepartementet og Barne- og

Likestillingsdepartementet 2007: 1). Her stiller også regjeringen seg positiv til kommuner og fylkeskommuners arbeid for miljø og samfunnsansvar gjennom kommunal Fairtrade-sertifisering (Miljøverndepartementet, Fornyings- og Administrasjonsdepartementet og Barne- og Likestillingsdepartementet 2007: 25).

I løpet av 2008 ble det avgjort at alle de norske departementene, samt regjeringskvartalet skulle gå over til å utelukkende servere Fairtrade-sertifisert kaffe ved sine kantiner og kaffeautomater. Det ble av regjeringen også vektlagt symbolbudskapet i hendelsen ved at dette var et tydelig signal til norske kommuner om at det var mulig å ta etiske hensyn i offentlige innkjøp, og at regjeringen støttet slike initiativer.³⁴ Den symbolverdien som følger av at offentlige organer går foran som et godt eksempel har stor påvirkningskraft på samfunnet generelt. Da endret innkjøps- og forbrukspraksis hos offentlige aktører kan inspirere andre forbrukere til å følge etter (Terragini, Jacobsen, Roos, Torjusen & Vittersø 2006: 37).

I 2009 utarbeidet IEH på oppdrag fra Barne- og Likestillingsdepartementet en veileder for etiske krav i offentlige anskaffelser, med forord av daværende Barne- og Likestillingsminister Anniken Huitfeldt der hun poengterer at offentlig sektor er landets største kunde og forbruker av varer og tjenester. Derfor er det særlig viktig at offentlig sektor stiller etiske krav til aktører i markedet (Initiativ for Etisk Handel 2009: 4). Samtidig understrekes det i veilederen at etiske krav i liten grad er behandlet i regelverket om offentlige anskaffelser, i EUs direktiver og i innkjøpsavtalen i WTO. Dette har bidratt til usikkerhet omkring lovligheten av å stille krav. Imidlertid viser det seg at nasjonalt- og internasjonalt regelverk ikke er til hinder. Det er lovlig å stille etiske krav, men kravene må følges opp (Initiativ for Etisk Handel 2009: 26).

Vi ser altså at sentrale myndigheter i dag understreker viktigheten av rettferdig- og etisk handel, og at disse oppfordrer både forbrukere, næringslivet og offentlige organer til å prioritere rettferdige- og etiske produkter. Vi ser også at det offentlige innser at de har et ansvar i å gå foran som et godt eksempel da det offentlige står for en betydelig del av det totale forbruket, og derfor har et spesielt ansvar for å bidra til at belastningene knyttet til forbruket blir minimale. Til tross for dette er det viktig å

³⁴<http://www.fairtrade.no/Internett/Nyheter/Arkiv/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1308>

understreke at informantene fortsatt vektlegger at det politiske miljøet fortsatt ikke er helt kompetente på problematikken.

”Den politiske kompetansen er ikke er helt god. Politikerne vet fortsatt ikke så mye om det her, men offentlig sektor er på god vei til å forstå hva dette egentlig er. For eksempel at kommune-Norge beveger seg, det er bra!” (Terje Kalheim)

7.2.2 Institusjonalisering på lokalt nivå

En av de kanskje mest interessante hendelsene i løpet av framveksten har vært opprettelsen av en rekke Fairtrade-kommuner. Konseptet stammer fra Storbritannia, og har siden spredd seg til 20 land. Gjennom ordningen gjøres Fairtrade, etisk- og rettferdig handel til en sentral del av lokal politisk agenda og lokal regulering. Kommunene engasjeres også gjennom forpliktelsene i internasjonalt solidaritetsarbeid på nye måter. Dette er kanskje også på vei til å bli en sentral del av det kommunale system og ansvarsområde (Åmot 2008: 119). Her er vi vitne til en spesiell utvikling, der kommuneforvaltning blandes med solidaritetspolitikk, og innkjøpspraksiser endres, samt en reguleringsendring i det lokale næringslivet (Åmot 2008). Fairtrade-sertifiseringen ser også ut til å bli en sentral del av de aktuelle kommunenes identitet (Åmot 2008: 102). For at kommuner skal få tillatelse til å erklære seg Fairtrade-kommuner må visse krav oppfylles. I tillegg til krav om at alle offentlige organer forplikter seg til å servere Fairtrade-produkter, må også et visst antall private aktører, avhengig av kommunens størrelse, forplikte seg til salg av produkter som er produsert etter Fairtrade-kravene. Videre må et visst antall av kommunens arbeidsplasser også forplikte seg til konsumering av kaffe og minst ett annet produkt som oppfyller kravene for sertifisering. I tillegg skal kommunen drive aktivt informasjonsarbeid om Fairtrade. Siden Sauda ble Norges første Fairtrade-kommune i 2006, har antallet ved utgangen av april 2010 økt til 22,³⁵ blant disse finner vi tre av Norges fire største byer; Bergen, Trondheim og Stavanger, og ytterlige 38 kommuner arbeider i dag med å oppnå statusen.³⁶ Vi er altså vitne til en stadig økende tendens til at Fairtrade, rettferdig- og etisk handel er, og blir en stadig mer aktuell del av kommuners reguleringsområde.

³⁵ <http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Fairtrade-kommuner/>

³⁶ http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Kommende_Fairtrade-kommuner/

7.2.3 De politiske partiene og Fairtrade, etisk- og rettferdig handel

Jeg skal nå se nærmere på de politiske partienes forhold til Fairtrade-problematikken. Historisk sett har forbrukerspørsmål spilt en liten rolle i norsk partipolitikk. Temaet har sjelden blitt nevnt, og i såfall tilfeldig og som regel i sammenheng med andre politikkområder (Jensen 2004: 156). Men som vi nå skal se, ved en gjennomgang av de forskjellige norske politiske partienes programmer for Stortingsperioden 2005 – 2009, har de politiske partiene etter hvert blitt mer aktive støttespillere til Fairtrade, etisk- og rettferdig handel. Flere av partiene uttrykker støtte til rettferdig handel i partiprogrammene. Det må understrekes at rettferdig handel, slik det brukes i partiprogrammene, kan referere både til de praksiser som kan knyttes direkte til Fairtrade, men også til det arbeidet med urettferdighet i internasjonal handel som forsøkes rettet opp i ved hjelp av store internasjonale forhandlinger gjennom for eksempel WTO. Her vil jeg kun trekke fram de eksempler som kan knyttes til denne oppgavens problemstilling.

Allerede i 1995 vektla Sosialistisk Venstreparti behovet for produktinformasjon og merking som gjør det mulig for forbrukeren å aksjonere mot varer produsert ved barnearbeid (Jensen 2004: 159). Dette tas opp igjen i programmet, der Sosialistisk Venstreparti uttrykker at de vil arbeide for en obligatorisk merking av alle varer i forhold til rettferdig handel, miljø og arbeidernes forhold (Sosialistisk Venstreparti 2005: 35). Videre vektlegger Sosialistisk Venstreparti også at de ønsker å bidra til en mer rettferdig handel, blant annet ved å støtte opp om etisk handel (Sosialistisk Venstreparti 2005: 37). Derfor ønsker Sosialistisk Venstreparti at det må bli enklere å bli en politisk bevisst forbruker. Bedre merking, og forbruksinformasjon vil sette flere i stand til å handle i tråd med egne holdninger (Sosialistisk Venstreparti 2005: 17).

Kristelig Folkeparti stiller seg også positiv til rettferdig handel i sitt partiprogram. Det hevdes her at kampen mot fattigdom er vår tids største utfordring, og at den urettferdighet som preger verden i dag ikke kan aksepteres. Derfor vil Kristelig Folkeparti derfor blant annet stimulere til kjøp av rettferdige produkter (Kristelig Folkeparti 2005: 87). Dette gjenspeiles også, som vi har sett i oppgavens tidligere

kapitler, i kirkens og andre religiøse organisasjoners historiske engasjement i Fairtrade-spørsmål både i Norge og internasjonalt.

Venstre er kanskje det partiet som har vært mest aktive i media og støttet rettferdig handel, og partiet er ofte engasjert i forskjellige Fairtrade-kampanjer. Venstre vektlegger blant annet i sitt partiprogram at de ønsker at forbrukere skal vite hvordan varer som tilbys produseres, og under hvilke vilkår. Venstre ønsker også en aktiv kampanje for å fremme varer fra utviklingsland som tilfredsstillende visse etiske krav og sikrer anstendig råvarebetaling til bøndene (Venstres Hovedorganisasjon 2005: 110). Det vektlegges også at petroleumsfondet bør gå foran som et "lysende eksempel" for hvilke etiske retningslinjer som bør ligge til grunn for investeringer i utlandet. (Venstres Hovedorganisasjon 2005: 111).

Arbeiderpartiet og Senterpartiet vektlegger også viktigheten av rettferdighet i handel, men argumenterer for en mer overordnet internasjonal politisk tilnærming gjennom WTO (Arbeiderpartiet 2005: 51; Senterpartiet 2005: 115), Arbeiderpartiet og Senterpartiet ser derfor ut til å fokusere på tradisjonell politisk regulering, og ser til mer tradisjonelle politiske organer enn til sertifiseringsordninger og politisk forbruk. Samtidig ser vi at Senterpartiet også trekker fram viktigheten av sterke og åpne frivillige organisasjoner for å balansere den økonomiske maktens globalisering (Senterpartiet 2005: 82).

Verken Høyre eller Fremskrittspartiet nevner Fairtrade, etisk- eller rettferdig handel i sine partiprogrammer. Samtidig ser vi i Åmots studie (2008) at de forskjellige partiene jevnt over er positive og proaktive i forhold til forskjellige Fairtrade-kommune kampanjer. Med unntak av Fremskrittspartiet ser vi at disse initiativene oppnår bred politisk støtte i de politiske partiene (Åmot 2008: 70). Det må trekkes fram at ungdomspartiene har vært sentrale pådrivere i initiativer for Fairtrade-kommune kampanjer (Åmot 2008: 100). Og da må man trekke fram Unge Venstre

(Åmot 2008: 70) og Senterungdommen som spesielt aktive.³⁷ Disse har siden 2006 satt Fairtrade på dagsorden hos flere norske kommuner.³⁸

Til tross for lav historisk interesse for forbrukerpolitikk fra de norske politiske partiene, kan vi altså spore en viss interesse og engasjement i dag. Mest eksplisitt uttalt av sentrumpartiene og de til venstre på den politiske skalaen. Samtidig viser Åmots studie av Fairtrade-kommuner at også Høyre og Fremskrittspartiet har stilt seg positive til lokale Fairtrade-initiativ (Åmot 2008: 103). Det kan derfor argumenteres for at problematikken representerer en vinnende diskurs blant de norske politiske partiene.

7.2.4 Institusjonalisering i næringslivet

”Goodwill og interessen er større, og mer ekte nå enn den var for bare få år siden. Vi er ikke det håret i suppa som vi kanskje var i å utfordre de på måter som de kanskje syntes var litt ubehagelig for noen år siden. Og det synes jeg er ganske, altså, det er vel det jeg er mest fornøyd med på de årene vi har eksistert. Å se den endringen, at det faktisk nytter! Før turte de ikke si nei, i frykt for dårlig PR, men det har snudd litt nå. De kommer faktisk til oss fordi de ser at dette tjener de også penger på. Det lønner seg å være etisk, og å gjøre ting ordentlig og bra. Det gir god image også.” (Ragnhild Hammer)³⁹

Det er altså ikke bare myndighetene som etter hvert har tatt til seg problematikken. De etiske sidene ved næringslivets samfunnsansvar har også blitt stadig tydeligere (Det Kongelige Utenriksdepartement 2009: 6). For ti år siden var dette tematikk som akkurat begynte å komme på dagsorden, og følgene av globaliseringen begynte å få oppmerksomhet i den vestlige verden. Vi har i del 7.1 sett at næringslivet i utgangspunktet i beste fall var avventende med å ta stilling til Fairtrade. I løpet av de årene Fairtrade har eksistert i Norge har vi i følge informantene vært vitne til en utvikling fra et næringsliv som ikke viste interesse, via et næringsliv som så på problematikken som et nødvendig onde, til et næringsliv som ønsker å ”bli aktør” i problematikken ved at de etter hvert tar initiativ selv, og ønsker å inkorporere verdiene og prinsippene som en del av sin virksomhet. Dette gjenspeiles i Fairtrades

³⁷ <http://www.fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Nyheter/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1210>

³⁸ <http://www.ungevenstre.no/arkiv/unge-venstre-sett-fairtrade-pa-dagsorden>

³⁹ Sitatet er også brukt i del 6.3.3

årsrapporter, som viser jevn vekst både i salg av Fairtrade-produkter, lisenstakere og produktsortiment. Åshild Røynstads konkluderer i sin masteroppgave om merkevareaktørers forhold til Fairtrade Max Havelaar at alle respondentene er positive til at Fairtrade setter etisk handel på dagsorden, og at de er positive til det initiativet Fairtrade tar. Videre vektlegges det at Fairtrade setter fart på en viktig debatt, og at det er positivt at de hjelper de små bøndene (Røynstad 2007: 91).

Det er her passende å trekke en parallell til eksempelet fra del 7.1 om Frieles motvilje mot å gjøre problematikken til en del av sin virksomhet. Følgene av Dagbladets artikkel og FBI's massive omtale av Fairtrade, som vi tok opp i del 6.4.2 ble, som informantene understreket, et vendepunkt for Fairtrade som førte til enorm oppmerksomhet og flere nye lisenstakere. Fairtrade ble da på mange måter en verdi og et fenomen som forbrukerne ble bevisst, og derfor nødvendig for en rekke markedsaktører. Ved utgangen av april 2010 kan man lese på Frieles nettsider at: *"Det er vårt mål å være aktivt engasjert i miljøvennlige løsninger og være etisk ansvarlig i alle aspekter av vår virksomhet"*⁴⁰ Videre kan vi også lese at *"Kaffehuset Friele er av den oppfatninga at Fairtrade-ordningen er spesielt god for mindre familieide kaffefarmer i utviklingsland."*⁴¹ Kaffehuset Friele vektlegger også at de ønsker å ta samfunnsansvar, og har derfor i samarbeid med IEH utarbeidet etiske retningslinjer som blir fulgt av deres samarbeidspartnere.⁴² Dette illustrerer altså at det har skjedd en endring fra at Friele valgte å ikke ta del i Fairtrade-prosjektet, og ikke anså problematikken som sitt ansvar, til at de i dag velger å vektlegge verdiene som en del av konsernets identitet.

Også IEHs raske framvekst og utvikling er en sentral indikator på at vi er vitne til institusjonalisering av rettferdig handel i næringslivet. Informantene poengterer at vi i dagens samfunn ser at deler av næringslivet selv tar initiativ til tiltak, og anser dette både som en meget viktig del av den sosiale legitimiteten i forhold til omgivelsene, men også som riktige og viktige grep i handel. Dette kan forklares ut fra, som flere av informantene har poengtert, at det er stadig færre som tør å stå utenfor det politiske korrekte landskap. I tillegg til dette kommer en viktig signaleffekt av at

⁴⁰ <http://friele.no/samfunnsansvar/>

⁴¹ <http://friele.no/samfunnsansvar/ansvarlig-/sertifiser/fairtrade/>

⁴² <http://friele.no/samfunnsansvar/ansvarlig-/etiske-ret/>

organisasjonen er med og fremstår som å fokusere på gode verdier og samfunnsansvar, noe som er en økende trend (Åmot 2008: 107), som sitatet påpeker:

”Det er veldig få som kan gi blaffen nå. Hvis du skal ha en bedrift opp å gå i et noenlunde langsiktig perspektiv, uten å bry deg om etisk handel. Så er du ferdig.” (Terje Kalheim)

Aksepten og støtten til Fairtrade-kommune etableringene gir også indikasjoner på en institusjonaliseringsprosess i forhold til næringslivet, da en rekke private aktører må forplikte seg til å servere rettferdige produkter for at kommunene skal få statusen. Denne utviklingen mot at også næringslivet tar til seg de verdiene, prinsippene og ideene som Fairtrade er basert på, kan ha sammenheng med, som Terje Kalheim påpeker, at etisk handel har begynt å bli ”kult”.

”Det blitt kult å drifte med bevissthet om samfunnsansvar. Man tør nesten ikke gjøre noe annet enn å si at dette er veldig viktig, og det betyr jo også at etisk handel har fått mange private bedrifter og virksomheter som gjerne vil fremme aktivt at de er medlemmer i IEH, og at de jobber engasjert for saken.” (Terje Kalheim)

Vi ser således at oppmerksomheten rundt problematikken og initiativene er stadig økende også fra næringslivets side, og klare tendenser til en endring i næringslivet holdninger og tilnærming til problematikken og initiativene fra oppstarten og fram til i dag, som gjenspeiler at problematikken blir en ”institusjonalisert oppskrift” (Røvik 1998: 13) for deler av næringslivet. Noe som igjen framstår å føre til at en rekke aktører inkorporerer verdiene som en del av sin organisasjon som en del av organisasjonsidentiteten.

7.3 Institusjonalisering – Regulativ, Normativ eller Kulturelt kognitiv?

Fairtrade og IEH har altså opplevd stor vekst i løpet av de årene organisasjonen har eksistert i Norge. Det vil derfor være interessant å se hvilken institusjonell posisjon aspektene knyttet til Fairtrade, etisk- og rettferdig handel etter hvert har fått i Norge ved å knytte konkrete eksempler til Scotts klassifisering av institusjoner. Altså hvorvidt vi er vitne til regulativ, normativ og kulturelt kognitiv institusjonalisering av de forskjellige tilknyttede aspektene (Scott 2001: 52). Vi har i del 3.4 sett at regulative institusjoner begrenser, kontrollerer og regulerer handling (Scott 2001: 51-52). Regulativ institusjonalisering av problematikken peker altså på hvorvidt verdiene eller prinsippene blir en del av nasjonal, eller kommunal regulering. Vi så også at

normative institusjoner er verdier og forventninger som spesifiserer hvordan forskjellige handlinger bør utføres (Scott 2001: 54-55). En normativ institusjonalisering peker altså på at verdiene og prinsippene knyttet til problematikken blir en norm for hvordan man bør handle, og en verdi som aktuelle aktører verdsetter som viktig. Til slutt så vi at kulturelt kognitive institusjoner gjenspeiler institusjoner som blir tatt som selvsagte i kulturen, som altså ikke følger av kognitivt bevisste prosesser. I denne dimensjonen følges institusjonene rett og slett for de er ansett som "den måten dette gjøres på" (Scott 2001: 57). Jeg skal altså nå diskutere hvorvidt vi er vitne til institusjonalisering av forskjellige aspekter knyttet til problematikken, og aktørene i initiativene, ved å se nærmere på konkrete eksempler og tendenser.

I utgangspunktet var, som vi har sett, avstanden mellom "dette nye" og de etablerte institusjonene stor, men vi ser i Fairtrades årsrapporter at det har vært en jevn vekst i omsetning og tilbud av produkter, lisenstakere og oppmerksomhet. Stadig flere aktører stiller seg bak Fairtrade som støttespillere, og som vi så i forrige del har vi også vært vitne til et par store steg i forhold til institusjonalisering av de verdier og prinsipper som Fairtrade og IEH står for. Dette understrekes også av informantene:

"Hvis du ser utviklingen over de siste fem år, så skjer det noe hele tiden som gjør at denne, i gåseøyne, bevegelsen blir større og større. Så dette er definitivt noe som har kommet for å bli!" (Terje Kalheim)

"Etter hvert så har vi greid å ha mer tyngde med støtte fra NORAD. De har skjønt hva vi holder på med. De ser at det er en viktig brikke i det utviklingsarbeidet, og den støtten som de skal gi. [...] Det som har ligget fast for oss hele tiden er at den handelen som skal foregå, med Norge som aktør, skal være så etisk som mulig. Og det fokuset der har vi vært med på å bygge opp, sammen med støttespillerne. Sånn at vi har jobbet aktivt, vil jeg si med politisk støtte, med å utfordre politikere og gjøre de oppmerksom og klar over hva vi er." (Ragnhild Hammer)

Det vil videre være interessant å problematisere hvilke forutsetninger Fairtrade har for institusjonalisering. Hvordan, og hvilke aspekter av problematikken som kan institusjonaliseres, og hvilke typer institusjonalisering vi er vitne til. Det framstår derfor for meg som om det har skjedd en vridning av de eksisterende institusjonene for å få dette til å passe inn, og at nye institusjoner oppstår. Selv om vi ser at Stortinget har lansert veiledere for sosialt ansvar for både det offentlige og for

næringslivet, kan dette kun anses som tendenser i retning av regulativ institusjonalisering, da disse representerer normative oppfordringer framfor regulative endringer.

7.3.1 Verdiene og prinsippene institusjonaliseres

”Det er helt utenkelig at dette ikke fortsetter. Jeg er overbevist om det går i retning av de verdiene vi er talspersoner for, altså de som produserer de varer og tjenester vi forbruker skal ha et anstendig liv.” (Magne Paulsrud)

Vi ser i del 7.2.1 at myndighetene har tatt flere steg i retning av en institusjonalisering av verdiene knyttet til Fairtrade, men da stort sett i form av normative oppfordringer. I veilederen IEH utarbeidet på oppdrag av Barne- og Likestillingsdepartementet understrekes det at en institusjonalisering av Fairtrade ikke kan manifesteres i krav om kjøp av Fairtrade-sertifiserte produkter i offentlige innkjøp direkte, grunnet at regelverket om offentlige anskaffelser tillater ikke oppdragsgiver å etterspørre en bestemt standard (Initiativ for Etisk Handel 2009: 20). Dette bygger på en norsk juridisk utredning fra 2008 om etiske og sosiale krav ved offentlige anskaffelser. Denne konkluderer med at det er et betydelig handlingsrom for å stille etiske krav i alle faser i anskaffelsesprosessen, og særlig i kontraktsgjennomføringen da denne fasen er mindre regulert enn de andre fasene. I utredningen legges det vekt på at kravene ikke må formuleres på en måte som gjør at de kommer i konflikt med prinsipper om konkurranse, likebehandling, proporsjonalitet og etterprøvnbarhet, og at kravene må følges opp (Initiativ for Etisk Handel 2009: 26). Altså kan prinsippene og standardene Fairtrade har utarbeidet i teorien stilles som krav, men ikke selve symbolet. Dette gjenspeiles også i målsettingen til Fairtrade, at alle produkter skal være rettferdig handlet, slik at merkeordningen blir overflødig.⁴³ Informantene understreker også dette:

”Du kan ikke få Fairtrade inn i en statlig ordning. Det går ikke an. Men du kan få en god del etiske retningslinjer inn. Så sånn for Fairtrade sin del, så er det jo på mange måter viktig å holde en gullstandard og gå foran. Men samtidig, så er det jo utrolig viktig at staten og kommuner lager seg etiske retningslinjer. Jeg så at i Sauda så er dette det som er tema for konferansen, at de ønsker at kommuner skal bli Fairtrade-kommuner, men de ønsker også å sette fokus på etiske retningslinjer. Og det er selvfølgelig kjempepositivt! At alle kommuner og statsforvaltningen skal ha etiske retningslinjer. Altså fra et

⁴³ http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Sporsmal_+_svar/

personlig synspunkt, for Fairtrade som organisasjon, så er ikke det så innmari viktig. Vi er jo kjempeglade for det, men for Fairtrade som merke, så er det viktigste for oss å stå fram som en gullstandard.” (Bjørn Tore Heyerdahl)

”Myndighetene vil ikke forlange eller velge en bestemt merkeordning, men heller bruke deler av våre standarder.” (Erik Hager)

Krav om Fairtrade-sertifisering kan i seg selv altså ikke bli en del av lovverket, men derimot kan standardene i teorien inngå i handelsregulering. Samtidig finner man eksempler på at problematikkens innhold trekkes inn i de mer formelle reguleringsaspektene av samfunnet. Det har blitt opprettet formelle prosedyrer for etisk forbruk i forbindelse med offentlige investeringer og offentlig innkjøpspolitikk. Et eksempel på en statlig lovendring er krav til etiske hensyn i forhold til investeringer i statens pensjonsfond. Her understrekes det at arbeid med ansvarlig investeringspraksis i løpet av kort tid har gått fra å være noe som et fåtall investorer har vært opptatt av, til noe som stadig flere ønsker å integrere som en del av sine strategier. Og at staten, som en stor aktør skal ta ansvar og bidra i utviklingen av beste praksis på området.⁴⁴ Det mest åpenbare eksempelet på en utvikling i en retning av regulativ institusjonalisering er, som nevnt, etableringen av stadig nye Fairtrade-kommuner i Norge. I Fairtrade-kommuneordningen ser vi åpenbare eksempler på at de verdier og prinsipper som knyttes til Fairtrade trekkes inn i kommunal regulering og forvaltning. Ved at Fairtrade får stille premissene for innkjøp ser vi at ordningen institusjonaliseres, selv om produktene i praksis ikke trenger å være sertifiserte så lenge de er handlet i tråd med Fairtrade-standardene. Vi ser dermed at Fairtrades innhold ”oversettes” til en form som passer inn i de juridiske rammene, og derfor er på vei til å institusjonaliseres inn både i form av regulerte krav, men også som et normativt verdigrunnlag i offentlig regulering. Vi er altså vitne til en institusjonalisering av et fenomen som i utgangspunktet framsto umulig å institusjonalisere.

”EU har jo satt dette på dagsorden så det holder! Definitivt.” (Terje Kalheim)

Utviklingen av at verdiene og prinsippene institusjonaliseres i de norske politiske institusjonene gjenspeiles altså også i tendenser i EU der problematikken også har blitt satt på dagsorden. EU har som uttrykt mål å fremme bruken av rettferdige

⁴⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/pressemeldinger/2010/Ansvarlig-investeringspraksis-i-Statens-pensjonsfond.html?id=599383>

produkter (Terragni, Jacobsen, Roos, Torjusen og Vittersø 2006: 42). For eksempel slår EUs direktiv n.619/1999 fast at promotering av slike produkter inngår som en del av en generell målsetting om å fremme samarbeidet med fattige land. "EU communication 134/2005 on development policies" gir støtte til rettferdig handel som et middel for å fremme bærekraftig utvikling og reduksjon av fattigdom. 6. juli 2006 vedtok EU-Parlamentet en resolusjon om "Fair Trade and Development" med sterk støtte til Fairtrade-konseptet (Terragni, Jacobsen, Roos, Torjusen og Vittersø 2006: 42-43).

Vi ser også tendenser til den samme utviklingen i næringslivet. Jeg har allikevel inntrykk av at dette institusjonaliseres i næringslivet som følge av en strategisk og instrumentell logikk, altså at aktørene ser at dette er blitt sentrale verdier som de må ta hensyn til for å beholde legitimiteten i omgivelsene, og fordi det er lønnsomt. Fairtrade-sertifisering og IEH medlemskap framstår som å følge av at verdiene er blitt en type "institusjonalisert oppskrift" (Røvik 1998: 13) for en rekke aktører i næringslivet, og som adopteres som følge av påvirkning fra omgivelsene. Jeg forsøker ikke her å undervurdere, eller for den saks skyld generalisere næringslivets holdninger til sosialt ansvar, men det inntrykket jeg sitter igjen med når jeg leser igjennom mine data er at næringslivet etter hvert faktisk er positive til Fairtrade og IEH, men som Thor Glavin påpekte var ikke Joh Johannesen på jakt etter å skaffe seg en glorie, men valgte å sertifisere deler av sitt produktsortiment grunnet forretningsmessige hensyn, men samtidig var det positivt at dette hadde positiv effekt for kaffebøndene.

Vi ser altså klare indikasjoner på at både verdiene og prinsippene går i retning av regulativ og normativ institusjonalisering både i det offentlige og næringslivet. Fairtrade-kommunene er det klareste eksempelet på at problematikken gjøres til en del av lokal regulering, men etter hvert ser vi også at problematikken med sosialt ansvar trekkes inn i offentlige investeringer gjennom Statens Pensjonsfond Utland. Vi ser også at problematikken blir stadig mer sentral for næringslivet, og i så måte blir dette verdier som disse, avhengig av hvem de driver handel med, må ta stilling til. Hvorvidt vi kan snakke om kulturelt kognitiv institusjonalisering er mer usikkert. Utviklingen fra oppstarten av Fairtrade-initiativet i 1997 har, som vi ser, vært stor, og det kanskje kan kanskje også argumenteres for at vi er vitne til en utvikling i retning

av at verdiene og prinsippene blir ”den måten ting gjøres på”, men dette framstår heller som utviklingstendenser enn en foreløpig realitet. Det framstår for meg som om det fortsatt ligger vurderinger og kognitive prosesser bak både myndighetenes og næringslivets engasjement i prosjektene og problematikken. Denne utviklingen kan ha en sammenheng med, som vi så i del 2.8, Nicholls’ (2002) fire årsaker til den stadig økende oppmerksomheten; Politisk endring, akademisk interesse, kulturell endring og forbedret informasjon. Nicholls argumenterer for, som også dette kapittelet illustrer, at vi er vitne til kulturelle endringer i de vestlige samfunn, som medfører et paradigmeskifte fra fokus på pragmatiske, prisorienterte verdier mot virkelige verdier. (Nicholls 2002: 9)

7.3.2 Institusjonaliseres aktørene?

Det er også interessant å se nærmere på hvorvidt aktørene i nettverket etter hvert får en institusjonalisert rolle i den norske kulturen. Altså hvorvidt disse etter hvert får en selvsagt rådgivende rolle i forhold til aktuelle politiske saker. Her er informantene mindre entusiastiske, og understreker at for å oppnå den posisjonen kreves en klart større innsats fra deres side.

”I konkrete prosjekter, ja. For eksempel i forbrukeropplysning, men jeg vil heller si vi må sørge for å bli invitert. Vi har fått en etablert posisjon i forhold til det offentlige som forbruker. Det blir stadig mer inkorporert. Vi har ingen fast plass i noen høringer, det er mest fra sak til sak. Noen vil bruke oss som verktøy. Vi jobber mest mot myndigheter med å få myndighetene til å bli med på dette. Dette har vært en blanding av langsiktig arbeid og lobby i forhold til dagsaktuelle saker. Vi må sørge for å bli ansett som en god og konstruktiv støttespiller.” (Erik Hager)

Vi ser at Fairtrade-sekretariatet, til tross for myndighetens positive innstilling til å være med på og fremme verdiene, fortsatt må gjøre en aktiv innsats for å bli hørt og få ytret sine meninger i konkrete aktuelle saker. Magne Paulsrud poengterer nettopp dette skillet mellom institusjonalisering av verdiene og aktørene, med at bortsett fra da regjeringen gav IEH oppdrag om å lage veilederen ”Etiske krav i offentlige anskaffelser”, så har avstanden mellom IEH og myndighetene vært betydelig. Det kan allikevel spores en viss optimisme om myndighetenes forhold til IEH.

”Hvis du ser bort i fra prosjektet med veilederen jeg snakket om, så er det fortsatt stor avstand mellom oss og det politiske miljøet. Vi er blant annet med

i høringer og gir innspill, men det er først nå i nyere tid at Erik Solheim har sagt at dette er en god ide, og at Sylvia Brustad står på gave- og interiørmessa på Lillestrøm og sier at bedrifter må ta ansvar, og kobler dette til vår organisasjon. Dette er nytt og den politiske oppvåkningen er merkbar” (Magne Paulsrud)

I tiden etter intervjuene til oppgaven har det kommet fram gjennom kontakt med IEH at det har vært en positiv utvikling siden intervjuene ble utført i august 2008. Det understrekes en pågående utvikling i retning av å inkludere IEH i de politiske prosessene. Både Magne Paulsrud og Mari Bangstad understreker at myndighetene i stadig større grad etterspør den kompetansen som sekretariatet til IEH sitter på, så det kan nå spores optimisme om myndighetenes forhold til IEH:

”Det har skjedd mye de siste par årene innenfor temaet samfunnsansvar, og IEH er nå i en posisjon der vi i større grad blir lyttet til, og gir råd i enkelte deler av det politiske miljøet og i embetsverket. Vi gir innspill på høringer. Vi kom med flere innspill til Stortingsmelding nummer 10 om Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi, og mye av dette ble også tatt inn i meldingen. Vi har gode relasjoner til Nærings- og Handelsdepartementet og Innovasjon Norge, for å nevne noe. Dette gjør IEH til en tydeligere politisk aktør, en aktør som i større grad er med på å sette dagsorden.” (Magne Paulsrud – mai 2010)

”Her har det helt klart skjedd en utvikling, i retning av at vi mer aktivt blir involvert og hørt. I korte trekk mottar vi invitasjoner til å komme med høringsinnspill på noen områder, andre ikke. Vi deltar blant annet i Kompakt, UDs og myndighetenes forum for næringslivets samfunnsansvar. Det varierer også hvordan myndighetene bruker vår kompetanse, i noen sammenhenger brukes våre innspill aktivt, i andre ikke.” (Mari Bangstad – september 2009)

Det kan derfor argumenteres for at vi er vitne til en utvikling i retning av at sekretariatene, og spesielt IEH, anerkjennes som rådgivende organer og slik sett får en institusjonalisert rolle og posisjon i den politiske kulturen. Samtidig framstår det som om Fairtrade går mer i retning av i større grad å bli et rent sertifiseringsorgan enn en politisk aktør. For Fairtrades del framstår dette ikke å være like sentralt, da vi har sett at det viktigste for Fairtrade er gå foran som en ”gullstandard”, og at sertifiseringskravene blir anerkjent som universelle krav i handel. Utviklingen av det internasjonale FLO-systemet, med etableringen av uavhengige kontrollorganer som FLO-CERT i 2004 (Nicholls & Opal 2005: 133), peker på en profesjonalisering av Fairtrade-systemet som framstår som å være en følge av at verdiene og prinsippene har kommet på den vestlige verdens politiske agenda.

7.4 Konkluderende kommentarer

Vi har i dette kapittelet gjennomgått hvordan problematikken og prosjektene institusjonaliseres i politisk- og økonomisk kultur. Vi har sett at myndighetene i utgangspunktet var positive til tiltakene, men at de var vanskelig å formelt engasjere, da de anså det som problematisk å støtte initiativene grunnet sammenblandingen av markedslogikk og et uklart forhold til tradisjonell bistand. Vi har også sett at næringslivet i utgangspunktet heller ikke var særlig positive til initiativene. Videre har jeg vist til en rekke eksempler som gir indikasjoner på at problematikken i varierende grad institusjonaliseres i kulturen. Vi har her sett at sentrale og lokale myndigheter er sitt ansvar bevisst, og har tatt formelle tiltak for å gå foran som et godt eksempel ved å prioritere Fairtrade, og varer som er tilvirket med høye etiske og sosiale standarder, både gjennom Fairtrade-kommuneordninger, men også i andre offentlige investeringer og innkjøp. Dette bunner ut i at offentlig sektor, som en stor kunde, har et spesielt ansvar i å bidra til at belastningene knyttet til innkjøp blir minimale. Vi har også sett eksempler på en positiv utvikling i interesse fra næringslivets side, mot at problematikken blir stadig mer sentral for aktuelle aktører, og at aktører tar til seg problematikken som sitt ansvarsområde. Det kan dermed på mange måter konkluderes med at verdiene institusjonaliseres, og det framstår å være en direkte kobling mellom Fairtrade- og IEH nettverkets arbeid i myndighetenes og næringslivets inkorporering av verdiene. Det framstår som om det har skjedd en vridning av de eksisterende institusjonene for å få dette til å passe inn, og at nye institusjoner dermed oppstår. Gjennom for eksempel Fairtrade-kommuneordningen ser vi at Fairtrades innhold ”oversettes” til en form som passer inn i de juridiske rammene, ved at Fairtrade får stille premissene for innkjøp, selv om sertifisering i seg selv ikke kan kreves. Vi er altså vitne til institusjonaliseringen av et fenomen som i utgangspunktet verken passet inn i de etablerte institusjonene eller kunne institusjonaliseres. Vi har altså sett eksempler på at problematikken institusjonaliseres, både i form av regulerte krav, men også som et normativt verdigrunnlag i offentlig regulering.

Det er interessant å se en positiv utvikling i å inkludere IEH, og også til en viss grad Fairtrade-sekretariatet som rådgivende organer i politiske spørsmål, og at aktørene slik sett får en institusjonalisert rolle og posisjon i den politiske kulturen. Det framstår som om IEH får en klarere posisjon her, men det kan nok forklares med IEHs mer omfattende tilnærming til problematikken, og ikke bare sertifisering av produkter.

KAPITTEL 8

Konklusjoner og avslutning

Jeg har nå gått systematisk gjennom hvordan nettverket bak Fairtrade, etisk- og rettferdig handel har vokst fram i Norge, og hvilken rolle det i dag har i norsk politisk- og økonomisk kultur. Fairtrade, etisk- og rettferdig handel er interessante fenomener som strider imot, og blander sammen de klassiske institusjonene, som marked, demokrati, forbruk, men allikevel til en viss grad institusjonaliseres inn i norsk kultur. Ved å strukturere empirien i forhold til de teoretiske modellene, har jeg gått gjennom de innsamlede data og utført analysen i tråd med problemstillingens utgangspunkt. Det nodale perspektivet på nettverksstyring har gitt svar på hvordan nettverket har klart å mobilisere endring, og skape oppmerksomhet om tematikken, og det institusjonelle perspektivet har blitt brukt til å redegjøre for hvordan, og i hvilken grad vi er vitne til en institusjonalisering av de verdiene, prinsippene og aktørene som knyttes til nettverket i Norge.

Vi har sett at nettverket har oppstått som følge av en rekke aktørers ønske om å etablere initiativene i Norge, og at disse aktørene blir definert som ildsjeler. Et sentralt funn er at disse har vært aktører med koblinger eller ansettelsesforhold i en rekke etablerte organisasjoner og institusjoner i den norske kulturen, og som har handlet ”på siden av” sin formelle jobbinstruks, men med ”backing hjemmefra” for å etablere initiativene. Disse har i så måte fått en nodal funksjon i forhold til sine egne nettverk. Møtepunktene for disse nodale ildsjelene har videre tatt superstrukturell nodal form i Fairtrade og IEH initiativene. Aktørene i nettverket framstår å være drevet av en tiltro til rettferdig handel, i kontrast til tradisjonell bistand, som en god mekanisme for å motvirke globaliseringens effekt, og til å rette opp i skjevfordelingene som har oppstått som følge av den.

Nettverksorganiseringen framstår som forklaringen på hvordan man har klart å etablere initiativene, og i så måte agendasette de verdiene som Fairtrade og IEH forvalter i Norge. Nettopp fordi nodal nettverksorganisering innehar andre kapasiteter enn klassisk byråkratisk organisering. Det som gjør Fairtrade etisk- og rettferdig handel interessant er bevegelsens tilsynelatende evne til å koble sammen et mangfold av aktører i et engasjement som har hatt en særdeles sentral rolle i framveksten initiativene i Norge. Ildsjelene klarte, gjennom å utnytte etablerte nettverk, å koble

sammen og skape nye nettverk som mobiliserte et bredt spekter av aktører. Ved å trekke på, og aktivt utnytte de ressursene som ligger i nettverkene til stifterne og bakgrunnsorganisasjonene har nettverket klart å mobilisere prosjektene fram i både politisk- og økonomisk kultur. Vi har også sett at verdiene har vært en viktig ressurs i å innrullere både næringsliv og myndigheter til prosjektene da disse må anses som konsensusverdier, som har vist seg å være svært vanskelig å ignorere når de først er blitt tatt opp. Det kommer tydelig fram at ressursene er knyttet opp i den totale summen av sosial kapital som nettverket generer. Teknologiene er direkte knyttet til ressursene, og forskjellige former for nettverksnytting framstår å være den mest anvendte strategien for å generere oppmerksomhet om prosjektene. Vi ser også at aktivt informasjonsarbeid og lobbyvirksomhet har vært viktige strategier.

Selvfølgelig kan vi ikke forklare Fairtrades suksess uten å ta høyde for utviklingen ellers i samfunnet. De ideer og praksiser som Fairtrade representerer passer særdeles godt overens med de senere års sterke fokus på klima og miljø. Det understrekes av flere av informantene at suksessen har en klar sammenheng med følgene av globaliseringens effekt, og at det stadig blir satt mer fokus på hvordan ting henger sammen. Selv om det kan argumenteres for at de verdiene Fairtrade representerer er inne i en institusjonaliseringsprosess i Norge, så kan ikke dette tilskrives Fairtrade og IEH alene, men også ”tidsånden”.

Vi har også sett at myndighetene var skeptiske til Fairtrade i utgangspunktet. At de hadde vansker med å definere hva Fairtrade var, og anså det som problematisk å plassere det innenfor etablerte rammer. Næringslivet på sin side anså ikke problematikken som å være deres ansvarsområde, og var motvillige til å delta i prosjektene. Vi har så sett at det har skjedd endringer i etablerte institusjoner for å få verdiene til å passe inn gjennom en rekke eksempler på at både myndigheter og næringsliv tar til seg både problematikken og prosjektene, som gir indikasjoner på at verdiene institusjonaliseres inn i norsk politisk- og økonomisk kultur. Vi har altså i kapittel 7 sett at tematikken etter hvert ”bygges inn som en del av folkeskikken”, og det ”skapes et rom” for det nye, da verdiene som prosjektene forvalter kan sammenlignes med verdier som for eksempel ”fred” og ”likestilling”, som også er vanskelige å motargumentere. Dette kan være med på å forklare hvorfor prosjektene har vært en suksess.

Jeg har i analysekapitlene vist at nodal organisering kan føre til både institusjonell endring og til nye institusjoner, og i så måte vist at nodal governance er et interessant utgangspunkt i studier som søker å oppnå kunnskap om hvordan endringer oppstår, igangsettes og organiseres. Studien vil kunne benyttes for å si noe om forholdene mellom nettverk og institusjonelle forhold, da den illustrerer nettverks evne til å etablere nye prosjekter og verdier i en gitt kultur. Samtidig ser vi at når disse verdiene og praksisene får en institusjonalisert karakter, blir det langt lettere å mobilisere verdiene og prosjektene i bredden. Studien illustrerer at nettverksbaserte utgangspunkt evner innovasjoner som kan bli til institusjoner over tid, både i form av at verdier sementeres fast, men også at nettverkene etter hvert går over i institusjonaliserte sekretariater med en etablert rolle og posisjon i kulturen.

Det framstår for meg som at IEH etter hvert blir en tydeligere pådriver i forhold til politisk institusjonalisering, da dette ikke innebærer sertifisering, men mer en mer overordnet tilnærming til problemstillingene, og er sånn sett enklere å forholde seg til da det ikke kommer i konflikt med konkurransehensyn. Fairtrade på sin side framstår som å ta mer rollen som administrator og videreutvikler av sertifiseringsordningen.

Til slutt kan det være interessant å stille spørsmål om hvor dette er på vei? Det er, som Terje Kalheim påpekte, nesten utenkelig at dette ikke bare vil bli større og større. I kapittel 7 så vi at myndighetene i stadig større grad implementerer Fairtrades standarder og etiske retningslinjer. Selv om Fairtrade-sertifisering i seg selv altså ikke kan kreves i offentlige innkjøp har vi sett at kravene Fairtrade har utarbeidet i økende grad blir inkorporert i offentlig innkjøpspraksis. Og at offentlige etater i økende grad utarbeider etiske retningslinjer. Fairtrade-initiativet framstår altså å være pioner for en større bevegelse ved at vi ser tendenser til at man etter hvert får en generell gjennomgang av all innkjøpspolitikk og handel. Man etablerer rammebetingelser for generelle rettferdige- og etiske hensyn i forhold til all handel, ikke bare i forhold u-land.

I forhold til videre forskning på studiens case, kunne det vært interessant å undersøke hvorvidt nettverket bak Fairtrade og IEH blir mindre viktig når problematikken og prosjektene institusjonaliseres. Altså å undersøke om nettverket kan sies å ha gjort

jobben det satt seg mål, og i så måte oppløses. Jeg har i studien vist at nettverk evner innovasjon, men det hadde vært interessant å se om disse blir mindre viktige, eller utgår når innovasjonen institusjonaliseres.

Kilder

- Andersen, Ole J (2003).
"Offentlige - private partnerskap: En ny kanal for lokal deltakelse og mobilisering?", i Finstad, Nils & Aarsæther, Nils (red.) *Utviklingskommunen*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Berg, Lisbet & Terragini, Laura (2006).
Handlekurven som politisk arena. Hurtigstatistikk fra SIFO survey 2006 SIFO Prosjektnotat nr. 3 – 2006 Oslo: SIFO
- Bergem, Hedvig (2008).
Fra rettferdig handel til handel med rettferdighet. En antropologisk undersøkelse av det økonomiske fenomenet Fair Trade i Norge. Oslo: Universitetet i Oslo. Masteroppgave.
- Black, Julia (2003).
"Enrolling Actors in Regulatory Systems: Examples from the UK Financial Services Regulation." *Public Law P.L.* 2003, SPR, 63-91
- Bogason, Peter. & Zølner, Mette (2007).
Methods in Democratic Network Governance. New York: Palgrave Macmillan
- Boström, M. Klintman, A. Micheletti, M & Sørensen, M. P (2004).
Political Consumerism: Its motivations, power, and conditions in the Nordic countries and elsewhere. Oslo: [online] URL:
<http://www.norden.org/pub/velfaerd/konsument/sk/TN2005517.pdf>
- Burris, Scott C (2004).
Governance, Microgovernance & Health. Workingpaper. Burris, EE; Final to publisher.
- Burris, Scott C. Drahos, Peter & Shearing, Clifford (2005).
"Nodal Governance". *Australian Journal of Legal Philosophy*, Vol. 30, 2005
- Casey, Catherine (2002).
Critical analysis of organizations. Theory, Practice, Revialization. London: Sage
- Castells, Manuel (2000).
"Materials for an explanatory theory of the network society." *British Journal Of Sociology*. Vol No. 51. January March 2000
- Castells, Manuel & Cardoso, Gustavo (2005).
The Network Society. From Knowledge to policy. Washington, DC: Center for transatlantic relations.
- Coles, Anne-Marie & Harris, Lisa (2006).
Ethical Consumers and E-commerce: The emergence and growth of fair trade in the UK. [online]. URL:
http://www.jrconsumers.com/_data/page/3018/econsumers_resubmission.pdf
- Crawford, Adam (2006).
"Networked governance and the post-regulatory state? Steering, rowing and anchoring the provision of policing and security." *Theoretical Criminology* 2006; 10; 449. London: Sage Publications
- Denzin, Norman. & Lincoln, Yvonna (2003).
Collecting and interpreting qualitative materials. Thousand Oaks: Sage Publications
- Elster, Jon (2007).
Explaining social behaviour. More nuts and bolts for the social sciences. New York: Cambridge University Press.

- Filed, John (2008).
Social Capital. Second edition. Oxford: Routledge
- Granovetter, Mark. S (1973).
"The strength of weak ties." *American Journal of Sociology* Volume 78, Issue 6. (May 6, 1973) Pp: 1360 – 1380.
- Grønmo, Sigmund (2004).
Samfunnsvitenskapelige metoder. Bergen: Fagbokforlaget
- Heclo, Hugh (2001).
"Issue Networks and the executive establishment" *The Science of Public Policy. Set two: Essential readings in policy science 2.* Redigert av Miyakawa, Tadao: Routledge.
- Hellevik, Ottar (1999).
Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heywood, Andrew (2004).
Political Theory. An Introduction. New York: Palgrave MacMillan
- Hira, Anil & Ferrie, Jared (2006).
"Fair Trade. Three key challenges for reaching the main stream." *Journal of Business Ethics* 2006 63: 107 - 118. Springer.
- Hockerts, Kai (2005).
"The Fair Trade Story" *Oikos sustainability case collection*
Copyright by the authors. [online]. URL:
http://www.oikos-international.org/fileadmin/oikos-international/international/Case_competition/winner2_2005.pdf
- Hutchens, Anna (2007).
Entrepreneurship, Power and Defiance: The Globalization of the Fair Trade Movement. Canberra: The Australian National University. Doktor avhandling.
- Jensen, Thor Ø (2004).
"Forbruk med mening" i Blindheim, Trond. Jensen, Thor Ø. Nyeng, Frode & Tangen, Karl F (2004). *Forbruk. Lyst, makt, iscenesettelse eller mening?* Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.
- Johnston, L (2006).
"Transnational security governance." In *Democracy, Society and the Governance of Security*, ed. J. Wood and B. Dupont. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kempa, Michael. Shearing, Clifford & Burris, Scott (2005).
Changes in Governance: A Background Review. Paper prepared for the Salzburg Seminar on the Governance of Health
- Kenis, Patrick & Schneider, Volker (1991).
"Policy Networks and policy analysis: Scrutinizing a new analytical toolbox." *Policy Networks. Empirical Evidence and Theoretical Considerations.* Köln: Schriften des Max-Planck-Instituts für Gesellschaftsforschung.
- Klein. Naomi (2000).
No Logo. London: Flamingo
- Kocken, Marlike (2003).
Fifty years of Fair Trade. A brief history of the Fair Trade movement. Paper prepared on behalf of IFAT. [online]. URL:
http://www.fair-trade-hub.com/support-files/brief_history_of_fair_trade.pdf
- Korthals, M (2001).
"Taking consumers seriously: two concepts of consumer sovereignty." *Journal of Agriculture and Environmental Ethics* 14:201-215.

- Kroen, Shelly (2004).
 "Historiographical reviews. Political history of the consumer." *The Historical Journal* 2004. 47, 3: 709–736 (2004) Cambridge University Press
- Ljunggren, Ida Karin (2004).
Making trade fair? An assessment of the contribution of fair trade to a new paradigm and discourse on human rights, development and global trade.
 Graz: Karl-Franzens University. Masteroppgave
- Madland, Sune Svela (2002).
 "Consumo ergo sum" *Betingelser og behov for politisk forbruk.* Bergen: Universitetet i Bergen. Hovedfagsoppgave.
- March, James G. & Olsen, Johan P (2006).
 "The Logic of Appropriateness." *The Oxford Handbook of Public Policy.* Oxford: University Press 2006.
- March, James G. & Olsen, Johan P (1984).
 "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life." *American Political Science Review* 78 (3): 734-749.
- Micheletti, Michele (2003).
Political Virtue and Shopping: Individuals, Consumerism and Collective Action. New York: Palgrave Macmillan.
- Milford, Anna (2004).
Coffee, Co-operatives and competition: the impact of Fair trade. Bergen: Chr. Michelsens Institutt
- Moore, Geoff (2004).
 "The Fair Trade Movement: Parameters, Issues and Future Research", *Journal of Business Ethics.* 53. 73-86.
- Munkelien, Eli Bleie. Goyer, Pia Rudolfson & Fraczak (2005).
 "CSR in the Scandinavian countries – A reevaluation of voluntary versus regulated." *Corporate Social Responsibility, Accountability and Governance – Global Perspectives.* Sheffield: Greenleaf Publishing Limited.
- Nicholls, Alex & Opal Charlotte (2005).
Fair Trade. Market-driven Ethical consumption. Great Britain: Sage Publications.
- Osmundsvåg, Ingri (2006).
Etisk forbruk – Gir det mening? Oslo: Universitetet i Oslo. Hovedfagsoppgave.
- Raynolds. Laura T. Murray. Douglas & Wilkinson. John (2007).
Fair trade. The challenges of transforming globalization. Abingdon: Routledge
- Rhodes, R. A. W (2007).
 "Understanding Governance: Ten years on." *Organization Studies* 2007; 28; 1243 – 1264. London: SAGE Publications
- Ritzer, George (2000).
Sociological theory – fifth edition. Singapore: McGraw- Hill International Editions.
- Rose, N. & Miller, P (1992).
 "Political power beyond the state: Problematics of Government." *British Journal of Sociology* vol. 43
- Rygh, Asmund (2007).
Fairtrade, Fair Consumers & Public Policy. Oslo: Universitetet i Oslo. Masteroppgave

- Røvik, Kjell Arne (1998).
Moderne organisasjoner. Trender i organisasjonstenkingen ved tusenårsskiftet. Bergen: Fagbokforlaget
- Sassen, Sakia (2003).
 "The Participation of States and Citizens in Global Governance", *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol.10, 5.
- Scott, Richard W (2001).
Institutions and organizations. California: Sage Publications Inc.
- Shearing, Clifford & Wood, Jennifer (2003)
 "Nodal Governance, Democracy and the new 'denizens'." *Journal of Law and Society*. Volume 30, no. 3. Blackwell publishing: Oxford
- Silverman, David (2005).
Interpreting Qualitative Data. Methods for analyzing talk, text and interaction. Great Britain: Sage Publications
- Strand, Torodd (2001).
Ledelse, organisasjon & kultur. Fagbokforlaget: Bergen.
- Sørensen, Mads P (2004).
Den Politiske Forbruger. København: Hans Reitzels forlag.
- Sørensen, Eva (2003).
Meta-Governance: The changing role of politicians in processes of democratic governance. Paper forberedt til the conference on democratic network governance. 22-23 Mai 2003. Helsingør
- Sørensen, Eva & Trofing, Jacob (2005).
 "Network Governance and post liberal democracy" *Administrative theory and praxis*. Vol. 27 No 2. 2005. Public Administration Theory Network
- Rhodes, R. A. W (2007).
 "Understanding Governance. Ten Years On." *Organization Studies* 2007; 28; 1243 - 1264. Los Angeles, London, New Dehli and Singapore: SAGE Publications.
- Røynstad, Åshild (2007).
Merkevareaktørers forhold til Fairtrade Max Havelaar. Kjærlighets-, tvangs-, eller fornuftsektenskap? Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag. Masteroppgave.
- Thagaard, Tove (2002).
Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode. 2. utgave. Oslo: Fagbokforlaget.
- Taylor, Peter L (2005).
 "In the market but not of it: Fair trade coffee and Forest Stewardship Council Certification as Market-Based Social Change." *World Development*. 33, 1, 129-147
- Terragini, L. Jacobsen, E. Roos, G. Vittersø, G. & Torjusen, H (2006).
Etisk-politisk forbruk. Eksempler på praktisk informasjonsformidling og noen forslag til hvordan myndighetene kan legge til rette. SIFO Oppdragsrapport nr. 13. 2006. Oslo: SIFO
- Terragini, L. Jacobsen, E. Vittersø, G & Torjusen, H (2006).
Etisk-politisk forbruk. – En oversikt. SIFO Prosjektnotat nr 1. 2006. Oslo: SIFO
- Wood, Jennifer & Shearing, Clifford (2007).
Imagining Security. Devon: Willian Publishing.

Åmot, Oddvar (2008).

Fairtrade-initiativ. Lokale nettverk for kommunal internasjonal solidaritet. Bergen: Universitetet i Bergen. Masteroppgave.

Dokumenter:

Council Of Europe, DGIII Social Cohesion and development division (2004).

Findings of the questionnaire on ethical finance, fair trade and responsible consumption.

Fair trade Merkeordning (1996).

Løpeseddel - Fair trade merkeordning – kommer snart til Norge. Oslo: Fair trade merkeordning.

Fairtrade Labelling Organizations International (2009).

Fairtrade leading the way. Annual Rapport 2008 – 2009. Bonn: Fairtrade Labelling Organizations International

Fairtrade Max Havelaar Norge (2009).

Årsrapport 2008. Oslo: Stiftelsen Max Havelaar Norge.

Initiativ for Etisk Handel (2000).

Protokoll fra stiftelsesmote for Initiativet for Etisk Handel (IEH) Oslo, 27. november 2000. Oslo: Initiativ for etisk handel

Initiativ for Etisk handel (2008).

Prinsipperklæring for Initiativ for Etisk Handel (IEH) Oslo: Initiativ for etisk handel

Initiativ for Etisk handel (2009).

Etiske krav i offentlige anskaffelser. Oslo: Initiativ for etisk handel

Initiativ for Etisk handel og Fairtrade Max Havelaar Norge (2008).

Om Initiativ for Etisk Handel og Fairtrade Max Havelaar. Oslo: Initiativ for etisk handel og Stiftelsen Max Havelaar Norge

Max Havelaar Norge (1997).

Virksomhets rapport 1997. Oslo: Stiftelsen Max Havelaar Norge.

Sauda Kommune, Fairtrade Norge & Initiativ for etisk handel (2008).

Nasjonal konferanse om Fairtrade og etisk handel. Sauda 28.- 29. august 2008.

Partiprogrammer:

Arbeiderpartiet (2005).

Ny Solidaritet. Arbeiderpartiets program 2005 – 2009. Oslo: Arbeiderpartiet

Fremskrittspartiet (2005).

Prinsipp- og handlingsprogram 2005 – 2009. Oslo: Fremskrittspartiet

Høyres Hovedorganisasjon (2005).

Nye muligheter. Høyres Stortingsvalgprogram 2005 – 2009. Oslo: Høyres Hovedorganisasjon

Kristelig Folkeparti (2005).

Prinsipp- og politisk program 2005 – 2009. Oslo: Kristelig Folkeparti

Senterpartiet (2005).

Senterpartiets prinsipp og handlingsprogram 2005 – 2009. Med hjerte for hele landet. Oslo: Senterpartiet

Sosialistisk Venstreparti (2005).

Ulike mennesker. Like muligheter. SVs arbeidsprogram 2005 – 2009. Oslo: Sosialistisk Venstreparti

Venstres Hovedorganisasjon (2005).

Mer Frihet. Mer Ansvar. Et sosialliberalt reformprogram for stortingsperioden 2005 – 2009. Oslo: Venstres Hovedorganisasjon

Regjering & Storting:

Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet (2005).

Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet. 2005-09. Oslo

Det Kongelige Barne- og Likestillingsdepartement (2007).

Stortingspreposisjon nr. 1 (2007 – 2008) For Budsjettåret 2008 Oslo:

Regjeringen Stoltenberg II

Det Kongelige Norske Finansdepartement (2007).

Stortingsmelding nr 1. (2007 – 2008) Nasjonalbudsjettet 2008. Oslo:

Regjeringen Stoltenberg II.

Det Kongelige Miljøverndepartement (2007).

Stortingsmelding nr 26. (2006 – 2007) Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand. Oslo Regjeringen Stoltenberg II

Det Kongelige Utenriksdepartement (2009).

Stortingsmelding nr. 10. (2008 – 2009) Næringslivets Samfunnsansvar i en global økonomi. Oslo: Regjeringen Stoltenberg II

Miljøverndepartementet, Fornyings- og Administrasjonsdepartementet og Barne- og Likestillingsdepartementet (2006).

Handlingsplan 2007 – 2010. Miljø- og Samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Oslo: Regjeringen Stoltenberg II

Stortinget (1997).

Møtereferat: Møte torsdag den 11. desember kl 10. 1997

Nettkilder:

Dagbladet Magasinet. *Kaffe med bismak.*

URL: Sist besøkt 01.05.2010

<http://www.dagbladet.no/magasinet/2002/11/30/354976.html>

Fairtrade Labelling Organizations International.

URL: Sist besøkt 01.02.2009

<http://www.fairtrade.net/standards.html>

Fairtrade Norge.

URL: Sist besøkt 25.09.2009

http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/

Fairtrade Norge.

URL: Sist besøkt 04.10.2009

http://www.fairtrade.no/Internett/Sporsmal_+_svar/

Fairtrade Norge.

URL: Sist besøkt 04.10.2009

http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Organisasjonen_Fairtrade/

Fairtrade Norge.

URL: Sist besøkt 04.10.2009

http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Fairtrade_Max_Havelaar_Norge/

Fairtrade Norge.

URL: Sist besøkt 10.10.2009

http://fairtrade.no/Internett/Om_Fairtrade/Standardene/

- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 10.10.2009
<http://fairtrade.no/Internett/Nyheter/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1759>
- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 10.10.2009
<http://www.fairtrade.no/Internett/Nyheter/Arkiv/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1308>
- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 10.10.2009
<http://www.fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Nyheter/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1210>
- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 30.04.2010
<http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/>
- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 30.04.2010
<http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Fairtrade-kommuner/>
- Fairtrade Norge.
URL: Sist besøkt 30.04.2010
[http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Kommende Fairtrade-kommuner/](http://fairtrade.no/Internett/Fairtrade-kommune/Kommende_Fairtrade-kommuner/)
- Kaffehuset Friele.
URL: Sist besøkt 10.05.10
<http://friele.no/samfunnsansvar/>
- Kaffehuset Friele.
URL: sist besøkt 10.05.10
<http://friele.no/samfunnsansvar/ansvarlig-/sertifiser/fairtrade/>
- Kaffehuset Friele.
URL: Sist besøkt 10.05.10
<http://friele.no/samfunnsansvar/ansvarlig-/etiske-ret/>
- Initiativ for etisk handel.
URL: Sist besøkt 07.11.2009
[http://www.etiskhandel.no/Om IEH/Sp_rsm_1_og_svar_FAQ_/index.html#faq_2](http://www.etiskhandel.no/Om_IEH/Sp_rsm_1_og_svar_FAQ_/index.html#faq_2)
- Nobels Peace Prize.
URL: Sist besøkt 08.09.2009
http://nobelpeaceprize.org/nb_NO/laureates/laureates-2007
- Radøy Sokn.
URL: Sist besøkt 10.05.10
http://radoysokn.no/artiklar/garantert_god_handel.html
- Stortinget.no
URL: Sist besøkt 17.05.2001
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presesenter/pressemeldinger/2010/Ansvarlig-investeringspraksis-i-Statens-pensjonsfond.html?id=599383>
- Unge Venstre.
URL: Sist besøkt 01.08.2009
<http://www.ungevenstre.no/arkiv/unge-venstre-sett-fairtrade-pa-dagsorden>